ONOMASTICON DACIAE

NUMELE DE PERSOANE IN INSCRIPȚIILE PROVINCIEI

Un vechiu desiderat al studiilor noastre istorice și arheologice e adunarea întregului material onomastic pe care-l oferă inscripțiile din Dacia Traiană și cercetarea lui în vederea cunoașterii mai apropiate a compunerii etnice a populației din această provincie în epoca romană, ceeace — alături de alte elemente: istorice, arheologice, lingvistice — ar da putința unei înțelegeri mai ușoare a caracterului romanității de aici și a romanismului oriental în genere. Materialul epigrafic ce stă la îndemână în Dacia și în alte provincii cu privire la această regiune e destul de bogat, și s'a observat chiar că e mai abundent decât în alte părți, ca de ex. în Moesia superioară învecinată, unde e localizat de unii centrul de formare, sau de alții leagănul exclusiv al Romanilor carpatici și a celor balcanici. Textele epigrafice: inscripții pe piatră și marmoră, pe cărămizi și alte obiecte mărunte, pe tablele cerate, etc. din Dacia Traiană oferă un considerabil număr de numiri personale, de care s'a ținut seama — în bună parte — de către învățații care au scris despre această provincie. A lipsit însă o sistematizare integrală a acestui material documentar, și o clasificare riguroasă după obârșie a numelor și a purtătorilor lor, care să dea o ușoară privire de ansamblu asupra elementelor etnice ale populației provinciale, în măsura în care neamul lor poate fi stabilit pe baza numelor personale sau a altor indicații precise.

Pentru realizarea unei asemenea încercări, destul de dificile, se cere nu numai o deplină orientare în epigrafia și antichitățile romane, ci mai ales cunoștințe precise, experiență și o vastă documentare în problemele de onomastică antică, fără de care orice sforțare e iluzorie și nu poate da rezultate exacte și utile, ci îngrămădiri de material și interpretări lacunoase și unilaterale.

Din îndemnul și sub supravegherea cercetătorului istoric și arheolog budapestan A. Alföldi, și însuflețit de dorința de a aduce un serviciu științei antichității, un tânăr studios ungur, Andrei Kerényi a adunat din inscripțiile găsite între hotarele Daciei sau în afară numirile de persoane care au locuit aici ori au avut vreo legătură cu acest pământ în cursul sec. II-III d. C.[1]). E o lucrare de proporții destul de întinse și prezentând un material abundent, care formează teza de doctorat a unuia dintre elevii lui Alföldi. Intenția acestui învățat, când a încredințat lui K. studierea unei asemenea probleme, va fi fost aceea de a pune la îndemâna tuturor un repertoriu complet, sistematic, alcătuit pe baze strict științifice al materialului onomastic al Daciei romane, care să servească apoi ca îndreptar pentru studiul problemelor etnografice și istorice ale provinciei. Ideea este într'adevăr frumoasă și de mare însemnătate pentru trecutul acestui pământ; dar felul cum a înțeles și a izbutit să o ducă la îndeplinire K. lasă foarte mult de dorit și rămâne cam departe de valoarea ideii și intenției care l-au îndemnat la muncă, și mai ales de proporțiile ostenelii ce și-a dat. E de relevat, ca o primă impresie, sârguința laudabilă cu care au fost adunate inscripțiile din *CIL* III și din numeroase publicații ulterioare; era necesar să fie utilizate toate publicațiile ce conțin material privitor la Dacia, ceeace K. n'a făcut decât în parte. E interesant de remarcat că nu cunoaște câteva reviste destul de importante în care se găsesc numeroase inscripții romane, mai ales din Oltenia[2]), și din care ar fi putut lua un număr de circa 40 de nume personale, în mare parte romane (mai jos, I) și câteva grecești. Materialul adunat e împărțit pe capitole, după naționalitatea sau originea numirilor: I romane, II illirice și celtice, III tracice, IV grecești, V orientale, VI de origine nesigură, și la fel în apendicele cuprinzând

---

1) Kerényi András, *A Dáciai személynevek (Die Personennamen von Dazien)*, Dissertationes Pannonicae, I fasc. 9, Budapesta 1941, 303 p., in 8° [apărută în 1942].

2) Pe cari le putea găsi fără prea multă căutare : *Arhivele Olteniei*, *Buletinul Comisiunii monumentelor istorice* (neutilizat, deși e cuprins în repertoriul bibliografic dela pag. 290), *Buletinul Muzeului național militar* din București, I 1937—IV 1941. Bărcăcilă *Drubeta* și *Une ville daco-romaine: Drubeta*, și alte publicații mai mici, din ultima vreme (ca Ștefulescu *Gorjul istoric și pitoresc)*, citate acum în urmă și cu materialul de inscripții reprodus în suplementul epigrafic al Olteniei la D. Tudor *Oltenia romană*, București 1942, p. 323—358.

nume de persoane din afara Daciei, având vreo legătură cu această provincie. Valoarea criteriilor și precizia metodei le vom vedea, pe scurt, mai jos. Urmează apoi în partea II-a (p. 223—285) clasificarea pe categorii sociale și ocupații a persoanelor, în cadrul repartizării după origine etnică făcută în capitolul anterior. La sfârșit, considerații de ordin statistic și istoric, pe baza datelor obținute din categorisirea stabilită.

Ceeace contează mai mult la o asemenea lucrare e în primul rând repartizarea sistematică și valorificarea materialului onomastic, după criterii temeinice. In această privință e necesar a preciza dela început că la K. sârguința arătată la adunarea materialului de inscripții nu e nici pe departe întregită de tot atâta, sau măcar o apropiată pricepere, competință și claritate în clasificarea sistematică a numirilor, deși precizia filologică e, mai ales aici, condiția de căpetenie a reușitei unei încercări destul de gingașe ca cea făcută de K. E adevărat că, în această privință, el are grije să-și califice singur lucrarea ca „o adunare de material brut“ (rohe zusammenstellung), cu oarecare modestie, care — mai ales față de modul categoric în care trage concluzii în privința continuității etnice din Dacia (nota 6), — poate fi interpretată ca o falsă modestie, și oricum, cuvintele „rohe zusammenstellung“ sunt din nenorocire adevărate, mai ales *roh*. Lipsit de cunoștințe exacte asupra onomasticei antice în general, despre care și-a format numai idei aproximative și foarte vagi (pentru a nu mai vorbi de unele cunoștințe de lingvistică și filologie comparată, necesare și acestea, când se cercetează un material de limbă atât de prețios cum sunt numele de oameni)[3]), — K. a realizat o masivă complicație de numiri, așezate alfabetic[4]), împărțite în câteva capitole, și însoțite de texte epigrafice reproduse integral în repetate rânduri (adică aproape la fiecare număr), ceeace a dat proporții impresionante unor simple cataloage de numiri personale.

[3]) Complet strein de asemenea probleme, K. nu se limitează, totuși, la înșirarea materialului de numiri, ci uneori vrea chiar să le analizeze pentru studiu fonetic și morfologic, de ex.: n. 1633 pentru numele illiric (de fapt: tracic!) *Dades* el compară illir. Dases, Dazas; pentru *Dizo* n. 1650 cf. Bis-ena, Bis-ius, Biza-tus, Biso; pentru *Denzi* n. 1764 amintește „asemănătoarele“ Deus-us, Deus-a, Deus-o, Deus-ara (!) — greșeli de amator de filologie, pe care nu și le poate permite nici un student din anul I dela Epigrafie, și cu atât mai puțin un doctor în disciplinele clasice. Asemenea „observații“ — cum face adesea K. — tradează o totală desorientare în studiul numelor, pe care nu-l poate ignora cine are pretenția de a da repertoriul onomastic al Daciei romane.

[4]) Ordinea alfabetică lasă, deasemenea, foarte mult de dorit, cu numeroase greșeli și frecvente sărituri și așezări de nume nelalocul lor, mai ales la cele romane, de ex.: n. 577 Cassius, 578 Catullus, 579 Caecilia, 581 Calpurnia, 584 Candida, 586 Cassia; 841 Iulianus, 842 Ianuaria, 845 Ingenua, 847 Iulius; 1580 Vitalianus, 1581—3 Vitalis, 1584 Victoria, 1585 Victorina, 1587 Viria, — dar și la cele barbare: 1652 Epikatius, 1653—8 Epicadus, 1659 Geldo, 1660 Gallicanus; 1775 Mucapuis, 1777—8 Mucapor, 1780 Mucasenus; 1943 Eucharistus, 1944 Encolpus, 1945 Euctichus, 1963 Eutychia, 1964 Evanghelus, 1965 Euanthus; 2046 Pilipis, 2047 Phamp., 2048 Philetus; 2131 Barsimsus, 2132 Bericio, 2133 Bassus; 2172 Surillio, 2173 Syrillio, 2174 Surus, 3176 Suria, 2177 Surilla, 2178—9 Syra, 2180 Syrus, etc. — Lucrul nu poate fi atribuit vreunor neajunsuri de natură tipografică, întrucât numărătoarea e respectată, ci ușurinței superficiale cu care lucrează K. și lipsei de control, de care se resimte lucrarea lui, atât în chestiuni de amănunt, cât și în problema principală a clasificării materialului onomastic. Greșeli ca cele semnalate aici sunt mai mult de natură formală și nu au prea mare importanță, deși pot deruta pe cercetătorul care ar căuta vreun nume din Dacia în repertoriul lui K. fără a urmări cu atenție spre a observa eventualele scăpări și erori în ordinea alfabetică.

In ce privește clasificarea numelor după popoarele de origine — în special cele barbare — K. s'a limitat la compilarea vechilor repertorii, al lui Holder pentru Celți, Krahe pentru Illiri, Tomaschek pentru Traci, și uneori punând la contribuție lucrări mai recente ca ale lui Mateescu (pe care-l citează mereu, fără să-l utilizeze în aceeaș măsură, mai ales pentru emendări de inscripții cu nume tracice din Dacia); pentru Italici utilizează lucrarea fundamentală a lui Schulze și pe Forcellini, iar pentru Greci și orientali în genere nu cunoaște decât vechiul și în ce privește izvoarele literare excelentul dicționar de nume proprii al lui Pape. Incercarea de a da o clasificare după origine a numelor din Dacia ar cere mai multă orientare și experiență personală în materie. Dar lipsa acestora putea fi compensată prin utilizarea mai atentă, la maximum, a rezultatelor la care s'a ajuns prin munca altora, ceeace K. n'a făcut decât în măsură relativă, cât i-a îngăduit graba inexplicabilă cu care a compilat listele de nume. De aici gravele lacune în repartizarea după obârșie a materialului onomastic; de ex. nume sigure și de multă vreme recunoscute tracice ca *Dizo, Pirusus*, sunt trecute de el între Illiri, nume orientale ca *Farnax, Sarapio, Themo* cuprinse între cele

greceşti, în timp ce — lucru mai grav — numele celtice sunt puse deavalma cu cele illirice (ca nume „illiro-celtice"), — pentru a nu aminti decât erorile cele mai mari[5]).

Procedând, astfel, după criterii adesea foarte subiective — şi nu arareori după bunul plac —, K. a dat o clasificare în bună parte greşită a numelor scoase din materialul pe care l-a utilizat. La acestea se adaugă însă nu puţine lipsuri în documentare (în afară de cele semnalate mai sus), de ex. neutilizarea unor publicaţii mai recente, cuprinzând inscripţii emendate, cu nume personale barbare (cazuri mai jos, III 9, VI 36, IV A 18, etc.), ori — mai grav pentru un cercetător ungur — ignorarea unei inscripţii cu nume trac, emendată şi intr'o publicaţie ungurească cunoscută, se pare, autorului nostru, căci o citează la repertoriul bibliografic (mai jos, IV 3). Aceste şi alte motive — pe care ar fi greu şi fără folos a le înşira aici şi care sunt arătate, în oarecare măsură, la fiecare capitol mai jos, — l-au dus pe K. în chip firesc la rezultate generale greşite cu privire la numărul şi raportul dintre ele a diferitelor categorii de nume din Dacia romană, ca şi apoi — consecinţă fatală a acestor calcule — la con-

[5]) Dar inadvertenţa autorului nostru nu se limitează la domeniul onomasticei antice (pentru care ar putea eventual să invoce scuza că e cazul unei materii cu totul „speciale"), ci se extinde, cu mai mare gravitate, la lucruri ceva mai elementare din domeniul epigrafiei: simpla citire a inscripţiilor. Un singur exemplu va fi lămuritor: inscripţia onorifică *CIL* III 1464, pusă în capitala Daciei, lui Ulpius [Victor] (pentru a cărui carieră cf. Stein *Dacien nach dem Bruderkrieg im Hause des Severus*, 1942, 6—9), fost proc. Aug. [prov.] Dac(iae) Apul., a(gens) v(ices) p(raesidis), item proc. prov. Porol., etc., item proc. ad bona Plautiani, trib(unus) mil. leg. II Part., praep. vexill. auxiliar. Pann. infer., praef. coh. VII Breucor.; aşadar, dupăce fusese tribunus militum în leg. II Partica, Ulpius Victor a ocupat funcţia de procurator ad bona Plautiani, în urma prăbuşirii acestui praefectus praetorio al lui Septimius Severus şi socru al lui Caracalla, întâmplată în Ianuarie 205. Ce a scos K. din această inscripţie? Citind: proc. ad bona Palutiani trib(uni) mil. leg. II Part., praep(ositi) vexill. auxiliar. Pann. inf., praef(ecti) coh. VII Breucor., face din potentatul dela Roma Fulvius Plautianus un tribun în leg. II Partică, praep. vexill. etc., şi totodată cetăţean al Daciei (n. 1149), iar apoi îl face Ulpius [Plautianus] proc. Aug. [prov(inciae)?] Dac. Apul. (n. 2472), — fără să-şi fi dat osteneala măcar să se uite cu atenţie la nota pusă de Mommsen după textul inscripţiei: „item Plautianus, cuius bonorum curator Ulpius fuit, socer est Caracallae interfectus imperante Severo a. 203". Nu mai e necesar a spune cu câtă precauţie e de consultat, în toate privinţele, cartea lui K. Dar A. Alföldi trebuia să controleze mai cu grije asemenea noi „lecturi" de inscripţii propuse de elevul său.

cluzii şi „consideraţii" de natură istorică-etnografică unilaterale în ce priveşte alcătuirea etnică a populaţiei din această provincie[6]), şi în fond tendenţioase, vădit influenţate de preocupări politice streine ştiinţei obiective, care nu poate fi servită prin asemenea interpretări incorecte a unui material documentar greşit studiat şi clasificat.

Din cauzele expuse aici, pe scurt, lucrarea lui K. a trecut cam mult limitele „greşelilor" admisibile cu cea mai largă bunăvoinţă în această materie. Afară de partea cu numele romane şi greceşti (v. mai jos, I, II), restul lucrării, privitor la foarte importantele nume personale „barbare": illirice, traco-dacice, orientale şi celtice, este inutilizabilă şi astfel inutilă, bună poate numai ca o încercare pregătitoare (ca ceeace neamţul numeşte o „vorarbeit"), dar nici decum ca un repertoriu real sau destul de apropiat de realitate[7]), care să dea o idee aproximativă asupra elementelor de origine etnică sigură din Dacia romană. Dar nu numai sub raport onomastic-lingvistic e de puţin folos cercetătorilor cartea lui K., ci mai ales din punctul de vedere etnografic-statistic al provinciei dacice. Un material documentar de numiri atât de bogat trebuia să fie utilizat în primul rând pentru a da o icoană cât mai aproape de realitate a stărilor demografice şi a raporturilor etnice între diferitele categorii de neamuri, care pot fi identificate în inscripţiile locale. Ar fi fost necesar să se urmărească nu numai singuratecele nume (care dealtfel sunt cam eronat clasificate de K., precum s'a spus şi se va vedea mai jos), ci toate persoanele după apartenenţa etnică ce poate fi stabilită

[6]) La p. 286 găsim o asemenea concluzie scoasă din raportul grupelor de numiri personale: „cea mai redusă posibilitate există pentru o continuitate daco-romană în Dacia. Exprimat în cifre: e de două ori mai mare putinţa ca în Dacia să fi existat o continuitate illirică şi celtică, decât una tracică (înţelegând, deasemenea, şi pe Tracii balcanici din Dacia); de altă parte, de patru ori şi jumătate e mai mare posibilitatea unei continuităţi greceşti şi aproape mai mult de patru (!?) ori mai mare a continuităţii de viaţă siro-orientale, decât a supravieţuirii populaţiei autohtone dacice, extirpate (de Romani), după mărturia obiectivă (!) a materialului de nume".

[7]) La unele capitole, aproximaţia rezultatelor obţinute de K. este foarte departe de măsura realităţii. Astfel, la numele orientale nu ajunge nici pe jumătate proporţia justă, iar la numele traco-dacice nu dă decât 42 din totalul de 67 existente. Asemenea erori duc, evident, la consecinţe istorice cu totul deplasate ca cele semnalate în nota precedentă, şi nu pot decât să deruteze nu numai pe cititorul nespecialist, ci chiar şi pe cercetătorii neavertizaţi.

prin datele în legătură cu originea și relațiile lor familiare: la rubricile pe naționalități a numirilor trebuiau cuprinși toți indivizii cari au nume romane ori grecești și sunt de neam barbar (trac, oriental, illiric, celtic). Gruparea trebuia făcută nu numai după numele (nomina sau cognomina) — e vorba mai ales de cele barbare — ci, pe cât posibil după legăturile familiare, spre a grupà la o singură naționalitate pe toți aparținătorii unei familii. Incât alături de repertoriile de nume, alese după criterii riguroase, erau necesare tot odată repertorii cuprinzând toate persoanele de neam barbar și cari poartă nume bune romane sau grecești; ceeace a făcut K. la p. 252—3 („persoane cu nume romane, cari nu sunt de neam roman") este prea puțin, și nu contribue aproape de loc la ilustrarea procesului de romanizare, ce se poate urmări, cu oarecare aproximație, după schimbarea numelor personale dela o generație la alta, avându-se în vedere și desfășurarea în timp a acestui fenomen etnic și cultural-istoric, fără a pierde din vedere faptul că în acest domeniu, față de sărăcia documentară, statisticile sunt departe de a avea valoare absolută[8]). Materialul onomastic, destul de abundent, al Daciei romane trebuia studiat, integral, după asemenea criterii, și cu preocuparea desinteresată de a înțelege organic procesul istoric al vieții provinciale de aici și a fenomenului de romanizare; e destul de regretabil că autorul nostru nu s'a putut emancipa de sub teroarea ideii inveterate — care a prejudiciat mult studiile privitoare la trecutul acestui pământ — despre „stârpirea" elementului autohton din Dacia, pe de o parte, și a dispariției oricărei urme a romanismului în regiunile carpatice, de alta. Pentru a înțelege procesul istoric al romanismului din Dacia e necesară o valorificare deplină și deplin obiectivă a unui material documentar — relativ redus, e adevărat, dar cu atât mai prețios —, și nu a-l interpretà cu anumite preocupări, după ce l-ai clasificat greșit sau l-ai nesocotit, cu tendențiositate sau din nepricepere, — amândouă motive destul de condamnabile[9]).

8) Rezervă justificată își exprimă asupra valorii unor asemenea statistici C. Daicoviciu *Le problème de la continuité en Dacie* 28, și în speță, asupra cărții lui K., ca urmare a unei prime examinări, în *Siebenbürgen im Altertum* Buc. 1943, p. 105, nota 1 și p. 116, nota 1 (cf. și *La Transilv. nell'antichità*, 1943, p. 107, nota 1 „Il lavoro di A. Kerényi, *Die Personennamen*, sui cui risultati si basa l'Alföldi, non è, oltre a tutto, esente da gravi errori'').

9) In recensia foarte judicioasă pe care o face în *Deutsche Literaturzeitung* 64, 1943, 184—7, H. U. Instinsky observă, între altele, că cercetarea lui K. nici nu oferă un tablou clar al raporturilor etnice din Dacia, nici nu urmărește procesul de romanizare în succesiunea cronologică și în formele lui diferențiate. Obiecția din urmă, pe cât de justă, e pe atât de nelalocul ei: se cere adică urmărirea și punerea în lumină a fenomenului de romanizare a Daciei, tocmai din partea unui cercetător crescut într'o școală arheologică-istorică, în care irealitatea romanismului și lipsa lui de putere vitală în Dacia Traiană are valoarea de dogmă și e o veche deviză ce trebue salvată cu orice preț.

Aceste câteva considerații sumare arată că e absolut necesară, în primul rând, o reexaminare și o nouă clasificare a materialului onomastic al inscripțiilor din Dacia, făcută după criterii precise, care să prezinte o icoană mai fidelă a numărului și raportului dintre categoriile de provinciali, a căror obârșie etnică poate fi stabilită în baza numirilor personale. In cele ce urmează sunt date, integral, repertoriile de nume „barbare", împărțite pe capitole, alfabetic, în ordinea importanței numerice: Illirii, Traco-dacii, Orientalii și Celții, precum și Dacii cu nume naționale din inscripțiile aflate în afara patriei lor de obârșie. Acest repertoriu nu are pretenția de a fi definitiv și nu e decât o repartizare a numelor personale după originea etnică, făcută cu mai multă acribie, în măsura îngăduită de posibilitățile de informare și de stadiul cunoștințelor de azi în această materie, care e încă destul de nesigură în unele privințe. Vor fi cuprinse, astfel, la toate categoriile, toate numele barbare de persoane amintite în inscripții și care au făcut parte din populația provinciei, chiar dacă din documentele respective ar rezulta că unele personaje nu e probabil să fi stat vreodată în Dacia, cum ar fi de pildă părinții militarilor din timpul cuceririi Daciei sau din anii imediat următori, considerând că nu se poate face o distincție absolută între locuitorii permanenți ai provinciei și cei cari sunt amintiți numai întâmplător în textele epigrafice de aici. Scopul acestui mic „onomasticon Daciae", cuprinzând numai numele personale barbare, este acela de a clasifica materialul de nume deocamdată după criterii filologice-lingvistice[10]); căci numai după ce avem

10) Subliniem din nou: *numai pe cele barbare* (adică de altă origine decât romană sau grecească), și nu toate personajele de neam illir, trac, etc., a căror origine etnică poate fi stabilită cu siguranță după legăturile familiare ori după alte criterii precise asupra naționalității lor, fiind știut că foarte mulți locuitori ai provinciilor imperiului, de obârșie neromană, poartă nomina Romana. Astfel nu vor fi cuprinse în repertoriile de mai jos cazuri ca: Illirii

o asemenea împărţire mai riguroasă va fi cu putinţă o repartizare după ocupaţii şi stare socială a provincialilor din Dacia, precum şi o cercetare mai aprofundată, pe temelii solide, a dificilei probleme a romanităţii dacice, în care trebue integrată şi una din chestiunile cele mai obscure ale antichităţii Europei sud-estice: soartea elementului autohton traco-dacic în această provincie şi în restul imperiului roman, ca şi romanizarea lui prin limbă şi credinţă*).

I. NUME ROMANE

Aspectul caracteristic şi general al provinciei cucerite şi organizate de Traian e romanitatea ei remarcabilă, recunoscută de

Maximus fiul lui *Bato* (III 14), September fiul lui *Plator* (III 71), Crescens fiul lui *Plator* (III 77), Maxsimus fiul lui *Verzo* (III 108), Traco-dacii Cesorinus tatăl lui *Mucasenus* (IV 38), Aurelius Bassus şi Aurelia Bassina din familia traco-dacică a lui Aurelius *Denzi* şi Aurelia *Prisosta* (IV 52), Sex. Rufius Achilleus fiul lui Sex. Rufius *Decibalus* (IV A, 10), Orientalii G. Iulius Dius şi Irenicus fraţii lui *Farnax* (V 16), Zenon fiul lui *Tarasus* (V 44), Marcus, Antonius fraţii lui *Nal* şi fii lui *Thaemo* (V 45), Gaius Gaianus et Proculus Apollofanes Suri negotiatores, *CIL* III 7915, 1431 (cf. Instinsky *l. c.* 186), Celţii Cl. Montanus tatăl Claudiei *Amba* (VI 5), Ulpia Constantina fiica lui Ulp. *Congonius* (VI 14), C. Iul. Paternus fiul lui L. Iul. *Leuganus* (VI 23), Aur. Fabius fiul lui Aur. *Reburus* (VI 37), Vitalis fiul lui M. Ulpius *Saccus* (VI 38) C. Rusticinus, C. Iulius Rusticus fii, Antonia Protogenia nora femeii Antonia *Sisiata* (VI 41), etc. Asemenea cazuri, ce trebue să fi fost extrem de frecvente printre provincialii din întreagă lumea romană, pot fi observate numai când respectivul „Roman" aparţine unei familii în care se constată vreun neîndoielnic nume barbar, sau când se precizează că e vorba de un „(natione) Syrus, Dacus, Thrax", ori (mai puţin sigur) „domo —". Clasificarea tuturor locuitorilor Daciei după naţionalitate, nu numai pe baza onomasticei, ci şi după criterii de altă natură, nu poate fi făcută în cadrul acestui repertoriu onomastic; ea trebue să formeze obiectul unei cercetări aparte, care să fie totodată o revizuire integrală şi temeinică a materialului epigrafic din Dacia şi din imperiul roman, privitor la provincia noastră. Numai o asemenea lucrare de ansamblu va putea permite să se tragă concluzii de natură etnică şi istorică în legătură cu populaţia provincială din Dacia şi cu romanitatea ei.

*) Se cuvine a exprima aici cele mai vii mulţumiri d-lui prof. C. Daicoviciu, istoricul Daciei Traiane şi cel mai bun cunoscător al problemelor acestei provincii, pentru solicitudinea constantă cu care a întâmpinat lucrarea de faţă, pentru unele sugestii de ordin bibliografic în legătură cu redactarea ei, ca şi pentru faptul de a ne fi pus la îndemână câteva publicaţii necesare din biblioteca sa personală de specialitate.

aproape toţi cercetătorii mai vechi şi mai noi; e un fenomen oglindit în marele număr de inscripţii latineşti (peste 2000, faţă de care cele greceşti sunt abia două duzini), în monumentele şi resturile arheologice cu caracter roman-occidental, în felul de organizare şi în viaţa provincială, care toate lasă o puternică impresie de intensitatea romanizării şi a pătrunderii limbii latine în această regiune[11]). Compunerea etnică a populaţiei sale nu era, însă, în aceeaş măsură romană sau în general italică, întrucât — cum se poate stabili documentar — ea cuprindea numeroase elemente alogene (v. mai jos). Aici e de relevat deocamdată faptul că s'a observat marele număr de nume personale italice în inscripţiile găsite pe întreg cuprinsul provinciei dacice, ceeace — deşi lipsea o statistică precisă — a dus la conclusia generală că numirile de aici sunt în majoritate sdrobitoare de factură romană.

Materialul adunat de K. aduce o confirmare deplină pe baze statistice acestei realităţi. Din totalul de aprox. 2600 nume din inscripţiile Daciei, cuprinse în repertoriul lui, 1860 sunt romane sau de tip italic (p. 3—135, nr. 1—1590 şi p. 195—211, nr. 2250—2496); în această cifră se cuprind toate personajele constatate în Dacia sau originare de aici şi care poartă nume romane, chiar dacă despre unele există indicii peremptorii asupra originii barbare a purtătorilor (Illiri, Traco-daci, Orientali, Celţi). Criteriul după care se face deosebirea numelor romane fiind în genere simplu şi aproape fără echivoc, listele întocmite de K. pot fi socotite — grosso modo — valabile, şi nu e necesară o nouă clasificare a materialului; e suficient deocamdată a face unele corectări şi adăugiri de material omis de K.

Trebue şterse câţeva nume greşit trecute la Romani: n. 41 P. Aelius Dacianus (IV 11), 320 Aulus (=Aulusanus, IV 3), 503 Aurelia Pirusi (IV 51), 1126 Panianus (III 61), 1226, 1261, 2548 Scervius (III 86), 1341 Trosius (III 102), 1149 Plautianus (praef. praetorio!, v. nota 5), 1379a L. Marius Perpetuus (=2143), etc., şi adăugate alte circa 29 nume romane, puse de K. la Illiro-celţi: 1603 P. Aelius Sept. Audeo(?), 1661 P. Aelius Gemelus, 1713 Aur. Sedatus, 1714 Aur. Sedatus, 1759 Volusius Titianus, şi mai numeroase la orientali: 2133—2142 Bassus, 2143 Bassa, 2144—2149 Bassinus, 2150 Bassius, 2160 Aurelia Marina, 2161 Aurelius Marinianus, 2162—2165 Marinus; apoi aprox. 40 de nume în inscripţii necunoscute lui K.: Aurelius Cassianus et Veteranus (*Arch. anz.* 1909, 299) din Potaissa, şi mai ales privitoare la Oltenia, în publicaţiile citate mai sus

11) Vezi în special C. Daicoviciu *Le problème*, p. 22 ss., şi *Siebenb.* 131 ss., ca şi Fr. Altheim *Die Soldatenkaiser* 265.

p. 187, n. 2, şi pe care le reproducem după Supplementum epigraphicum din *Oltenia romană* de D. Tudor: Apulensis [ser.]vil. nr. 5, M. Cuspi[dius ...] 10, Cn. Aemi[lia]nus 11a, Lupus tribunus 11b, Gratae Vita[lis] 15, Aur[elius ...] 20, Val. V[i]b[ius] Iul. Pae[tinus?] V[al?]enus 28, M. Arrius Saturninus, Arria Saturnina soror 29, [?Aelia] Marcian[a] soţia lui [?M.] Va[l.] Alexander 30, Iulius [... m]ariu[.] 31, Aurelius Mercurius milis coh. I Sagitt., Aurelius Iulianus 40, Germanus, Super 59, [?Mar]cel[lus?] 70, Voluss[ianus], L. Val[erius...] 71, [A]el. Lucius, Ael. [Do]mitius Pul[cher] 72, Marciana et Quintilianus 118, L. Aureli[us...] 120 (primul), ... Ceselinus 121 (primul), 174 M. [Tiber]ius [Mar]cian[us] 174, [Sept]imius, Septimius et Peregrinus 175, M. Cassius Herculanus 185, A[elius Ger]manus 186, C. Ant. Iulianus 187, P. Iulius Vitalianus 203, Marc. Martinus 204, Aurelius [...] 212, [... Domi]tio C. f. [...]ctrice, [... Ia]nuarius 233, P. Aenius Cos. IV. Citius Pastor 253; sau în alte publicaţii, ca *Közlemények* Erd. múz. I 1941, 111 P. Ael. Marcianus, Stein *o. c.* 4 T. Fl(avius) Saturninus şi T. Flavius Valentinianus, la Porolissum, etc. — Cu aceste îndreptări şi adausuri minime, se poate spune că totalul numelor romane din Dacia trece de 1920 — deci cu aprox. 60 mai multe decât a afirmat K. O revizuire mai atentă a materialului utilizat de K. şi a celui trecut cu vederea, ca şi adăugarea celui inedit sau în curs de publicare (de ex. Ael. Cornelius vet. vix. ann. LXXX, Aelia Primitiva coniugi b. m. p., şi Ulp. Vitalio, Fab. Hatius (?), Valentina în două inscripţii descoperite de M. Macrea în săpăturile dela Castrul roman dela Mehadia) ar putea arăta că numele romane trec aici de cifra rotundă de 2000, care e deosebit de elocventă pentru romanismul provincial al Daciei Traiane.

Cei mai mulţi dintre purtătorii de nume romane în Dacia nu sunt — la fel ca în alte provincii — Romani de neam sau Italici în genere, ci provinciali romanizaţi, şi desigur numeroase elemente autohtone din Dacia. E remarcabil aici marele număr de persoane cu nomen gentile *Ulpius* 95 cazuri, *Aelius* 240, *Aurelius* 280 (fără a socoti pe cei cu cognomen barbar), având numele şi cetăţenia respectivă dela împăraţii Traian, Hadrian şi Antoninus Pius ori Severi[12]). Nu trebue trecut cu vederea nici faptul semnificativ că între purtătorii de cognomina barbare, foarte mulţi şi-au alcătuit numele după sistemul roman, cu praenomen şi nomen gentile romane, sau cel puţin cu un element latin în nomenclatura lor; mai puţini sunt în această categorie Illirii: 23 din totalul de 116, şi mai numeroşi ceilalţi: 34 din 67 Traco-daci, 17 din 37 Daci, 34 din 55 Orientali şi 28 din 51 Celţi (câteva exemple de schimbări de nume semnalate în nota 10). Aceste cifre şi raporturile dintre ele nu pot fi cu totul întâmplătoare, şi oglindesc în oarecare măsură gradul de romanizare a populaţiilor şi a provinciei în general, ori în măsură diferită conservatismul şi rezistenţa la procesul de romanizare.

[12]) Cf. C. Daicoviciu *Le problème* p. 28 ss.

II. NUME GRECEŞTI

Un repertoriu bogat al numelor personale greceşti, ca şi al tuturor numelor barbare din izvoarele literare ellenice, e vechiul şi excelentul *Wörterbuch der griech. Eigennamen* al lui W. Pape, ed. III de G. E. Benseler, Braunschweig, 1884. Pentru studiul sistematic şi etimologic al tuturor numelor greceşti: Fr. Bechtel *Die hist. Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit*, Halle, 1917.

După numele romane, cel mai important e numărul celor greceşti sau grecizate (ca Alexander, Beronice) în inscripţiile din Dacia, şi importanţa lor numerică a fost observată şi pusă în relief mai de mult de către cercetători. Lucrarea lui K. întăreşte pe deplin această impresie mai veche. La p. 155—182, n. 1799—2125, şi 215—218, n. 2516—2544, el adună un total de 355 nume greceşti, cifră care e foarte aproape de realitate.

Din aceasta trebue scăzute vreo 13 nume, ca: n. 1806 Affia, bitinic-asiatic, 1857 Arimo, oriental, 1859 Arphoc[ras], egiptean, 1909 Dades, tracic, 1966—7 Farnax, orientali, 1973 Hammonius, egiptean, 2004 [...]marus, poate celtic, 2069—70 Sarapio, egiptean, 2087 Themo, oriental, 2113 [...]zeno, care e terminaţie de nume tracic, 2125 [...]dochus, deasemenea; şi adăugate câteva nume de tip grecesc-oriental, la D. Tudor *Oltenia romana*, suppl. epigr. n. 5, 14, 23, 28, 30, 64, 72, 233, etc.

Rămân, astfel, 343 nume greceşti sau de tip general ellenic ca Achilleus, Adamas, Alexander, Anicetus, Antipater, Apollonius, Artemidorus, Asclepiades, Beronice, Callisthenes, Callistus, Chrestus, Demetrius, Diogenes, Dionysius, Eupator, Eutyches, Hermes, Myro, Nice-, Onesimus, Philetus, Socrates, Theodorus, Timotheus, Zeno, etc. Numele greceşti deosebindu-se fără nici o greutate de cele romane şi barbare, repertoriul lui K. se poate considera ca aproape în întregime valabil; deci cam 340 sunt elementele onomastice ellenice: cognomina sau numai un singur element onomastic. Nu tot atât de simplă e problema obârşiei etnice a purtătorilor de nume ellenice în Dacia: nimeni nu i-a considerat de neam grecesc, întrucât se ştie că în întreg imperiul roman, ca şi mai înainte în perioada ellenistică foarte mulţi barbari orientali, asiatici (semiţi), traco-frigieni, egipteni, iranieni, macedoneni, etc. ori provinciali de alt neam, şi uneori chiar italici şi romani, poartă nume sau numai cognomina greceşti, ca o urmare a puternicei influenţe politice, culturale şi religioase ellenistice. De aceea, purtătorii de nume greceşti în Dacia trebue consideraţi, cum s'a observat de multă vreme, nu în întregime ca Greci de neam, ci ca provinciali din Orient, Balcani sau Asia

occidentală, veniţi aici mai ales ca elemente comerciale şi industriale, şi în genere ca populaţia care a suferit în oarecare măsură influenţa civilizaţiei şi modei greceşti[13]).

III. NUME ILLIRICE

Pentru nume de persoane illirice se pot consulta cu folos repertoriile întocmite de R. Vulpe *Gli Illiri dell'Italia imperiale romana* în *EDR* III 1925 şi H. Krahe *Lexikon altillyrischer Personennamen*, Heidelberg 1929, deşi (mai ales cel de al doilea) au numeroase lacune. V. şi în acest *Anuar*, p. 82—146.

Intre numele barbare din inscripţiile Daciei, cea mai numeroasă categorie o formează cele illirice, şi cu toate că a lipsit un repertoriu critic şi complet al lor, s'a observat de către toţi cercetătorii marea afluenţă de Illiri în compunerea etnică a provinciei. Dar această observaţie e justificată numai întrucât se întemeează pe date precise, supuse unui control riguros, lucru pe care nu l-a făcut decât în mod cu totul neîndestulător K. în lucrarea sa.

In cap. II, p. 136—150, n. 1591—1759 şi p. 212—3, n. 2497—2506 sunt înşirate nomina Illyrica et Celtica. Titlul însuşi — fără alte considerente de metodă (ca de ex. absenţa unui criteriu riguros de alegere a numelor „illiro-celtice'') — arată o gravă eroare principiară: confuzia ce se face între două sisteme de nomenclatură, celtică şi illirică, a două popoare total deosebite, cari nu au comun decât străvechea înrudire indoeuropeană. K. se pare că nu ştie că numele personale illirice pot şi trebue să fie deosebite limpede şi aproape fără echivoc de cele celtice. Astfel clasificarea, numerotarea şi considerentele ce face autorul nostru în legătură cu aceste nume „illirice şi celtice'' sunt fără valoare, pentru dublul motiv că 1) nu a deosebit ce e illiric de ce e celtic, şi 2) a cuprins în repertoriul său o mulţime de nume de altă origine: romane ca Audeo (?, 1603), Comatius (1626—9), Gemelus (1661), Sedatus (1713—4), Volusius (1759), etc., şi nu puţine tracice, ca Aulucentus (1604), Babus (1605), Balius (1608), Dades (1633), Disius (1647), Dizo (1650), Pirusus (1685), Tetula (1733), Butus (p. 212), Scorilo (p. 213), şi poate altele. De aceea cifra sa de 184 nume „illiro-celtice'' e falsă şi inutilă, dovadă şi aceasta a redusei familiarizări a autorului cu problemele de onomastică antică.

Prin confuzia între numele illire şi cele celtice — comodă pentru D-sa, dar greşită şi inadmisibilă azi, după îndelungate cercetări comparative —, K. a dat un repertoriu foarte puţin folositor de nume amestecate. De aceea e necesară o nouă alegere, după criterii mai riguroase, a numelor de persoane illirice din Dacia, purtate de numeroşii Illiri veniţi din Dalmaţia, sau din unele

[13]) V. C. Daicoviciu, *Le problème* p. 28 ss., *Siebenb. im Alt.* p. 116 şi 145.

regiuni ale Pannoniei. Numărul total de Illiri cu nume naţionale în inscripţiile din Dacia e de 116, din care 106 sunt cuprinse, iar 10 (număr mic faţă de omisiunile din alte capitole) sunt omise din listele lui K., fie din cauza lecturilor eronate ale inscripţiilor, fie din cauza criteriului greşit în clasificare ori a neglijenţei cam frequente la tânărul nostru cercetător.

Numărul relativ mare de nume illirice (aproape de două ori decât cele traco-dacice şi mai mult decât dublul celor orientale şi a celor celtice) nu trebue interpretat ca un indiciu că pe toată întinderea Daciei romane existau masse compacte de colonişti illiri. Locul şi felul documentelor unde apar numele lor sunt deosebit de semnificative sub raport statistic: din totalul de 116, un număr de 76 de nume illire sunt din regiunea Alburnus maior, şi anume 69 chiar în această localitate (Roşia), 5 în Abrud, 1 în Zlatna. Din cifra de 69, $^2/_3$ sunt în contractele şi actele păstrate în tablele cerate dacice (43 de nume), iar celelalte în inscripţii pe piatră, puse de persoane de aceeaş origine şi ocupaţie ca cele din tăbliţele cerate. E vorba, cum s'a observat de multă vreme, de coloniştii illiri, mineri şi oameni de afaceri, mai ales Pirustae (cf. vicus Pirustarum la Roşia *CIL* III p. 944, cer. VIII, a. 159), şi Baridustae (cf. C. Daicoviciu *Dacia* VII-VIII, p. 302 sq. şi *Sieb. im Alt.* p. 126: „Collegium Baridusta(rum)"), stabiliţi în regiunea auriferă a Munţilor Apuseni, unde ei formau masse compacte în câteva localităţi. Aceştia reprezintă aşadar, două treimi dintre Illirii inscripţiilor din Dacia. Restul de 40 nume illire se găsesc răspândite în restul provinciei, purtate mai ales de elemente militare, şi fiind cam în aceeaş proporţie cu elementul celtic şi cu cel oriental, şi relativ mai reduse decât numele tracice.

Aepicadus, v. Epicadus n. 39.

1. Ael(ia) **Andena**
SARMIZEGETUSA (Grădişte, j. Hunedoara), *CIL* III 1488: Ael. Andenae Ael. Macrinus Epidianus qui et Epidius Au[g.] col. et Macrinia Marcia fil. posuerunt. — K. 1595.

2. **Andueia**
ALBURNUS MAIOR (Roşia, j. Alba), *CIL* III p. 944, cer. VIII (a. 159): Andueia Batonis (filius). — p. 928, cer. II [Andu]eia Batonis. — K. 1597.

3. **Anduenna**
ibid., *CIL* III p. 930, cer. III (a. 162): Anduenna Batonis (fil.). — K. 1598.

4. **Andunocnes**
ibid., *CIL* III p. 938, cer. VI (a. 139): Anneses Andunocnetis. — K. 1599.

5. **And(es?)**
ibid., *CIL* III 1272: D. M. Gai. Val. Viatori an. XVI, And. Titi et Val. Teren. fil. b. m. p. — K. 2499 scrie And(ena?), fem.; dar e mai curând And(es), nume illir de bărbat.

6. **Annaeus**
ibid., *CIL* III p. 946, cer. VIII (a. 159): Batonis Annaei. — K. 1600.

7. **Anneses**
ibid., *CIL* III p. 938, cer. VI (a. 139): Anneses Andunocnetis. — K. 1601.

8. **Atenus**
MICIA (Vețel, j. Hunedoara), *CIL* III 8075[37], stampilă pe cărămidă. K. 1602. (nume illir?).

9. **Audarus**
Slatina (j. Mehedinți), *CIL* III 8008 (=1559): D. M. P. Aelio Ariorto(?) IIIIvir. an. m(unic.) D. interfec. a latronib., vix. an. LVII, Ulp. Digna con. pientissimo et P. Ael. fil. et P. Ael. Val. e[t] Audarus n(epotes) b.[m.] p. — K. 1743 scrie Udarus, după vechea lectură greșită din *CIL* III 1559, deși îl putea găsi cu lectura corectă în repertoriul lui Krahe p. 12.

10. **Baedarus** (cf. Bedarus)
Zăgaia (j. Mehedinți), *CIL* III 8021 (=1585): Ulcudius Baedari. — K. 1606.

11. **Baezus**
Abrud (j. Alba), *CIL* III 1270: Planio Baezi. — K. 1607.

12. **Bato**
ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *CIL* III p. 928, cer. II, [Andu]eia Batonis, p. 944, cer. VIII: Andueia Batonis. — K. 1610.

13. **Bato**
ibid., *CIL* III p. 930, cer. III (a. 162): Anduenna Batonis. — K. 1611.

14. **Bato**
ibid., *CIL* III p. 936, cer. VI (a. 139): Maximus Batonis. — K. 1612.

15. **Bato**
ibid., *CIL* III p. 946, cer. VIII (a. 159): Batonis Annaei. — K. 1613.

16. **Bato**
ibid., *CIL* III p. 952, cer. XIV: [B]ato Liani. — K. 1614.

17. **Bato**
ibid., *CIL* III p. 934, cer. V (a. 162): Batonis Pr[...]vi, Tovetis. — K. 1615.

18. **Bato**
Bologa (j. Cluj), *CIL* III 7649: Bato [...]nis f. [.../...hic? situs?] est[.../...]s p[...]. — K. 1609.

19. **Bedarus** (cf. și Baedarus)
POTAISSA (Turda), *CIL* III 917: Aia Nandonis vixit annis LXXX, Andrada Bi[t]uvantis vix. anis LXXX, Bricena vixit anis XL, Ius[t]a vixit anis XXX, Bedarus vixit XII, pos(t) obitum ei Herculanus libertus patrone benemer. — K. 1616. — Aia Nandonis și Andrada Bituvantis sunt nume celto-pannonice, Bricena poate fi celtic ca și illiric, în timp ce Bedarus e nume sigur illiric.

20. **Bers...**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 7800: Dasati (S)cenobarbi eq. alae Ba[t]avorum ex n. sing., Bers...NCRNUS de[c]. ex n. eodem erres posuit. — Cf. ill. Bersaius, *CIL* V 3516, Krahe 21.

21. **Beucus**(?)
ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *CIL* III 7830 (=1263): D. M. Arria Mama vix. ann. XXV, pos. Beucus ser. coniugi b. m.

22. **Beus.**
ibid., *CIL* III 7824: [Ia]no gem. Ael. Baeb. et Beus. Plato v. s. l. m. — K. 1617.

23. **Beusas**
ibid., *CIL* III p. 948, cer. X (a. 164): Titus Beusantis qui et Bradua. cer. XI. — K. 1618. — Poate acelaș personaj în cer. XIV: [Bra]dua Beusantis. — K. 1619.

24. **Beusas**
ibid., *CIL* III p. 954, cer. XVII (a. 131): Verzoni Beusantis. — K. 1620.

25. F. **Bisius** Scenob(arbi?)
Abrud (j. Alba), *CIL* III 1266: D. M. Cassiae Peregrinae integ[r]a[e] vix. an. XXVII, F. Bisius Scenob(arbi?) Sard(ias?) coniug. b. m.

26. **Biso**
ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *Dacia* VII-VIII 1937—40, 302: Seneca Bisonis. — K. 2500.

27. **Carp(i)us**
ibid., *CIL* III p. 944, cer. VIII (a. 159): Platoris Carpi. — K. 1623.

28. **Dasa**
ibid., *CIL* III 1262: Aviliae Pietatis domo Aeq. vix. annis XXXX, Dasa Suttinis coniug. piiss. f. c. — K. 1634.

29. **Dasas**
Dâlma (j. Mehedinți, din Drobeta), *CIL* III 14485 (=13792): D. M. Dasas Capito v. an. LV, t. p. f. p. h. s. e. — K. 1635.

30. **Dasas**
ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *CIL* III p. 956, cer. XX: Dasantis Loni (fili) qui et... — K. 1636.

31. **Dasatus** Scenobarbi (sau Dasas, -tis)
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 7800: Dasati (S)cenobarbi (fil.) eq. alae Batavorum ex n. sing. stip. XV an. XXXI, Bers...NCRNUS de[c]. ex n. eodem erres posuit. — K. 1637.

32. Aur(elius) **Dasius**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 918: D. M. Aur. Auluc[ent]us — Aur. Basianus et Dasius [be]nem. e[t] s. m. fa. curarunt. — K. 1638.

33. **Dasius** (=Dassius) Breucus
ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *CIL* III p. 940, cer. VII (a. 142): Dassius, Dasius Breucus. — K. 1639.

an. X[L], Ael. Iulianus socer et her(es), Ael. Silvana con. be. m. f. c. — K. 1728. — Numele Tato poate fi și celtic, Holder II 1752—3.

95. C. Iul(ius) **Tato**
Cigmău (j. Hunedoara), *CIL* III 7880: C. Iul. Tato D(eo) et(e)rno v. p. — K. 1729.

96. **Tattario**
NAPOCA (Cluj), *CIL* III 870 (între „nomina Asianorum''). — K. 1730.

97. **Temaius**
TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *An. Com. mon. ist.* 1929, 315: Temai Dassi f. an. XX. — K. 1730.

98. **Titius** Primitius
ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *CIL* p. 934, cer. V (a. 162). — K. 1735.

99. **Titus**
ibid., *CIL* III 1272: And(es?) Titi. — K. 1736.

100. **Titus**
ibid., *CIL* III p. 948, cer. X (a. 164): Titus Beusantis qui et Bradua; p. 949, cer. XI: Tito Beusantis qui et Bradua. — K. 1739.

101. **Treusenus**?
ibid., *CIL* III 7829: Tr[...] Treuseno posuit. — K. 1741. — După locul descoperirii, numele pare a fi mai curând illiric decât celtic (Holder II 1912), sau oriental (?); în orice caz pentru tema Treus- lipsește un exemplu celtic sau illiric. Ar putea fi nume geografic, epitet al unei divinități.

102. **Trosius** Crispus
POTAISSA (Turda), *An. Inst. St. clas.* III 1941, 327: Herculi Invicto sacrum Trosius Crispus (centurio) leg. V. Mac. p(iae) c(onstantis) v. l. s. m.

103. **Tutor** Silvani
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1197: D. M. Tutor Silvan[i] [eque]s a[l]ae Bos[p.] ex n. Ill[y]r. sti[p.] XXIII vix. ann[os] XLIII h. s. [e.] — K. 1742.

104. **Ulcudius**
Zăgaia (j. Mehedinți), *CIL* III 8021 (=1585): [...] interfecta a latro. et vindicata, Ulcudius Baedari et Sutta Epicadi p. p. fil. tit. p. D. I. M. Ulcudius B(ae)dari v(i)xi. an. L. — K. 1744.

105. **Varius** Capitonis
Reșca (j. Romanați), *CIL* III 8036 (=1595): Pliciae Var. Capitonis Ulpius Pulcher ciner (=gener?) b. m. — K. 1745. — Nume illir?

106. C. **Venetius** Privatus
Ostrov (j. Hunedoara), *CIL* III 1515: D. M. C. Venetius Privatus aug. col. Sa[r]miz. me[tr]opolis vixit annis L, Ulpia Patricia coniux. — Greșit trecut de K. 1541 la nomina Romana. — Cf. Venetus.

107. **Venetus**
ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *CIL* III p. 938, cer. VI (a. 139): Maximi Veneti principis. — „Nume de trib întrebuințat ca nume personal'', Krahe 125. Greșit trecut de K. 1542 între Romani; probabil e un Pirust, în orice caz illir.

108. **Veranes**
ibid., *CIL* III p. 928, cer. II (a. 159): Maxsimi Veranis. — K. 1748.

109. **Verzo**
ibid., *CIL* III 1271: Platinonis Verzonis K. Anso. — K. 1749.

110. **Verzo**
ibid., *CIL* III p. 936—8, cer. VI (a. 139): Dasius Verzonis Pirusta. — K. 1750.

111. **Verzo**
ibid., *CIL* III p. 938, cer. VI (a. 139): Plani Verzonis Sclaietis. — K. 1751.

112. **Verzo**
ibid., *CIL* III p. 954, cer. XVII (a. 131): ab Verzone Beusantis. — K. 1752.

113. **Verzo**
ibid., *CIL* III 1269: Lavius Verzon(is). — K. 1753.

114. **Verzovia**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1217: Verzoviae Saturninae [e]q. R. f. C. Numm. Certus eq. R. augur col. Apul. patr. coll. fab. matri pos. — K. 1755.

115. **Vezpant** (...?)
ALBURNUS MAIOR (Roșia, j. Alba), *CIL* III 7825: I. O. M. sacr. Vezpant. v. s. l. m. — Nume illir, după K. 1754. Dar cf. și dacicul Οὐεζίνας, Dio Cass. LXXVII 10 (?).

116. **Vinens**
DROBETA (Turnu Severin), *CIL* III 14216[8]: Liccaius Vinentis. — K. 1756.

IV. NUME TRACO-DACICE

Pentru onomastica tracică se pot consulta cu folos repertoriile bogate, deși învechite și cu multe lipsuri, făcute de W. Tomaschek *Die alten Thraker* II_2 Sitz.-ber. Akad. Wien, 131, 1894, G. G. Mateescu *I Traci nelle epigrafi di Roma*, *EDR* I, 1923, *Nomi traci nel territorio scito-sarmatico*, *EDR* II 1924, *Granița de apus a Tracilor*, *Anuarul Institutului de ist. naț.*, Cluj III, 1924—5; cf. și în acest *Anuar*, p. 81—146.

Se admite aproape unanim de către cercetători că în materialul de nume personale în inscripțiile Daciei partea cea mai mică o formează cele tracice, sau mai bine zis traco-dacice, a căror raritate a fost relevată cu multă insistență și în repetate rânduri, cu deosebire de către cei ce tăgăduesc existența sau valoarea numerică a elementului etnic autohton în această provincie[14]),

---

14) In ultima vreme de A. Alföldi *Daci e Romani in Transilvania*, 1940, condus de rezultatele modeste ale cercetării elevului său Kerényi, despre care vezi mai jos. Cf. însă observațiile lui C. Daicoviciu, *Le problème*, p. 26 sqq. și *Dacia* VII-VIII, p. 456—459.

— față de abundența celorlalte nume neromane: grecești, illirice, orientale (semitice-siriene). Explicația numărului redus de nume tracice în inscripții era, natural, presupunerea că în Dacia populația traco-dacică autohtonă era extrem de puțină, dacă nu chiar cu totul inexistentă (v. mai jos, IV A). Această impresie e rezultatul unei superficiale observări a materialului documentar cunoscut, care arată că realitatea faptelor trebue să fi fost alta. Intr'adevăr, inscripțiile n'au fost cercetate cu destulă atenție și competență în materie, spre a se scoate *toate* numirile traco-dacice de persoane atestate aici. O primă încercare, destul de târzie, în acest sens e capitolul „nomina Thracica" din lucrarea lui K. Dar ceeace a făcut el e cam departe de realitatea documentelor.

Foarte gravă e desorientarea lui K. în această compilație preliminară de nume tracice din Dacia, mai cu seamă că la graba superficială se adaugă, pe cât se pare, reaua credință a tendențiosității. In cap. III p. 151—154, el dă o serie de 42 nume socotite tracice în Dacia romană: e maximum pe care-l îngădue competența sa în materie, iar la p. 213—5 câteva nume de Daci, atestate în afara acestei provincii (v. mai jos, IV A). Felul de a proceda al lui K. e cât se poate de subiectiv și puțin științific. De relevat mai întâiu omisiunea unei considerabile cantități de nume evident tracice: 26 — et pour cause! —, care n'ar fi trebuit să lipsească dintr'o lucrare ce se pretinde a fi o statistică, chiar întitulată modest „rohe Zusammenstellung'', dar cu pretenția de a prezenta „die wichtigsten Tatsachen'' și „den wirklichen siedlungsgeschichtlichen Sachverhalt''. Se observă apoi câteva amănunte ce tradează incorectitudinea în felul de a lucra. Nume autentic și unele exclusiv tracice ca Dizo, Dades, Pirusus, relevate de Tomaschek acum 50 de ani și de Mateescu, sunt trecute la nume celtice, iar Dula, amintit de Mateescu, e pus la nume „originis incertae''. Sunt ignorate inscripții emendate după *CIL*, cu arătarea formei corecte a numelor ca Aulusanus, corectat și într'o revistă ungurească (!), precum și o inscripție apărută în altă revistă ungurească cu numele traco-dacic Mucapa, ori numele Daciscus într'o publicație recentă utilizată de autorul nostru, etc.

Astfel reușește să adune un total de 42 nume tracice în Dacia[15]) (corect 41, căci n. 1771 Gorius Stibi e Dac în Moesia înainte de cucerirea Daciei de către Romani), ceeace — cum s'a spus — reprezintă numai 2/3 din numărul de 67 (mai apropiat de realitate) de nume traco-dacice, care sunt reproduse mai jos, cu eventuale observații necesare. Nu trebue trecut cu vederea faptul că

[15]) A. Alföldi *o. c.* 17 se grăbea cu afirmația că „i nomi di tipo trace sono poco più di venti. Manca dunque completamente quella „riche récolte de noms thraco-daces'' che alcuni si attendevano e supponevano''.

dintre numirile cuprinse în acest capitol multe sunt de aspect sud-tracic și în parte purtate de Traci din Moesia și Tracia, cum sunt: Aulenus, Aulucentus, Bessa, Brasus, Dil[...], Eptala, Eptidius, Heptapor, Isius, Mucapor, Mucatra, Seuthes, Sola, Traibithus. Cf. deasemenea numele bitinic-anatolian, omis din repertorul nostru de mai jos, Affia (*CIL* III 1324: I. O. M. Asclepius et Asclep. cives Bithinum. vix an. XXX, Affia coniux b. m. p.; — K. 1806 nume grec?). Dar o parte trebue să fi aparținut populației traco-dacice autohtone: în ce măsură, nu se poate preciza deocamdată, lipsind criteriile sigure pentru a deosebi ce aparține respectiv onomasticei tracice și celei daco-getice (numele de Daci din restul imperiului roman vezi-le mai jos IV A)[16]).

1. **Aulenus**
Nova-Zagora (Bulgaria), *CIL* XVI 90 (a. 144): coh(ortis) II Gallorum Pa[nn(onicae)], in Dacia super(iore), — ex equite Auleno Her[... f(ilio)].. — Alföldi *Daci e Romani in Trans.* 18.

2. Aur(elius) **Auluc[ent]us**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 918: D. M. Aur. AVLVCMUS v. d. I m. VI an. XXXV, Aur. Basianus et Dasius [be]nem. e[t] sibi m. fa. cu-rarunt. — K. 1604, 1759a propune întregirea Auluc[ent]us sau Aulutralis, Auluzanus, Aulupor; posibilă e numai cea dintâi, v. alte trei exemple pentru numele tracic Aulucentus în *EDR* I 203_4.

3. **Aulusanus**
MICIA (Vețel, j. Hunedoara), *CIL* III 12568=*AEM* XVI 1893, 253, n. 11, unde Cumont dă lectura corectă: [...] an. XV, Aulusanus eres benemerent posuit arbitranti Ingenuo. — Cf. Téglás *Erd. múz.* XIX 1902, 265—6. Emendația a fost observată de Mateescu *EDR* I 165_3. K. 320 dă totuși la nomina Romana: Aulus an. V ser. es?

4. Aur(elius) **Babus**
NAPOCA (Cluj), *CIL* III 866: D. M. Aurelia [Ma]r[in]a vix. ann. XVII, Aur. Marinianus fil. eius vix. anno I, m. IIII, Aur. Babus vet. pater p. — K. 1605 îl dă greșit la numele illiro-celtice. Babus e nume traco-frigian, răspândit în Asia mică și, mai ales prin sclavi, în Grecia și în restul lumii antice. Un trac Babu Tarsa *CIL* X 3527.

5. (A)elius **Balius**
MICIA (Vețel, j. Hunedoara), *CIL* III 8064^3 ($=1629^3$): Leg. XIII Gem. Elius Balius. — K. 1608 îl dă greșit la illiro-celți. Numele e traco-dacic, cf. de ex. Arkwright *Journ. hell. st.* XXXVIII 1918, 56. Elementul onomastic *bal-* apare într'o serie de nume traco-dacice, ca Decebalus. Cf. *EDR* I 225.

[16]) Vezi în această privință și părerea lui C. Daicoviciu *Le problème* 30 și *Siebenb. im Altertum* 105 ss., nota 1.

6. Iulia **Bessa**
Farcadin (j. Hunedoara), *CIL* III 1438: Deae Nemesi regin. Cornel. Cornelianus defens. lecticar. et Iulia Bessa coiux eius ex voto pouser. — K. 1760.

7. **Bithus**
Căşeiu (j. Someş), *CIL* III 829: [...]e Brit. [?milia]rensis [...]li Bithi [... ?de]funct[...]. — In indice la *CIL* III p. 2530 e citit greşit Bithi... (=Bithynia?). Dar e evident numele tracic Bithus la genetiv, ca patronimic al unui soldat, poate tot cu nume tracic, de ex. [Mucatra]li Bithi.

8. **Blasa.**
Vad (j. Someş), *CIL* III 7635: [D.]M. [...] Blasa eq. st. [...] Aur. Tsinta vix. [...]XXXI, Aur. Aeli[...]. — K. 1761, Mateescu *EDR* I 224_3.

9. **Brasus**
APULUM (Alba-Iulia), *Arch. ért.* XXXII 1912, 274 (=*Arch. anz.* 1913, 333): Mucatra Brasi (filius). — K. 1762.

10. **Butes**
Strei-Săcel (j. Hunedoara), *CIL* III 7893: Crispina, Vet[illa] Maxima, Butes (v. n. 58). — K. 1763.

11. P. Ael(ius) **Dacianus**
NAPOCA (Cluj), *CIL* III 867: D. M. P. Ael. Traiano vix. an. XXVIII, fil. et Ael. Libero alumno v. a. [?L]III, P. Ael. Dacianus dec. et aedil. col. f. c. — K. 41 îl clasifică între nomina Romana (P. Aelius —). Dar dacă inscripţia e autentică (păstrată numai în mss.) şi dacă numele nu e scris sau citit greşit de cei ce au văzut piatra (ms. Vind. dă, în loc de DACIANVS, DATIANO), poate fi un nume derivat dela Daci, Dacia, purtat de un atohton din provincie; dealtfel textul şi numele din inscripţie sunt suspecte, şi Mommsen observà „vereor tamen ne interpolata sint tam patris quam filii cognomina; auctorem scilicet habet titulus eundem qui n. 860 pro Taviano dedit item Traianum''.

12. Iul(ius) **Daciscus**
DROBETA (Turnu-Severin), *Dacia* VII-VIII, 1937—40, 353: D. M. Iulia Kalligenia vix. an. XL, Iul(ius) Daciscus v[i]x. an.[...] Val. vix. an. L, Iul. Pae[...]enus aug. col. Drub. coniug[i] pienti[s]im(a)e et ami[c]is b. m. p.

13. **Dades**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1181: P. Ael. Antipatro Marcello eq. R. dec. col. Ap. fil. P. Ael. Antipatri a mil. et IIvir. col. s. s., et adoptivo P. Ael. Marcelli v. e. ex praef. legion. VII Claud. et I Adiut., Dades et Filetus actor(es). 1182: Publiae Aeliae Iulianae Marcellae s. p. fil. P. Ael. Iuliani eq. R. flam. et IIviral. col. Ap. at adoptive P. Ael. Marcelli v. e. ex praef. legg. VII Cl. et I Adiut., Dades et Filetus actor(es). — K. 1633 îl trece greşit între numele illiro-celtice.

14. Aurel(ius) **Denzi**
Zutor (j. Cluj), *An. Com. mon. ist.* 1930—1, 85—6: Aurel. Denzi (v. n. 52). — K. 1764.

15. Ael(ius) **Dia[l]es**
Pintic (j. Someş), *CIL* III 835 şi p. 1377: D. M. Ael. DIAIES vis(it) an. LXXXV e[t] posui. Aurelius DITUGENIUS filiu(s) et heres pa[t]ri carissimo b. m. — Lectura corectă a primului nume pare a fi Dia[l]es, *An. Inst. st. clas.* III 153—5. — K. 1764a.

16. Marc(us) Turrani **Dil...**
TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *CIL* III 1548 (în Caransebeş): Libero Patri pro salute Marc. Turrani Dil[...] et Fl. Aeliae Nices, M. Turran. Patroclus ex voto. 1549: S. I. N. M. pro salute P. Ael. Mars(i), Hermadio, act(or) Turran(ii) Dil[...] v. s. l. m. — Probabil nume bitinic sau frigian din Asia mică, dar de neam trac, cf. numele bitinic Διλίπορις *Jahresh. österr. inst.* XXVIII bbl. 107, *Inscr. Gr.* IV 112, etc., trac Διλίζελμις *Inscr. Gr.* XII_9 795, Δίλλης Τυράννου Νεικαιεύς *Sborn. bulg.* XVIII 1901, 778, 85, Αὐρ. 'Αρτεμιανὸς Διλιτριανός *Bull. corr. hell.* XVI 1892, 441—2, etc.

17. M. **Disius**
Daciae incertae (în muzeu, Bucureşti), *CIL* III 8043 (=1624a): I. O. M. M. Disius G. aug. col. Ulp. OICI botun p. — K. 1647 îl clasează între celto-illiri. Numele e sigur tracic (variantă a lui Diza), dar poate să nu fie un personaj din (ori în) Dacia, căci nu e exclus ca inscripţia să fie adusă din dreapta Dunării; iar OICI poate fi citit Oesci, cum credea Mommsen (*CIL* 1624a).

18. Aurelius **Ditucen[t]us**
Pintic (j. Someş), *CIL* III 835 şi p. 1377: Aurelius DITUGENIUS (v. n. 15). — Emendat Ditucen[t]us în *An. Inst. st. cl.* III 153—5. — K. 1764b.

19. **Dizo**
NAPOCA (Cluj), *CIL* III 870: Dizo („nomina Asianorum''). Dizo e cu toată siguranţa nume tracic. Greşit cuprins de K. 1650 între illiro-celţi.

20. Aur(elius) **Dolens**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 6255: Aur. Dolens mil. leg. ex voto. — K. 1765.

21. **Drebias**
ibid., *CIL* III 889: I. O. M. DREBIAS miles leg. I Ita. — In *Arch. ért.* XXXV 1915, 49 St. Téglás citeşte: D REBIAS M LEG II ITA. — Sau trebue citit D. Rebulas? — K. 1767. — In orice caz inscripţia nu e din epoca lui Traian, când legiunea I Italica a luat parte la expediţia din Dacia, Ritterling *RE* XII 1413.

22. Aur(elius) **Drebias**
ibid., *CIL* III 13768: I. O. M. Aur. Drebias bot. ret. — K. 1768. — Cumont *AEM* XVII 1894, 21 presupune legătură între numele Drebias şi localitatea dacică Drobeta, amintind şi un Dribalus din Pannonia. — Aurelius Drebias ar putea fi identic cu n. 21.

23. [Au]rel. (?) **Duda**
NAPOCA (Cluj), *CIL* III 874: inscripţie mutilată, în care se poate citi numele [Au]rel. Duda, tracic Mateescu *EDR* I 180_2, cf. tr. Dudis, Dydix, etc.

IV A. NUME DACICE IN IMPERIUL ROMAN

E sigur că dintre numele tracice ale inscripţiilor din Dacia o parte a aparţinut Tracilor originari din S Dunării, şi nu se poate deosebi cu exactitate care şi câte din ele sunt purtate de Daci de neam. Faţă de această incertitudine şi de penuria izvoarelor în ce priveşte populaţia autohtonă a Daciei Traiane, pentru problema etnografică a acestei regiuni e de o însemnătate deosebită cunoaşterea elementelor originare de aici şi răspândite în alte provincii ale imperiului roman. Cu aceste ştiri vom putea avea o idee, cât de vagă, asupra destinului acelei părţi a populaţiei autohtone dacice, care s'a risipit în imperiul roman, îndată după distrugerea regatului lui Decebal, ca şi în cursul sec. II şi III.

Opinia acreditată în sec. trecut — mai ales printre latiniştii Şcoalei ardelene, apoi la învăţaţii de nuanţă roesleriană, şi (cum e firesc) la toţi cercetătorii unguri, până azi — cu privire la soarta Dacilor după ocuparea ţării lor de Traian, e că fiii acestui brav popor au fost, chiar în a. 106, în cea mai mare parte exterminaţi, alungaţi din ţara lor sau duşi în robie la Roma, ori încorporaţi în cadrele formaţiilor auxiliare, ale şi cohorte de Daci; între hotarele noii provincii romane au rămas foarte puţini băştinaşi, o infimă minoritate, sau poate nici unul... Aceste puţine elemente n'au putut avea — după aceeaş concepţie — nici un rol în viaţa socială şi economică a provinciei romane, neaducând, astfel, nici un aport la procesul de formare a romanităţii din Dacia. Această concepţie de factură romantică[17]) are la bază fie — mai recent — o superficială examinare, fie — mai demult — o totală necunoaştere a izvoarelor documentare: texte, inscripţii şi materialul arheologic, ieşite la iveală mai ales în ultimele decenii, — ca şi viziunea de coloratură medievală şi apocaliptică a „exterminării" totale sau aproape a poporului dac, idee ce obsedează pe adversarii continuităţii daco-romane[18]).

[17]) „Die romantische Sage von der radikalen Ausrottung der Daken'', C. Daicoviciu *Siebenb. im Altert.* 107.

[18]) Ideea stârpirii poporului dac e susţinută mai în urmă cu multă insistenţă de istoricul budapestan A. Alföldi *Daci e Romani in Transilvania* 1940, care vorbeşte cu atâta convingere de acel „sterminio dei Daci'' pe care-l consideră lucru evident, şi pe care-l acreditează ca pe o dogmă, justificată, între altele de impresia lui că Romanii, în unele cazuri, „erano inesorabili e

Cunoscându-se, treptat, tot mai multe inscripţii şi material arheologic nesocotit mai demult, concepţia „stârpirii" poporului dac a început a se destrăma. Cu multe decenii în urmă, numeroşi învăţaţi români şi streini au arătat — în baza câtorva izvoare documentare şi conduşi de bunul simţ necesar oricărei cercetări ştiinţifice — netemeinicia vechei teorii care îşi propusese a reduce la nimic sau aproape nimic poporul dac, după a. 106. Împotriva acestei absurde teorii a exterminării s'a ridicat mai ales recent, cu temeinice argumente, profesorul dela Cluj C. Daicoviciu, combatând-o şi dovedind contrariul pe baza unor date de ordin epigrafic, istoric şi arheologic (v. *Le problème,* 24 şi urm. (cap. III) şi *Siebenb. im Altertum,* 102 şi urm.; cf. şi 145 ss.). Deoarece până acum s'au avut în vedere numai o parte din izvoarele documentare privitoare la sfârşitul Daciei libere şi la soarta Dacilor în imperiul roman, ar fi necesară o grupare şi o examinare în ansamblu a tuturor acestor ştiri disparate. O asemenea cercetare ar arăta cum izvoarele documentare sunt categoric împotriva teoriei „exterminării" Dacilor, teorie clădită pe cutare frază pompoasă şi necontrolată a unui scriitor târziu din antichitate, şi confirmată în viziunea artificioasă a cutărui istoric de azi, pripit şi nu arareori tendenţios. Până când se va face adunarea integrală a acestui material, nu e lipsit de interes un repertoriu cuprinzând atestările de elemente dacice sau originare din Dacia, constatate în cuprinsul imperiului roman. Un bun început de acest fel e repertoriul alcătuit de A. Dobó[19]), cuprinzând inscripţiile cu elemente militare şi civile originare din Dacia. Cu mici omisiuni[20]), sunt înregistrate (p. 97—106, nr. 1—80), în aprox. 52 atestări epigrafice 92 nume de militari, şi în alte circa 30 vreo 40 de persoane civile de origine din Dacia: natione Dacus, domo Dacia, sau din vreo localitate de aici. O mică parte dintre aceşti provinciali au nume naţionale dacice; cei mai mulţi

non conscevano pietà'' (p. 22). Cu câtă satisfacţie ar fi citit această argumentare propovăduitorii romanităţii noastre pure de acum un secol şi mai bine.

[19]) *Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earundem provinciarum pertinentes,* Dissert. Pann. ser. I, fasc. 1, ed. II 1940.

[20]) De ex.: Salona, *Vjesnik arh. hist. Dalm.* XLVII-XLVIII 1924—5, 58: Aurel. Max[imo? natio]ne Daco qu[i vixit an....] — Eutych[es...] benemerenti [...]; — Ulpius Dacio (mai jos n. 6); — Salona, *ibid.* 44: C. Nertonio Sperato vet. ex dec. ex Dacia, (Nertonius nume celtic); M. (H)ostilius Conconius, mai jos VI 14.

poartă nume de cea mai bună factură romană (ca: M. Aur. Lucianus, P. Aelius Victorinus, C. Iulius Herculanus, C. Marius Gemellinus). Dar și despre aceștia din urmă se poate spune, cu destulă certitudine, că erau în cea mai mare parte de neam traco-dacic, deși lucrul nu se poate probà în aceeaș măsură ca pentru cei cu nume barbare. Inainte de a încerca o precizare în problema etnografică a Daciei romane, trebuesc deosebite numirile personale dacice (în inscripțiile din afara Daciei), care sunt mult mai numeroase decât se crede, fiind și mai ușor identificabile.

O asemenea încercare a făcut K. p. 213—5, care dă într'un supliment de nomina Thracica, printre care câteva nume de Daci, și câteva mențiuni de Daci cu nume romane. Dar și acest capitol nu e decât o compilație, fără valoare, de astădată după repertoriul lui Dobó, din care alege fără critică și fără criteriu, o serie de nume, unele fără nici o legătură cu Dacia (ca Bazi, Dizala, Tutia). Și aici, omisiunile (intenționate?) sunt din cele mai grave și numeroase, menite par'că să deruteze pe cercetătorul de bună credință. Va fi suficient, pentru a observa procedeele lui K., să amintim un singur exemplu: pe *Scorilo*, libertus, domo Dacus, deci un dac cu nume național, care-și spune limpede obârșia etnică, K. îl trece la nomina Illyrica et Celtica (p. 213), cu observația foarte ciudată că e „vorba de un sclav dac în Pannonia, al cărui nume nu aparține în cadrul statisticei sale'' (!).

Vom da în acest capitol un repertoriu completat în măsura în care ne-au fost accesibile publicațiile streine, cuprinzând numele dacice purtate de Dacii (câțiva din sec. I d. Cr.) răspândiți în diferitele provincii ale imperiului roman și la Roma. E un material onomastic și de limbă, ce se poate atribui Dacilor cu mai multă certitudine și fără primejdia de a comite grave erori, și e un criteriu sigur pentru cel ce studiază problema istorică a Dacilor în imperiul roman și etnografia Daciei Traiane. Acest capitol nu poate lipsi din cadrul cercetării de față și trebue avut în vedere când se vorbește de Daci, considerând că elementele amintite mai jos sunt în strânsă legătură cu provincia noastră, fiind persoane originare de aici, în cele mai multe cazuri născute chiar în Dacia, și cari au trăit aici o parte din viața lor, având legături de înrudire cu populația autohtonă a provinciei[21]).

[21]) Nu e locul nici timpul pentru a căuta aici mijloacele documentare menite să clarifice definitiv o problemă istorică atât de importantă ca aceea a destinului pe care l-au avut Dacii în imperiul roman și mai ales în țara lor de baștină cucerită de Traian. Chestiunea aceasta va putea și va trebui să fie lămurită cercetându-se mai atent *întreg* materialul documentar: istoric, arheologic și antropogeografic, dar mai ales cel lingvistic, prin studiul aprofundat al compunerii lexicale a limbii române (etimologiile cuvintelor obscure!), unde e încă un foarte însemnat punct neclarificat: așa numitele elemente „albaneze'' ale vocabularului nostru, și nu puține cuvinte vechi, de „origine necunoscută'' sau de pretinsă obârșie latină (romanică), veche germană sau veche grecească. E aici o lacună penibilă a istoriei noastre antice pe care n'au înlăturat-o variatele încercări făcute de filologi de a explica din latină, greacă, germanică, ori graiuri „turco-tatare'' o sumă de cuvinte autentic și străvechi românești (preslave), care nu pot veni decât din fondul nostru autohton, prelatin, și ca atare traco-dacic.

1. **Aptasa**
ROMA, *CIL* VI 28848a: L. Vibio Zurozi, Aptasae filio.

2. Aelius **Bitus**
LAMBAESIS (Algeria), *CIL* VIII 18085 a12 (a. 144): Aelius Bitus Napoca, miles Leg. III Aug. — K. 2508.

3. [. . . ? **B**]**itus**
ibid., *CIL* VIII 18085 f6: [. . . ? B]itus, Napoca, aqu(ilifer), leg. III Aug.

4. **Butus**
Dalgodeltzi (Bulg.), *CIL* XVI 13 (a. 71): Tutio Buti f(ilio), Dacus.

5. [A]ur(elius) **Calminus**
ROMA, *CIL* VI 32563 fr. 1—3, 9 (=2388): Aur. Calminus d. Malve (miles praetorianus). — K. 2509.

6. Ulpius **Dacio**
SALONA (Dalmația), *CIL* III 13058 (=9424): D. M. Ulpio Dacioni, Aurelia Victorina marito b. m. p.

7. **Daciscus**
TOMI (Constanța, din Valul lui Traian), *CIL* III 7573: [. . .] Mefati munus supplevit Pia et Daciscus fratres filii eius memoriae gratiam posuerunt.

8. **Dacus** și **Dacia**
Ca nume personal sau ca signum, e purtat de mai multe personaje, aprox. 12, în diferite regiuni ale imperiului roman, K. p. 213—4 după Dobó p. 101—106: G. Decimius *Dacus* (v. Mocazia), Val. *Dacus* D(obó) n. 39, Aurel. Lucianus *Dacus* (n. 42), P. Aquillius P. l. *Dacus* (n. 54), *Dacus* insularius (n. 55), Pontienus Samar. *Dacus* (n. 56), Fortunatus qui et *Dacus* (63), C. Aulus C. C. l(ib.) *Dacus* (64), *Dacus* (66—68), L. Avilius *Dacus* (69); Dacia: Vibia *Dacia* (v. Zurozis), Nonia *Dac(ia)* (73), Julia *Dacia* (74), *Dacia* (76); aproape toți Dacus și Dacia trebue să fie din Dacia Traiană, și de sigur cei mai mulți din ei de origine etnică Daci, romanizați, păstrându-și distinctivul obârșiei lor ca ethnicon sau ca supranume.

9. **Decibalus**
AMBOGLANNA (Birdoswald, Britania), *CIL* VII 866 (=539): D. M. Deciba[l. . .] DIEPI[. . .] et BRAE[. . .] ST. AXET[. . . . . .] frat[. . . ?]. —E fără îndoială un ostaș din cohorta I Aelia Dacorum, care-și avea garnizoana aici. Despre această unitate de Daci, înființată de împăratul Hadrian, v. B. Mitrea *Rev. ist. rom.* IX 1939, 269, cu literatură. —

Numele daco-getic Decebalus, devenit celebru prin eroul național al Dacilor, se întâlnește și în teritorul traco-getic din dreapta Dunării, purtat de localnicii de aici: Nicopolis ad Istrum *CIL* III 7437 I_{52} (=6150): Crescens Deceb(ali), lângă Târnovo *Bull. Inst. arch. bulg.* VIII 1934, 94—97, n. 1, fig. 81, 1: Δικέβαλος Δικέδου, Durostorum *CIL* III 7477: Valerius Decibal(us), P. Nicorescu *Bisexarchus* (An. Acad. Rom., secț. ist. III, XIX, 15) p. 212 (=Lambrino *Rev. ist. rom.* X 1940, 334): Dicebalus exarchus (sec. IV). — Exemplele de persoane cu numele Decebalus, amintite mai jos, sunt mai curând Daci din stânga Dunării, decât Traco-geți din Moesia.

10. Sex. Rufius **Decibalus**
ROMA, *CIL* VI 25572: D. M. Sex. Rufio Achilleo vix. m. VII, d. VIII, Sex. Rufius Decibalus fil(io) dulcissimo fec. — Mateescu *EDR* I 224—5.

11. **Decebalus**
ROMA, *CIL* XV 2797 (amphora Testacc.), DECIIЪ. — Cf. *EDR* I 217.

12. **Decibalos**
LATIUM (în apropiere de Via Latina), *Amer. journ. arch.* XXXVII 1933, pl. XXVIII r. 89, p. 228: Δεκίβαλος unul dintre *ἱεροὶ βάκχοι*, într'o listă de mystae.

13. Iul(ius) **Decibalus**
SAVARIA (Pann. sup.), *CIL* III 4150 I_9: Iul. Decibalus, curialis (a. 188).

14. [. . . ? De]**obus**
ROMA, *CIL* VI 32536 dII_{18}: [. . . ? De]obus, Zerm(i)z(egetusa), (miles praetorianus). — K. 2510. Mateescu *EDR* I 97, 124.

15. Ael(ius) **Dida**
Denton-Hall (Britania), *Journ. rom. st.* XXVII 1937, 247 (=Ann. épigr. 1938, 118): Coh(ors) I Dacor(um), (centuria) Ael(i) Didae.

16. **Diuppaneus** qui Euprepes
ROMA, *CIL* VI 16903: Dis Manibus DIVPPANEVS qui Euprepes, Sterissae f(ilius), Dacus, v. a. XVIII, optumus, sanctissimus, pientissimus, fidelissimus, sub hoc titulo situs est. P. Atilius Philetus karissimo suo b. m. fecit. — Mateescu *EDR* I 226. — K. p. 214.

17. **Drilgisa**
ROMA, *CIL* VI 1801: Natoporus et Drilgisa aviae (v. Ziais, n. 35). — Mateescu *EDR* I 103—4. K. p. 214.

18. [E]**ptacentus**
LAMBAESIS (Algeria), *CIL* VIII 18085 e4 (a. 144): [E]ptacentus Nap(oca), vi[ctimarius?] leg. III Aug. — Emendat de Mateescu *EDR* I 147_2. Greșit trecut de K 2430 Placentus, nume roman, după Dobo, p. 102, n. 46.

19. **Gorius**
NICOPOLIS ad Istrum (Bulgaria), *Journ. rom. st.* XXIX 1939, 28: cohort. Musulamiorum, pediti Gorio Stibi f(ilio), Dacus (a. 88). — E un Dac din Moesia cf. Alföldi *l. c.* 29—30, și Tutius, n. 34.

20. **Mocazia** Helpis
RAVENNA, *CIL* XI 28: P. Arrius P. f. Montanus, Mocazia Helpis uxor, P. Arrius Pollux, Q. Decimius Dacus opt. de III Pinnata, Mocazia Iucunda [. . .], P. Arrius P. l. Primigenius, P. Arrius P. l. Castor. — K. p. 214. — E o familie de Traco-daci, probabil originară din Moesia dunăreană, regiunea Nicopolis ad Istrum, ca și Gorius n. 19, cum presupune pe bună dreptate A. Alföldi *Journ. rom. st.* l. c.

21. **Mocazia** Iucunda
ibid., v. n. 20.

22. P. Aelius **Mucatra**
LAMBAESIS (Algeria), *CIL* VIII 18085 a20 (a. 144): P. Aelius Mucatr[a, Nap(oca)], miles leg. III Aug. — Intregirea [Napoca] e îndreptățită de faptul că toți soldații din această inscripție, purtând nume tracice care mai pot fi citite pe piatra deteriorată: doi Bitus, Eptacentus, Tarsa, sunt din Napoca, adică din regiunea acestei localități, cf. Daicoviciu *La Transilvania nell'antichità* 1943, 98.

23. **Natoporus**
ROMA, *CIL* VI 1801: Natoporus et Drilgisa aviae (v. Ziais, n. 35). — K. p. 214.

24. Aurelia **Piactu**
HERACLEA LYNCESTIS (Monastir, Maced.), *CIL* III 14406a: D. M. Aurelius Saza (?) centenarius PELECE hic iacio [q]ui vixi annis [q]uin[qu]aginta et militavi annis XXX et sum natus in provincia Dacia et militavi inter e[q]uites catafractarios Pictavensis succura Romani propositi, Aurelia Piactu coniux oVI posit titulo benemerenti caro marito. — K. p. 215. — Numele Saza e citit de Mowat DAZA, care e nume specific illiric; în acest caz poate fi din regiunea illirică din Vestul Daciei Aureliane. Cf. totuși o femee din Dacia Traiană cu numele Sassa, n. 27.

25. **Pieporus**
ROMA, *CIL* VI 1801: Ziai Tiati fil. Dacae, uxori Piepori regis Coisstobocensis. — K. p. 215. Mateescu *EDR* I 102—3.

26. Iul(ius) **Pi**[. . .]**tinus**
TUNNOCELUM (Burgh-upon-Sands, Britania), *CIL* VII 944: Iul. Pi[. . .]tinus cives Dacus. — Dobo p. 104, n. 61.

27. **Sassa**
SCARBANTIA (Pann. sup.), *CIL* III 14355^{15}: Hilarus L. et T. Semproniorum nat. Dalmata an. LXXXX et Sassa coniun(x) et conliberta nat. Daca LXX, h. s. s., Flaccus filius parent[i]bus pos[ui]t. — K. p. 215. — Cf. și Saza (Daza?), mai sus n. 24.

28. **Scorilo**
AQUINCUM (O-Buda), *CIL* III 13379+p. 2328^{21}: Scorilo Ressati libertus, domo Dacus, an. IXXXX h. s. e., item Annamae coniugi viv. et Mattoni filiae vivae t. p. Quintus et Ancula[t]a fili patri pientissimo b. m. — Dobo p. 104, n. 58. K. p. 213 îl clasifică între numele illiroceltice, deși vede bine că Scorilo e un libert de neam dac, din Dacia, cu autentic nume dacic.

29. Iulia **Sisi**
ROMA, *CIL* VI 2696: D. M. Aur. Domitianus mil. chor. VIIII prt. (centuria) Fe[s]ti vix. an. XXXX, mil. an. XVII, nat. Dacus, Maximus

Marinianus et Iulia Sisi dolens b. m. f. — Mateescu *EDR* I 171—2. Soţie sau fiică a unui pretorian din Dacia, Iulia Sisi, cu cognomen trac, e foarte probabil şi ea din aceeaş provincie şi de acelaş neam.

30. **Sterissa**
ROMA, *CIL* VI 16903: Diuppaneus qui Euprepes, Sterissae f(ilius), Dacus. — K. p. 215. Pentru numele Sterissa v. Mateescu *EDR* I 226.

31. **Stib(i)us**
NICOPOLIS ad Istrum (Bulg.), *Journ. rom. st.* XXIX 1939, 28: Gorio Stibi f(ilio) Dacus.

32. T. Flavius **Tarsa**
LAMBAESIS (Algeria), *CIL* VIII 18085 a16 (a. 144): T. Flavius Tarsa, Nap(oca), miles leg. III Aug. — K. 2515.

33. **Tiatus**
ROMA, *CIL* VI 1801: Ziai Tiati filiae Dacae. — K. p. 215. Dobo p. 106, n. 80. Mateescu *EDR* I 102.

34. **Tutius**
Dalgodeltzi (reg. Lom, Bulgaria), *CIL* XVI 13 (a. 71): veteranis, qui militaverunt in classe Misenensi, — Tutio Buti f(ilio), Dacus. — K. p. 215. Cf. n. 19.

35. **Ziais**
ROMA, *CIL* VI 1801 (=ILS 854): D. M. Ziai Tiati filiae, Dacae, uxori Piepori regis Coisstobocensis, Natoporus et Drilgisa aviae caris-s(imae) b. m. fecer. — K. p. 215. Mateescu *EDR* I 99—102.

36. L. Vibius **Zurozis**
ROMA, *CIL* VI 28848a: D. M. L. Vibio Zurozi, Aptasae filio, Vibia Dacia mater infelicissima b. m. fecit, v. a. VIII, m. II, sibi et suis posterisq(ue) eorum. — K. p. 215.

37. M. Aur(elius) [. . .]**sprio**
ROMA, *CIL* VI 32624 d26: M. Aur. M. f. Ulp. [. . .]sprio, Zermi(zegetusa), (miles praetorianus). — Dobo p. 98, n. 14a. — [. . .]sprio poate fi sfârşitul unui nume traco-dacic ce nu se poate întregi din lipsa unei analogii.

V. NUME ORIENTALE
(Semiţi (Sirieni), Egipteni, Iranieni)

Cf. repertoriile de nume: *semitice:* Heinz Wuthnow *Die semitischen Menschennamen in griechischen Inschriften und Papyri des vorderen Orients* (Studien zur Epigraphik und Papyruskunde, Fr. Bilabel, I 4 Leipzig 1930), *egiptene* (în papyri): Fr. Preisigke *Namenbuch enthaltend alle griechischen, lateinischen, ägyptischen, hebräischen, arabischen . . . Menschennamen . . .* Heidelberg 1922, *iraniene:* Ferd. Iusti *Iranisches Namenbuch* Marburg 1895.

Se admitea, în general, de toţi cercetătorii, că în Dacia romană elementele orientale (în special Semiţii) aveau o importanţă covârşitoare şi în orice caz mai mare decât localnicii Traco-daci, nu numai în viaţa religioasă, ci chiar în compunerea etnică

a masselor populaţiei, existând aici mulţimi compacte de colonişti veniţi din Asia. Dacă în ce priveşte religia — care e legată în mare măsură de curentele culturale, fiind în bună parte condiţionată de moda timpului — „orientalismul" Daciei trebue admis ca real[22]), până când s'ar dovedi contrarul, nu se poate spune acelaş lucru despre elementul etnic oriental atestat în inscripţiile Daciei, şi care, în realitate, e mult mai redus decât te-ai aştepta în această provincie atât de . . . orientală[23]). Până acuma a lipsit un repertoriu critic al numelor orientale din Dacia, din care să se vadă numărul lor real, iar încercarea lui K. nu e decât o schiţă provizorie, de foarte redusă valoare. Materialul expus sub titlul „nomina orientalia" (p. 183—189, n. 2126—2187) oglindeşte mai bine decât celelalte capitole desorientarea autorului în această materie.

Din numărul de 67 nume socotite „orientale" de K., trebue să se scadă cel puţin 29, între care multe nume bune romane, purtate de persoane ce nu par de loc a fi originare din Asia (Bassus, Bassa, Basianus, Marinus, Marina, etc.), sau nume tracice (Melgidianus, Tarse, Zorn . . .). Din repertoriul lui rămâne un număr real de nume orientale de 38; la acestea se adaugă alte 17, omise de autorul nostru sau greşit clasificate între cele greceşti: rezultă deci în total *55 nume de orientali.* Greşala de calcul a lui K. e deci: 29 neorientali +17 orientali omişi, în total 46 faţă de 38 orientali clasaţi ca atare corect; socoteala lui nu atinge nici măcar pe jumătate măsura realităţii.

Aducând, deci, pe cât posibil, numărul orientalilor la justa lui valoare, se observă — contrar opiniei răspândite până acum şi datelor eronate ale lui K. — că elementul oriental în inscripţiile Daciei era mai redus decât cel traco-dacic: faţă de 67 nume traco-dacice, apar numai 54 orientale. Astfel raportul e tocmai invers decât ar rezulta din socotelile tânărului cercetător ungur, încât nu poate fi vorba de mase mari de orientali, mai ales Semiţi (Sirieni) în Dacia, ci de un număr destul de redus de asemenea elemente, şi — în schimb — de o puternică modă orientală, mai ales în religie (divinităţi şi culte semite-persane), ceeace însă nu e un fenomen specific numai pentru Dacia, ci e general în imperiul roman, în sec. II-III (C. Daicoviciu, *o. c.* p. 144).

In privinţa originii etnice a numirilor „orientale" (asiatice şi africane) se poate fixa o împărţire pe neamuri: 4 iraniene (Ari-

22) Oct. Floca *I culti orientali nella Dacia,* în *EDR* VI 1935, 204—239.

23) Clar a zărit acest „orientalism ca modă trecătoare lipsită de rădăcini prea numeroase în fondul etnic al provinciei C. Daicoviciu *Siebenb. im Alt.* p. 143 şi urm.

mo, Arzakeios, Farnax 2), 3 egiptene (Arphocras, Hammonius, Sarapio), iar restul de 48 semitice (în deosebi Sirieni).

1. **Addebar** Semei
AMPELUM (Zlatna, j. Alba), *CIL* III 1301b: I. O. M. D. et Deo Comma[g]eno, Aurel. Marinus [et] Addebar Semei et Oceanus Socratis sacerdotes v. l. p. — K. 2126.

2. **Alapatha**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *CIL* XVI 68 (a. 120): Hamasaeus Alapatha f. Palmyr(a). — K. 2127.

3. Aur. **Arimo**
MICIA (Veţel, j. Hunedoara), *CIL* III 12565: Hercul. et Silvano vexil(l)atio l. XIII G. Ant. I. Aur. Arimo v. m. p. immuni(s). — Greşit trecut de K. 1857 între numele greceşti. E mai curând asiatic-iranian, decât eventual numele greco-macedonean 'Αρίμμα (*EDR* VIII 173), care încă poate fi de origine asiatică.

4. Iul. **Arphocr**[**as**]
Sânmiclăuş (j. Cluj), *CIL* III 6254: Iul(ius) Arpochr[as] Aug. mun. ... Ael. H.... mar... nt.... — Nume egiptean, clasificat de K. 1859 între Greci cu observaţia că „s'a putut răspândi şi în afara Egiptului''.

5. **Arzakeios**
ALBURNUS MAIOR (Roşia, j. Alba), *Dacia* VII-VIII 1937—40, 302: Δημήτριος 'Αρζάκει ος) Δεὶ Ναρηνῷ εὐχήν

6. **Bannaeus**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 7693: Ael. Bolhas Bannaei (filius).

7. Aur. **Barbarcas**
TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *An. Com. mon. ist.* 1929, 315: D. M. Au[r](eliu)s Barsemia vix. annos XV, Ael. Artimidora et Aur. Barbarcas filibus (?) et fratri Me... — Lectura corectă e Bar<bar>cas, forma numelui fiind *Barcas* (Daicoviciu). — K. 2128.

8. Lu(cius) Maximus **Bars**...
SARMIZEGETUSA (Grădişte, j. Hunedoara), *Dacia* I 1924, 250: Lu(cius) Maximus Bars(emon?), sacerdos. — K. 2129.

9. Au[r](eliu)s **Barsemia**
TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *An. Com. mon. ist.* 1929, 315 (cf. n. 7). K. 2130.

10. **Barsimsus**
TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *CIL* XVI 107 (a. 157?) ex pedite coh. I Vindelicor(um) (miliariae), Barsimsus (Barsimius?), Callistenis f., Caes(area). — K. 2131.

11. Aur. **Bassinus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1108: Deo Soli Hierobolo Aur(elius) Bassinus dec. col. Aquens. sacerd. numinum v. s. l. m. — K. 2147. Iarhibol-Hierobolus e divinitate palmireană, cum observă K., şi de aceeaş origine poate fi preotul lui, care poartă nume curat roman.

12. M. **Bassi**(**us**) Marinu(s)
SARMIZEGETUSA (Grădişte, j. Hunedoara), *Dacia* I 1924, 250 (cf. n. 18). — K. 2150.

13. P. A[e]l(ius) **Bericio**
Orlea (j. Hunedoara), *CIL* III 12587 (cf. n. 48). — K. 2132.

14. Ael(ius) **Bolhas**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 7693: Ael. Bolhas Bannaei vet. ex. n. Palmur. (cf. n. 53). — K. 2151.

15. Ael(ius) **Boraeas**
TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *CIL* III 14216: Ael. Boraeas Zabdiboli mil. ex n. Pal. vix. ann. ... et Valeriae... — K. 2152.

16. G. Iulius **Farnax**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 986: Auribus Aesc[u]lapi et Hygiae et Apollini et Dianae G. Iulii Dius, Farnax, Irenicus fratres, Aug. munic. Aur. Apli p. s. s. p., Pres. II et Condi. cos. (a. 180). — K. 1967 îl clasifică între „nomina Graeca'', pentru motivul că Φαρνάκης a trecut şi în onomastica grecească.

17. Aur(elius) **Farnax**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 7688 (cf. n. 16). — K 1966.

18. Maximus **Gora**
SARMIZEGETUSA (Grădişte j. Hunedoara), *Dacia* I 1924, 250: ... m.... / ... p... / [Pa]lmyr... / [I]abraen(us) Fl(orus?), M. Bass(ius) Marinu(s), [Max]imus Gora, Lu(cius) Maximus Bars(emon?) s[ace]rdot(es) templum ex suo fecer(unt). — K. 2153.

19. M. Fl(avius) **Guras**
Caransebeş, *CIL* III 7999: D. M., M. Fl. Guras Iiddei (filius) [op]tio ex n. Palmur., [vi]xit ann. XXXXII, mil. [an]n. XXI, Ael. Habib(is) ...tif. et h. b. m. p. (urmează un rând de text în limba palmireană). — K. 2154.

20. Ael(ia) **Habib**(**is**)
Caransebeş, *CIL* III 7999 (cf. n. 19). — K. 2155.

21. **Hamasaeus**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *CIL* XVI 68 (a. 120): Hamasaeo Alapatha f(ilio) Palmyr(a). (veteran din Palmyreni sagittari, cf. Daicoviciu *Dacia* VII-VIII 1937—40, 329—30).

22. P. Aelius **Hammonius**
SARMIZEGETUSA (Grădişte, j. Hunedoara), *An. Inst. st. cl.* 1928—32, I 84: [I.] O. M., Iunoni [M]inervae, diis [c]onsentibus, Saluti, Fortunae [r]educi, Apollini, Dianae v[ict]rici, Nemesi, Mercurio, Herculi, Soli invicto, Aesculapio, Hygiae deabusq(ue) immortalib(us), P. Aelius Hammonius [I]un(ior), proc. Aug. — Clasificat de K. 1973 între nomina Graeca.

Harphocras v. Arphocras

23. [**I**]**abraen**(**us**) Fl(orus?)
SARMIZEGETUSA (Grădişte, j. Hunedoara), *Dacia* I 1924, 250 (cf. n. 18). — K. 2156.

24. **Iiddeus**
Caransebeş, *CIL* III 7999: M. Fl. Guras Iiddei (filius). — K. 2158.

25. Aurelius **Manneus**
Tihău (j. Sălaj), *CIL* III 838: Ti[b.] Ann[i]us (sau T[e]r[e]n[ti]us) Marcellus [et A]u[r]e[l.] Man[ne]us [et] Mestrinius [F]irminus [et A]ur.

[Vic]tor [et] Pacutianus [et] Maximus d(ederunt). Aurelius Manneus princeps po[s.]. — K. 2159.

26. **Nal,** Ituraeus
(Ungaria), *CIL* XVI 57 (a. 110, cf. n. 45). Ca fiu al unui veteran din ala Ituraeorum din Dacia, poate fi considerat ca făcând parte din populația acestei provincii, cu toate că diploma a fost găsită în Ungaria.

27. Iuni(us) **Nedym(us)**
Zlatna (j. Alba), *CIL* III 1296: I. O. M. sacrum, Iuni. Nedym. — K. 2166 cf. semiticul ἐδεμΝος.

28. Aur(elius) **Pacutianus**
Tihău (j. Sălaj), *CIL* III 838 (cf. n. 25). — K. 437a îl dă între nomina Romana, cu Aurelii. Pare a fi nume oriental (egiptean romanizat?).

29. Aelia **Phamp . . .**
Orlea (j. Hunedoara), *CIL* III 12587 (cf. n. 48). — K. 2047 propune întregirea *Phamp[hile]*, scriere greșită a gr. Παμφίλη Dar se poate să fie un nume semit, cf. Φαμ.

Pharnax, v. Farnax.

30. **Ramus**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *CIL* III 837: Salmas Rami (filius). K. 2166a.

31. Septimia **Saba[tia]**
Petroșani (j. Hunedoara), *Dolgozatok Erd.* VII 1916, 2 p. 73: . . . / vix. an. . . / Septimiae Saba[tiae] vix. ann. IIII, C. Septimius Constans fratri et uxori eius et nepti b. m. f. c. — K. 2167.

32. **Salmas**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *CIL* III 837: . . . an. X. . . . . / f. vix. an. V. . . / Salmas Rami ex n(umero) P(almyrenorum) coiu[g]i et filio b. m. — K. 2168.

33. C. Valerius **Sarapio**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1003: Dianae Reginae C. Val. Sarap. v. l. p. — 1054: [I]. O. M. G. Val. Sarapio, a Carpis liberatus pro salute sua et suorum v. l. p. — K. 2068, 2069 (nomina Graeca).

34. **Semeius**
AMPELUM (Zlatna, j. Alba), *CIL* III 1301b: Addebar Semei (filius).

35. **Suriacus**
Gherla (j. Someș), *CIL* III 12541: [P]ro salute [L]ucilia[e] Mus[a]e Felicis n. (uxoris) Florentinus et Suriacus. — K. 2170.

36. **Suri[l]l . . .**
Blandiana (s. Cârna, j. Alba), *CIL* III 12561: . . . onis / . . . Suri[l]l./. . . pos. — K. 2171.

37. Aurelia **Surilla**
MICIA (Vețel, j. Hunedoara), *CIL* III 6267: D. M. Aur. Maurus veteranus chor. Comagenoru. vix. an. L, Aur. Primanus vix. an. XVIIII, Aur. Surus milis n. M. M. vix. an. XX, Aur. Eustina vix. an. bs. (?) XVII, Aurelia Surilla mater p. p. f. b. m. — K. 2177.

38. **Surillio**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 7693 (cf. n. 53). — K. 2172.

39. Aur(elius) **Surus**
MICIA (Vețel, j. Hunedoara), *CIL* III 6267: Aur. Surus milis n(umeri) M(aurorum) M(iciensium) (cf. n. 37).

40. Ael(ia) **Syra**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 976 (cf. n. 43). — K. 2178.

41. Flavia **Syra**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1162: . . . [S]alv[i]us Aug. col. Apul. pro salute sua et Flaviae Syrae coniugis et C. Val. Flaviani fili et omnium suorum ex voto posuit. — K. 2179.

42. **Syrillio**
Petroșani (j. Hunedoara), *Dolgozatok Erd.* VII 1916, 2 p. 75: D. M. Syrillioni aedituo qui vix. a. LXXVIII, Liberalis Augg. lib(ertus) a com(mentariis) et Ael. Victoria patri b. m. — K. 2173.

43. P. Ael(ius) **Syrus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 976: Aesculapio et Hygiae P. Ael. Syrus Aug. m. Sep. Apul. et Val. Severa coniux et Ael. Syra filia ex voto porticum per pedes XXX [f.]. — K. 2180.

44. **Tarasus**
APULUM (Alba-Iulia), *Arch. Ért.* XXX 1910, 179 (=*Ann. Épigr.* 1910, 152): D. M. Zenoni Tarasi, miles n(umeri) Germ. vix. an. XXXIII, Iulia marito pientissimo.

45. **Thaemus**
(Ungaria), *CIL* XVI 57 (a. 110): alae I Aug(ustae) Ituraeor(um) (in Dacia), ex gregale Thaemo Horati f(ilio), Ituraeo, et Nal f(ilio) eius et Marco f(ilio) eius et Antonio f(ilio) eius. — Cf. n. 26.

46. P. Ael(ius) **Theimes**
SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *CIL* III 7954: Diis patriis Malagbel et Bebellahamon et Benefal et Manavat P. Ael. Theimes IIviral. col. templum fecit (a) solo et inpendio suo pro se suisq(ue) omnibus ob pietate ipsorum circa se iussus ab ipsis fecit et culinam subiunxit. — K. 2181.

47. P. Ael(ius) **Theimes** (s. Themes)
SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *CIL* III 1472: D. M. P. Ael. P. fil. [P]a[p.] Themeti ve[t.] et IIvirali col. Sarm. [vix. ann.] LXXXVIIII et Aeliae [. . .] vix. an. LXXI et P[. . . .] leg. XX victric. [. . .] P. Ael. Senec. gener. — K. 2182. Cf. n. 48.

48. P. Ael(ius) **Theimes**
Orlea (j. Hunedoara), *CIL* III 12587: D. M. [P. A]el. Theim[es v]et(eranus) ex (centurione) c[oh. . . .] et IIvir[alis c]ol. D[ac.] Sarm[iz.] vixit ann(os) LXXXVIII [et] P. A[e]l(ius) Bericio vix[it] ann(os) XV [e]t [P. A]el(ius) Zabdibol [vixit] ann(os) XI et A[el]ia Phamp. . . — K. 2183. Cf. n. 47.

49. P. Ael(ius) **Theimes**
SARMIZEGETUSA (Grădiște, j. Hunedoara), *CIL* III 7896: Aesculapio et Hygiae P. Ael. Theimes. —K. 2184.

50. Aurel(ius) **Themaes**
Ilișua (j. Someș), *CIL* III 804: D. M. Aurel. Themaes librar(ius) al(a)e Fronto(nianae) vixit annis L, et Aelia Iulia coiug(i) (=coniux), et

Aelia Pupula vixit annis II. Aurel(i)us Thementianus filius parentibus bene merentibus posuit. — K. 2185.

51. Aurelius **Thementianus**
Ilişua (j. Someş), *CIL* III 804 (cf. n. 50). — K. 2186.

52. M. Cocceius **Themo**
Deva, *CIL* III 1346: I. O. M. M. Cocceius Themo v. s. l. m. — K. 2087 între nomina Graeca, socotindu-l variantă grafică a lui Τέμων In realitate e o variantă a numelor semitice-siriene Themaes, Theimes, Themes.

53. Ael(ius) **Tiiadmes**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 7693: D. M. Ael. Tiiadmes Palmura vix. an. VIII, Surillio vix. an. XXV, Rufina vix. an. XX, Ael. Bolhas Bannaei vet. ex n. Palmur. et Ael. Domestica coniux aeius posuerant filiae pientissime et culcme (!) et liberto et menesteriis b. m. — K. 2186a.

54. **Zabdibol**
TIBISCUM (Jupa, j. Severin), *CIL* III 14216: Ael. Boraeas Zabdiboli (filius). — K. 2186c.

55. [P. A]el(ius) **Zabdibol**
Orlea (j. Hunedoara), *CIL* III 12587 (cf. n. 48). — K. 2186b.

VI. NUME CELTICE

Pentru numele celtice v. în general vechiul şi excelentul tesaur al resturilor de limbă celtică alcătuit de A. Holder *Alt-celtischer Sprachschatz* I-III, Leipzig, 1896—1914, care e şi un extrem de bogat repertoriu de nume personale. Trebue însă utilizat cu precauţie în legătură cu materialul de numiri din afara teritoriilor cu populaţie celtică, întrucât cuprinde un mare număr de nume de locuri şi persoane de altă obârşie, mai ales — în ce ne priveşte pe noi — illirice şi tracice.

In compunerea etnică a populaţiei din Dacia intră, într'o propoziţie mai redusă decât celelalte, şi elemente celtice, care pot fi identificate după numele din inscripţii. După rezultatele cercetărilor de filologie comparată şi cu ajutorul materialului onomastic destul de abundent, numirile celtice se disting destul de uşor de către alte sisteme de nomenclatură, cum ar fi cel illiric, cu care de obiceiu sunt aduse în legătură (din cauza amestecului de populaţii illiro-celtice în Pannonia, Noricum, Venetia etc.), sau chiar confundate de către unii cercetători. In ce priveşte Dacia Traiană, Celţii pot fi net separaţi de către alte elemente etnice, şi afară de câteva cazuri izolate, nu rămâne nici un echivoc asupra numelor celtice şi a celor illire.

In repertoriul lui K., cap. II, p. 136—150, n. 1591—1759 şi p. 212—3, n. 2497—2506, sunt confundate şi amestecate numele de persoană celtice cu cele illirice din inscripţiile Daciei (mai sus, p. 198). De aceea e necesar un nou repertoriu, critic, al numelor de Celţi (originari din Gallia, Belgia, Britania, Spania, Noricum, Pannonia, etc.). Totalul numelor celtice e de 51 (nu toate sigure, unele destul de dubioase), dintre care 41 sunt cuprinse, iar altele 12 sunt omise din listele de nomina Illyrica et Celtica ale lui K., din obişnuitele motive: necunoaşterea unei părţi din materialul epigrafic şi graba superficială cu care a fost alcătuită întreaga lucrare. — Numărul relativ redus de Celţi în inscripţiile Daciei se explică şi prin depărtarea geografică a regiunilor celtice din centrul şi apusul Europei faţă de Dacia, unde elementele celtice erau în cea mai mare parte venite din Pannonia învecinată, atât persoanele civile, cât şi cele militare.

1. **Adcobrovatus**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *Dacia* VII-VIII, 1937—40, 331: pediti M. Ulpio Adcobrovati f(ilio) Novanticoni, Rati(s). (a. 106). — K. p. 212.

2. Ae(lius) **Aeticua**(?)
Domneşti (Bilac, j. Năsăud), *An. Com. mon. ist.* 1929, 308: I. O. M. et M(inervae?) [p]ro salute Ael(i) Mari fl(aminis) col(oniae) [c]onduc(toris) pas(cui) et salina(rum), Ae(lius?) Aeticua(?) gener(?) v. s. l. m. — K. 1591. — Nume celtic?

3. **Aia** Nandonis
POTAISSA (Turda), *CIL* III 917: D. M. Aia Nandonis vixit annis LXXX, Andrada Bi[t]uvantis vix. anis LXXX, Bricena vixit anis XL, Ius[t]a vixit anis XXX, Bedarus vixit XII, pos(t) obitum ei Herculanus libertus patrone benemer. — K. 1592. — Bedarus e nume illir, cf. III 19.

4. Ulpia **Amadusa**
Unguraş (j. Sălaj), *CIL* III 840: [... eq. al.] Sil. vix. an. XLVI, Arrun[t]ius Lucilianus fil. vix. an. XVIII, Arrun[t]ius Latinus [f]il. vix. an. V, Ulpia Amadusa coniux b. m. p. — K. 1593.

5. Claudia **Amba**
Reşca (j. Romanaţi), *CIL* III 1593: D. M. Claudia Amba vix. annos XX, fecit in Dacia a. V, Cl. M[o]ntanus imm. ex n. Sur. sag., pat. eius fecit. — K. 1594.

6. **Andrada**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 917: Andrada Bi[t]uvantis (filia), (cf. n. 3). — K. 1596.

7. Au(relius?) Reatinus **Birsi**
Mihaiu-Viteazul (Sânmihaiu, j. Turda), *Jahresh. österr. Inst.* V 1902, Bbl. 107 (=*CIL* III 13766+13767): Au(relio?) Reatino Birsi.

8. **Bituvans**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 917: Andrada Bi[t]uvantis (filia). — K. 1621.

9. **Bricena**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 917: Bricena (cf. n. 3). — K. 1622.

10. **Busturio**
Palatovo (reg. Dupniţa, Bulg.), *Klio* XXX 1937, 188 (a. 164): Cohort(is) I Batav(orum) (miliariae), [in Da]cia Porolissensi — ex pedite Sexto Busturionis f(ilio) Pann(onio).

11. **Cavon**(?) Vernuleius
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1037: I. O. M. Cavon(?) Vernuleius veter. leg. XIII G. leg. ex de. vot. sol. — De origine celtică, după V. Christescu *Ist. milit. a Daciei* 1937, 212.

12. **Cittius** Ioivai(?)
Ilişua (j. Someş), *CIL* 807: D. M. Cittius Ioivai (?), eq(ues) al(ae) Fro(ntonianae), s(tipend.) XVI, vix(it) [an]nos XXXVI, Iustus e(ques) a(lae) e(iusdem) her(es) et frater f. c. — K. 1625.

13. C. Urbici(us) **Condunus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1204: D. M. C. Urbici. Condunus m. l. XIII G. s. IX, v. a. XXX, Urbicia Ingenua v. a. XX, Urbic. Senil. v. a. X, P. Urb. Spec[t.] f. b. m. — K. 1630.

14. Ulp(ius) **Congonius**
ibid., *CIL* 1203: D. M. Ulpiae Constantinae quae vixit annis XVI, mensib. VIIII, Ulp. Congonius vet. ex dec. et Aelia Valeria parentes infelicissimi filiae pientissim(ae). — K. 1631. — Un M. (H)os[t]ilius C[o]nconius ex Daci[a], *CIL* VIII 19099 (Numidia).

15. **Cotu**, Successi f(ilia)
Şeica mică (j. Târn. mare), *CIL* III 966: D. M. Cotu Successi f(ilia) cives Norica, vix. an. LV, Cl. Elatinus posuit coniugi benemerenti h. s. e. — K. 1632.

16. **Cuupitus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1243: Seccia Cuupiti filia. — Holder I 1197—9: Cupitus(?).

17. Iu(lius) **Deiotarus**
ibid., şi MICIA (Veţel, j. Hunedoara), *CIL* III 12615 ($=8065^{29}$ $=1629^{5}$): Leg. XIII Gem. Iu(lius) Deiotarus. — K. 1645.

18. Cl(audius) **Elatinus**
Şeica mică (j. Târn. mare), *CIL* III 966: Cl. Elatinus (v. n. 15). — K. 1651.

19. [Ae]l(ius) **Gal(l)ica[nus]**
NAPOCA (Cluj), *CIL* III 7736: [...] aeterno [Ae]l. Gal(l)ica[nus] ve[t.] ex bf. cos. — K. 1660 îl consideră nume celto-illiric, omiţând să amintească pe un T. Varenius Gallicanus, dec. colleg. fabror. col. Sarmiz., *CIL* III 13779, clasificat cu nomina Romana (Varenius 1529).

Geldo
După toate aparenţele e nume iliric, III 47.

20. T. Fabius **Ib[l]iomarus**
Petreşti (Petrid, j. Turda), *CIL* III 1214: D. M. T. Fabio Ib[l]iomaro domo Augus. Treve[r.] quond. dec[ur. k]anabar. vix. annis LX, Fabii Pulcher, Romana Aquilensis per tutores suos pos. — K. 1662.

21. **Ioivai**(?)
Ilişua (j. Someş), *CIL* III 807; Cittius Ioivai (filius). — Holder II 63.

22. **Latasa**
Mihaiu-Viteazul (Sânmihaiu, j. Turda), *Jahresh. österr. Inst.* V 1902, bbl. 107: Marcia Tavias et Latasa sorores (v. n. 36).

23. L. Iul(ius) **Leuganus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1158: Victoriae Aug. L. Iul. T. [f.] Galer. Leuganus Clunia, vet. leg. XIIII G. M. v. aedis custos c. R. leg. XIII nomine suo et C. Iul. Paterni fili sui d. d. — K. 1665.

24. **Linda** Severus
DROBETA (Turnu-Severin), *CIL* III 14216^{8}: Linda Severus h(eres), v. Liccaius III 52. — K. 1669. — Nume celtic sau illiric?

25. **Luonercus** Molaci f(ilius)
Domaşnia (j. Severin), *CIL* XVI 110 (a. 159): coh. I Ulpia Britton(um miliaria), — ex pedite Luonerco Molaci f(ilio), Britt(oni). — K. 1673.

26. M. **Mociuncius** Valentinus
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1194: D. M. M. Mociuncius Valentinus lib. legati leg. XIII G. vixit ann[i]s XXVIII, posuit Val. Costas vet. leg. XIII G. et Floria In[g]enua mater filio b. m. — K. 1678. După rădăcină *(moc-)*, numele e considerat tracic (sau dacic) de C. Daicoviciu *Siebenb. im Alt.* 105. (Cf. Mateescu *EDR* I 107 s. 123, 152, 158, 163; II 234 s.).

27. M. Aurel(ius) **Moenenus**
Căşeiu (j. Someş), *CIL* III 822: I. O. M. M. Aurel. Moenenus co(n)s(ularis) leg. V[III?] Aug. [min]is[t]rans? pro sal. sua suorumq. omnium v. l. m. — K. 1679.

28. **Molacus**
Domaşnia (j. Severin), *CIL* XVI 110 (a. 159): Luonerco Molaci (v. n. 25).

29. **Nando**
POTAISSA (Turda), *CIL* III 917: Aia Nandonis (filia), (v. n. 3). — K. 1681.

30. **Naus(as?)**
St. Maria-Orlea (j. Hunedoara), *Dolgozatok Erd.* IV 1913, 99: ... an... / Emeritus Naus. filie pientis(s)um(ae). — K. 1682. Nume celtic?

31. **Neridon**(?)
Domneşti (Bilac, j. Năsăud), *CIL* III 7625 (=*An. Com. mon. ist.* 1929, 308): I. O. M. Dulceno P. Caius Valerianus l(ibrarius) leg. X Fretensis Re... / ... Neridonis v. s. l. m. — Nume celtic? sau oriental?

32. M. Ulpius **Novantico**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *Dacia* VII-VIII 1937—40, 331 (a. 106): peditibus et equitibus, qui militant in cohorte I Brittonum milliaria Ulpia torquata p. f. civium Romanorum, — M. Ulpio Adcobrovati f(ilio) Novanticoni, Rati(s). — K. 2503.

33. **[...]omarus**
POTAISSA (Turda), *Arch. ért.* XXXV 1915, 48: [...] / Sur[u]s [...] / omari ... / i xe.

34. **Plicia**
cher ciner (=gener?) b. m. — K. 1700. Holder II 1014, celtic ori illiric?
Reşca (j. Romanaţi), *CIL* III 8036: Pliciae Var. Capitonis Ulpius Pul-

35. Aurel(ius) **Pusinnus**
SARMIZEGETUSA (Grădişte, j. Hunedoara), *CIL* III 1534: D. M. [L]iciniae Valentinae vixit an. LX et Aureliae Maximinae vixit an. XX, Aurel. Maximus et Aurel. Pusinnus coniugibus dignissimis. — K. 1701. Nume celtic?

36. Au(relius?) **Reatinus** Birsi
Mihaiu-Viteazul (Sânmihaiu, j. Turda), *Jahresh. österr. Inst.* V 1902, bbl. 107 (=*CIL* III 13766+13767): Au(relio sau Aelio?) Reatino Birsi militi coh. I B(atavorum) (v)ixit an. XXX, Marcia Tavias et Latasa sorones p. c. fratri s(uo) p(ient.). — Sau Areatinus? — Cf. Christescu *Ist. mil. Daciei* 217.

37. Aur(elius) **Reburus**
Gilău (j. Cluj), *CIL* III 847: [D. M.] Aur. [F]abius sig. al. Sil. vix. ann. XXVIIII m. XI, Aur. Reburus vet. et [F]abia filio pientissimo p. set et sibi. — K. 1702.

38. **Saccus**
POROLISSUM (Moigrad, j. Sălaj), *Dacia* VII-VIII 1937—40, 334 (a. 110): coh(ortis) I. Britton(um) (miliariae) Ulpiae Torquat(ae) c(ivium) R(omanorum) — ex pedite M. Ulpio Sacci f(ilio) [L]ongino B[elgo] et Vitali f(ilio) eius. — K. 2505.

39. L. **Samognatius** [Te]rtius
DROBETA (Turnu-Severin), *CIL* III 8014: Dianae Aug. aram L. Samognatius [Te]rtius Trever v. s. l. m. — K. 1705.

40. **Seccia**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1243: D. M. Seccia Cuupiti f(ilia) vix. a[n.] LX [f]ili et con. b. m. p. hi. s. est. — K. 1712.

41. Antonia **Sisiata**
Tuştea (j. Hunedoara), *CIL* III 1525: D. M. Antonia Sisiata vix. an. LX, C. Rusticinus vix. an. XL, Antonia Protogenia v. a. XXVI, C. Iul. Rusticus matri, fratri et coniugi karissimis p. — K. 1717. — Cf. dac. Sisi, IV A, 29.

42. **Suaemedus**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1120: Deo invicto Mithre Suaemedus ex voto posuit. — K. 1718, Holder II 1644. Nume celtic?

43. **Tan**(nonius) Tertius
Mureş-Port (Alba-Iulia), *CIL* III 7772: Silvano merit(o) a(nimo) libe(n)s pos. Tan. Tertius. — K. 1727. — Sau: T. An(tonius) Tertius?

44. Marcia **Tavias**
Mihaiu-Viteazul (Sânmihaiu, j. Turda), *Jahresh. österr. Inst.* V 1902, bbl. 107: Marcia Tavias et Latasa sorores (v. n. 36).

45. **Tavius**
Tihău (j. Sălaj), *CIL* III 6248: Silvano domestico Tavius f. c. — K. 1731.

46. C. **Togernius** Ingenu(u)s
Ostrov (j. Hunedoara), *CIL* III 1510: D. M. C. Togernius Ingenus aug. col. Sarmiz. metrop. vixit ann. XXX, Petilia Victorina mater posuit. — K. 1740.

47. **Velleci**(us?)
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1247: D. M. Velleci fil. Ursina vix. annos XII d.[. . .]. — K. 1746.

48. M. **Veponius** Maximinus
Nălaţi (j. Hunedoara), *CIL* 1516: M. Veponius Maximinus aug. col. Sarmiz., porticum [te]ctum ex solo de suo fecit. — K. 1747.

49. Cavon **Vernuleius**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1037: Cavon Vernuleius (v. n. 11).

50. Flavia **Vietaucus**
MICIA (Veţel, j. Hunedoara), *CIL* III 7870: D. M. Cesorinus Inc[. . .]as [. . .] XXV [. . .]eut. et uxor cara Flavia Vietaucus eius cu[. . .]it [. . .]t. — K. 1757. Nume celtic?

51. Aelia **Vindia**
APULUM (Alba-Iulia), *CIL* III 1082: I. O. M. aeterno T. Fl. Flavianus aug. m. S. Ap. et dec. coll. fabr. [c]um Aelia Vindia coniuge sua quod pro se et Flaviis Restuto, Flavino, Ianuario, Flaviano f[i]lis suis voverant v. s. l. m. — K. 1758.

ION I. RUSSU

PRESCURTĂRI

AEM = Archaeologisch-epigraphische Mitteilungen Oesterr.
a. = anul.
An. com. mon. ist. = Anuarul Comisiunii monumentelor istorice, secţia pentru Transilvania, Cluj.
An. Inst. st. cl. = Anuarul Institutului de studii clasice, Cluj.
Ann. épigr. = Année épigraphique (la fasc. pe Decemvrie din Revue archéologique).
Arch. Anz. = Archaeologischer Anzeiger (Jahrb. arch. inst.).
Arch. ért. = Archeologiai értesitő, Budapesta.
Bul. com. mon. ist. = Buletinul comisiunii monumentelor istorice, Bucureşti.
CIL = Corpus inscriptionum Latinarum.
Dolgozatok Erd. = Dolgozatok az erdélyi nemzeti múzeum érem- és régiségtárából, szerk. Pósta B., Kolozsvár.
EDR = Ephemeris Dacoromana, Roma.
Holder = A. Holder *Altceltischer Sprachschatz* I-III, 1896—1914.
ILS = H. Dessau *Inscriptiones Latinae selectae.*
j. = judeţul.
Jahresh. österr. Inst. = Jahreshefte des österr. arch. Inst.
K. = A. Kerényi *A Dáciai személynevek,* 1941.
n. = numărul.

O cifră romană urmată de una arabă se referă la capitolul şi numărul din repertoriul de nume, de ex. III 9 = cap. III nume illirice, nr. 9 Audarus.

Resturi de limbă scito-sarmată[1]

Dacă istoria şi civilizaţia popoarelor scito-sarmate este destul de bine cunoscută astăzi, în schimb, cercetările lingviştilor sînt mai puţin avansate ; aceasta provine din mai multe cauze ; materialul de care dispunem, pentru cunoaşterea limbii acestor populaţii, este sărac şi nu întotdeauna sigur : cîteva cuvinte transmise de scriitorii clasici, glose de o interpretare dubioasă şi material onomastic şi toponimic extras din inscripţiile oraşelor pontice greceşti ; în sfîrşit, cercetarea atentă a toponimiei Daciei şi Rusiei de sud, din antichitate şi din zilele noastre, îmbogăţeşte lista cu alte cîteva nume. Apoi, cînd vrem să interpretăm acest material lingvistic, ne lovim de un alt neajuns : istoria dialectelor iranice, în special a dialectelor de nord, nu e încă bine cunoscută ; lingvistul trebue să opereze cu informaţii fragmentare, şi, de cele mai multe ori, să se adreseze, pentru comparaţie, la grupuri dialectale vecine, în neputinţa de a cita forma veche a dialectului de care ar avea nevoe ; posibilitatea reapariţiei, mulţumită unei descoperiri fericite, a unor grupuri lingvistice dispărute, rămîne însă deschisă : reînvierea recentă a tokharicei şi a grupului iranic oriental justifică această nădejde.

Scopul articolului de faţă nu este de a relua, în amănunte, examenul resturilor de limbă scito-sarmată : această lucrare a fost întreprinsă şi dusă la bun sfîrşit de alţi cercetători, cu suficientă autoritate ; mă voiu mulţumi, deci, să examinez, rapid, cîteva cuvinte caracteristice şi să indic care sînt rezultatele la care s'a ajuns în această materie ; îmi propun să insist, apoi, asupra problemei cuvintelor iranice intrate la o epocă veche în limbile romanice, şi în special în romînă. Cu acest prilej, vom examina metoda care trebue urmată într'o astfel de cercetare, pentru că lingvistica dispune astăzi de o metodă riguroasă şi de mijloace de control suficiente : încrederea în metodă presupune, fireşte, un „act de credinţă",

---

1. Am tratat acest subiect într'o conferinţă ţinută la *Institutul de studii sud-est europeean* ; v. *Neamul romănesc* din 12 mai 1929.

ABREVIAŢIUNI. *alb.*=albanesă ; *av.*=avestică ; *dr.*=dacoromînă : *gr.*=greacă ; *ir.*=iranică ; *lit.*=lituană ; *oss.*=ossetă ; *ot.*=(turcă) otomană ; *pers.*=persană ; *prov.*=provansală ; *r.*=rusă ; *retorom.*=retoromană ; *sl.*=slavă ; *sp.*=spaniolă ; *ung.*=ungară ; *v.*=vechi.

prealabil, care, odată acordat, permite lingvistului să renunţe la apropieri în aparenţă seducătoare, dar care nu sînt justificate de metodă.

I

Vom examina, mai întâiu, care erau locuinţele Scito-Sarmaţilor în cursul antichităţii şi evului-mediu, mişcările executate de aceste populaţii în acest răstimp şi numele subt care ele sînt cunoscute.

Pe la 750 în. d. C., *Sciţii* înlocuesc pe *Cimerieni* în Rusia de sud; mai tîrziu, în timpul lui Dariu (521-483 în. d. C.), Sciţii sînt semnalaţi între Dunăre şi Don; la estul Donului sînt aşezaţi *Sarmaţii*, semnalaţi de scriitorii greci în jumătatea a doua a sec. al IV-lea în. d. C., pe cursul mijlociu al Donului. Împinşi spre vest de Mongoli, Sarmaţii ocupă, în a doua jumătate a secolului al III-lea, stepele dintre Don şi Nipru. *Massageţii* şi *Sacii* sînt aşezaţi la estul Mării de Aral (Oxiana), pe Araxes; la aceiaşi epocă, Armenia, Capadocia şi Pontul sînt colonizate de Perşi. Incepînd cu secolul I d. C., Sacii sînt semnalaţi în India de nord-vest, în provinciile Panǰtal, Wachān, etc.; ei cucerise cu două veacuri mai de vreme provincia *Drangiana*, care căpătase numele cuceritorilor: *Sakastān* (<*Saka*), azi *Seïstan*. In sec. I d. C., la vestul Sarmaţilor, aşezaţi între Nipru şi Don, găsim pe *Iazygi*, care se întind până la Carpaţi; ei trec Dunărea şi Tisa pe la 50 d. C. *Aorsii* sînt semnalaţi la vestul Donului, iar în 62 d. C. *Roxolanii* locuesc la vestul Niprului. *Sigynii* apar pe malurile Mării Caspice; ei sînt semnalaţi apoi în Dacia, în Oltenia şi în Bănat, de unde, prin valea Savei, ajung pe ţărmurile Adriaticei. Sarmaţii n'au distrus sau asimilat pe Sciţi; aceştia sînt semnalaţi în Crimeea şi în Dobrogea, după venirea Sarmaţilor. Ca şi Sciţii, Sarmaţii sînt un popor iranic, cu infusiune de sînge mongol; această origine dublă poate fi dedusă şi din monumentele de artă scito-sarmată, pe care sînt figurate două tipuri de luptători: unul mongol şi celălalt indo-europeean. Scito-Sarmaţii au în comun nu numai tipul etnografic, dar şi organizaţia politică şi economică; deosebirea residă în armament şi în tactica de luptă: Sciţii sînt arcaşi pedeştri, pe cînd Sarmaţii sînt călăreţi şi se servesc de lănci. Pe de altă parte, stilul animal, care caracteriseazǎ arta scită, apare evoluat la Sarmaţi, în sensul că animalele devin ornament şi obiectele sînt polichrome [1].

1. Stilul animal a fost dus probabil de Huni în China, unde a provocat renaşterea artei chineze subt dinastiile Ceu (sec. VI—IV în d. C.) şi Han (206 în. d. C.—220 d. C.). Am evitat să întrebuinţez, în cursul acestui articol, termenul *turan*, din cauza neprecisiunii sale; în adevăr, prin *Turan* se înţelege regiunea dela nordul Pamirului şi Thibetului, cuprinsă între Marea Neagră şi Marea Galbenă. Pe acest teritoriu întins s'au întîlnit popoare de rasă cu totul diferită; cît priveşte numele *turanică*, dat unei familii de limbi (limbile turceşti, mongola, tunguza şi limbile fino-ugriene), el este abandonat astăzi.

Pârvan a arătat că monumentele de artă scito-sarmată descoperite în regiunea carpato-dunăreană sînt departe de a atinge strălucirea celor din Rusia de sud: în nordul Thraciei nu s'au stabilit, în mijlocul populaţiei locale, decît mici grupuri iranice, pe cînd în Rusia meridională a existat un bloc iranic compact. Grupări iranice mai importante sînt semnalate în nordul Ungariei, în sudul Ardealului [1] şi în stepa Ţării Romîneşti. Sciţii din nordul Ungariei n'au fost în contact cu cei din sudul Ardealului: cei dintâiu fac parte din grupul de populaţie iranică care s'a răspîndit în nordul Basarabiei, Bucovina, Galiţia, Silesia şi Brandeburg. Celălalt val de populaţie iranică s'a răspîndit din Basarabia spre vest, acoperind sudul Moldovei şi trecînd în Ardeal prin văile Mureşului, Oltului şi prin pasul Oituz. În sfîrşit, Iranii au mai pătruns în Dacia şi în Bulgaria prin cîmpia Ţării Romîneşti, trecînd apoi spre Adriatică, şi prin Dobrogea; ei urmează drumul pe care l-au apucat mai tîrziu Goţii şi Bulgarii. Despre *Agathirşi*, care locuiau pe amîndouă malurile ale Mureşului şi care sînt semnalaţi în jurul Abrudului, avem ştiri precise culese de Herodot la Olbia, colonie grecească care era în legături comerciale cu sudul Ardealului. Agathirşii supusese populaţia dacă locală, dar, cu timpul, au fost asimilaţi de Daci: la 100 d. C., procesul de asimilare era desăvîrşit. In sec. IV d. C. *Alanii*, în solda Hunilor (neam turcesc), înaintează spre vest; la începutul secolului al V-lea îi găsim în Panonia. Mult mai tîrziu, în sec. al XIII-lea, regele Bela al IV-lea colonisă Ungaria cu Alani şi Cumani. Teritoriul Alanilor [2], între Budapesta şi Debreczen, se întindea pe amîndouă malurile ale rîului Zagyva; aceşti Alani nu sînt urmaşii Alanilor semnalaţi mai înainte la Dunăre. Îi găsim la nord de Sevastopol în sec. al XIII-lea, şi în sec. al XV-lea aflăm că Alanii se întind din Crimeea până la Cetatea-Albă [3].

E. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913; M. Ebert, *Südrussland im Altertum*, Bonn-Leipzig, 1921; M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford, 1922; V. Pârvan, *Getica*, Bucureşti, 1926 (aceste patru lucrări sînt fundamentale şi conţin toate referinţele bibliografice; cf. exposeul lui G. Radet, *Le monde scythe*, în *Journal des savants*, 1923, p. 247-259 şi Schrader-Nehring, *Reallexikon der indogerm. Altertumskunde*, 1917-1929, s. v. *Iranier* şi *Skythen*; o hartă, cu indicaţia satrapiilor imperiului persan, sub Dariu, în *The Cambridge ancient history*, IV, 1926, p. 194-195); V. Pârvan, *Dacia, an outline of the early civilizations of the carpatho-*

1. In sudul Ardealului, această civilizaţie a lăsat urme mai însemnate în judeţele Trei Scaune, Odorhei, Mureş-Turda, Tîrnava şi Alba de jos.

2. Ung. *Jászság* <v. r. *jasi*, r. *jasy* „numele Osseţilor" <*Ās*.

3. Indicaţiile bibliografice date în cursul acestui articol se mărginesc la strictul necesar; amănuntele sînt date în lucrările la care se trimite, care conţin bibliografia completă.

danubian countries, Cambridge, 1928 (sintesă clară şi elegantă). Asupra artei scito-sarmate, v. şi M. Rostovtzeff, *L'art gréco-sarmate et l'art chinois de l'époque des Han*, în *Aréthuse*, Paris, 1924, p. 81 urm. şi Id., *L'art chinois de l'époque des Han*, în *Revue des arts asiatiques*, Paris, 1924, n-l 3, p. 11 urm. Cf. H. d'Ardenne de Tizac, *L'art chinois classique*, Paris, 1926, p. 7. urm.; W. Ginters, *Das Schwert der Skythen und Sarmaten*, Berlin, 1928.

AGATHIRŞI. C. Patsch, *Die Völkerschaft der Agathyrsen, Akademie der Wissenschaften in Wien, Anzeiger*, 1925, p. 69 urm. (ajunge la aceleaşi rezultate ca şi Pârvan).

ALANI. Articolul lui Tomaschek (*Alani*), din Pauli-Wissowa, *Real-Ecyclopedie der classischen Altertumwissenschaft*, I, col. 1282 urm., merită să mai fie consultat.

SACI. Studiul lui G. Hüsing, *Völkerschichten in Iran*, în *Mitteilungen d. Anthropolog. Gesellschaft in Wien*, 46, 1916, p. 199 urm., trebue consultat cu multă critică.

Dacă examinăm, acum, diferitele denumiri ale acestor populaţii constatăm două lucruri:

1. Toate numele se explică prin iranică.

Alani ('Αλανοί) < *Ārya* (cf. gr. ('Αριανή), potrivit legii fonetice *-*ry*- > -*l*- care caracterisează grupul de nord 1; cf. oss. *Ir* „Oseţi, ţara Osseţilor" < av. *airya*.

Aorsi ('Αορσοί), nume dat Alanilor, cf. av. *auruša* „alb".

Asai ('Ασαῖοι) „Alanii dela Don", cf. av. *āsav*- „iute, rapid" (av. *āsu-aspa* „calul iute"). *Ās*, nume dat Alanilor, după sec. al IX-lea; cf. 'Αλανορσοί, la Ptolemeu < 'Αλανοί + 'Αορσοί.

Δαούρσιοι „Dacii albi" din Dalmaţia < Δάοι „Daci" + 'Αορσοί (Pârvan, *Getica*, p. 38-39); cf. Δάος, la Olbia.

Massageţi (Μασσαγέται) „Geţii mîncători de peşte", cf. av. *masya*— „peşte".

Roxolani ('Ρωξολανοί) „neam sarmat" (Strabo, Ptolemeu); cf. av. *raoxšna*- „luminos, lucios" + 'Αλανοί = „Alanii blonzi". Redarea lui *xš* şi *š* prin gr. ξ e normală: cf. av. *axšaēna* = gr. ἄξεινος şi av. *ašapaϑa*) „pe drum" = gr. 'Εξαμπαῖος „Bugul" (Hypanis; Herodot) 2.

Saci (Σάκαι), nume generic al triburilor iranice dintre Oxus (Amudarja) şi Jaxarte (Syrdarja), în inscripţiile suveranilor Achemenizi: „cei de dincolo de mare" şi „cei dela est"; cf. v. pers. *Saka*- „Scit".

2. Denumirile acestea sînt date de vecini aceleaşi populaţiuni iranice de nord, după cum veneau în atingere cu cutare sau cutare trib iranic, şi porecle (cf. *Massageţi*, *Roxolani*, etc.). Numele na-

1. R. Gauthiot, *Essai de grammaire sogdienne*, p. III.
2. Densusianu, *Grai şi suflet*, IV, 1929, p. 146—147.

ţional al acestei populaţii este *Scoloţi* (Σκόλοτοι), *Ašgūzaai*, în inscripţiile asiriene; Grecii i-au denumit *Sciţi* (Σκύϑαι) „populaţia iranică dela nordul Mării Negre, dela Marea Caspică şi dela Marea de Aral", extinzînd, astfel, asupra întregei populaţii iranice de nord, numele unui grup, numit *Saka*- de Perşi, Σάκαι, la scriitorii greci (cf. glosa lui Hesychius: σακαία „sărbătoare scită") 1. Sacii din Dacia, care au lăsat urme în numele de localităţi (cf. *Sacidava*, lîngă Durostorum şi la sud de Apulum), sînt, prin urmare, Sciţi 2.

Caracterul iranic al acestei populaţii este, deci, bine definit: el e confirmat prin ceiace ştim cu privire la civilizaţia scito-sarmată, care reprezintă avangarda civilizaţiei iranice în Europa.

II

Putem trece, acum, la examenul resturilor de limbă scito-sarmată.

Am enumerat mai sus izvoarele de care dispunem pentru cunoaşterea acestei limbi. Concluzia examenului este că cele mai multe nume se explică prin iranică. Aceasta nu înseamnă, fireşte, că Scito-Sarmaţii erau toţi Irani: ceiace pare sigur, este că aristocraţia care domina această populaţie era iranisată: Scito-Sarmaţii vor fi încorporat în organisaţia lor politică oarecari triburi mongole; teoria „mongolă" (Geza Nagy, Minns, J. Peisker, Treidler) este, deci, în parte cel puţin, justificată. Trebue relevat aici, pe de altă parte, că, unele nume din materialul amintit, sînt thrace: aceasta se explică mulţumită strînselor relaţii dintre Thraci şi Scito-Sarmaţi, în Dacia.

Las să urmeze, acum, cîteva numiri iranice dela nordul Dunării; mai întăiu, cîteva nume proprii culese în inscripţiile din oraşele pontice greceşti: Olbia, Tanaïs, Tyras, începînd cu sec. al II-lea în. d. C.:

φιδας, cf. oss. dig. *fidä* „tată". φούρτας, cf. oss. *furt* „fiu" (cf. numele de persoană *Furduh*, într'un document din 1323 provenind din Ungaria). λείμανος, cf. oss. *limän* „prieten".

Trecem la numele toponimice:

Numele Dunărei, şi în primul rînd dr. *Dunăre*, pune o serie de probleme, pe care le vom examina rapid.

Pe lîngă forma romînească, şi lăsînd de o parte denumirea 'Ιστρός, găsim atestate două forme, cu un vocalism diferit: *Danuvius* (la Caesar) şi *Danuvis* (Δάνουβις), deci forme cu vocalismul *a* al radicalului, şi, pe de altă parte, forme cu vocalismul *o* sau *u* (trecerea la *u* e un fapt fonetic banal şi general): Δούναβις, la

1. Asupra numelui Sarmaţilor (Σαυρομάται şi Σαρμάται, două popoare diferite [?]), v. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks*, p. 112 urm. şi Vasmer, *Die Iranier in Südrussland*, p. 51.
2. Pârvan, *Getica*, p. 15, 119, 261, 271-272 şi 284; Patsch, *loc. cit.*

Pseudo-Cesar din Nazianz, şi *Dōnawi, Dūnawi (nominativ), *Dūnaujai (dativ), în gotică, Dunavŭ în v. slavă.

Cum se explică aceste forme?

Originea celtică a formei occidentale nu mai este admisă astăzi; părerea lui Pârvan, după care aceste forme ar fi fost transmise Celţilor de Scito-Sarmaţi, care erau la ei acasă în părţile Dunărei, e foarte verosimilă. Formele cu vocalismul *a* se explică, prin urmare, dacă plecăm dela av. *dānav*- „rîu, fluviu“ [1]; pentru cele cu vocalismul *o*, *u*, trebue să pornim dela o formă cu vocalismul *o* al radicalului, cf. oss. *don* „rîu“. Partea a doua a cuvîntului, în romînă, slavă şi gotică e alcătuită dintr'un sufix al limbii împrumutătoare: *-ris* în thracă (dr. *Dunăre*), *-avo-*, *-ava-*, sau *-ajo-* în slavă, *-v-*, sau *-j-* în gotică. Singura dificultate care subsistă, dacă adoptăm această explicaţie, residă în faptul că sîntem obligaţi să admitem, în acest cas, că ir. *ā* trecuse la *o* la o epocă veche; în adevăr, dacă n'am admite aceasta, atunci n'am mai putea pleca dela un radical cu vocalismul *o*; se ştie că trecerea lui *ā*, *a* + *n*, *m* la *o* e atestată în ossetă [2], şi se admite că acest fenomen s'a produs înainte de contactul dintre ungară şi ossetă, deci, cel mai de vreme înaintea sec. IV d. C. Dar avem oare dreptul să admitem că fenomenul e foarte vechi? Cuvinte ca Ἀλανοι sau τάναις, de ex., nu ne autoriză, în toate cazurile, să atribuim acestui fenomen o mare vechime. Totuşi, aceasta pare a fi, în stadiul actual al cunoştinţelor noastre, explicaţia cea mai mulţumitoare: căci explicaţia lui Skok (*a-u*>*u-a* prin metatesă vocalică [!]), deşi ar avea avantajul să simplifice problema, prin faptul că am porni dela un singur radical cu vocalismul *a*, este inadmisibilă.

V. Pârvan, *Consideraţiuni asupra unor nume de rîuri daco-scitice*, Bucureşti, 1923, p. 16 urm. (*Analele Ac. Rom.*, seria 3-a, t. I, liter.); E. Gamillscheg, *Zum Donaunamen* în *Zeitschrift für slavische Philologie*, III, 1926, p. 149 urm; A. Stender-Petersen, *Slavisch-germanische Lehnwortkunde*, Göteborg, 1927, p. 345 urm.; P. Skok, *Dunaj et Dunav*, în *Slavia*, VII, 1929, p. 722 urm.

Νάρακον (στόμα) „canalul Sulinei“, cf. oss. tag. *naräg*“ strîmt“.

Πόντος Ἄξεινος „Marea Neagră“; cf. av. *axšaēna*- „de culoare întunecată“, cu *xš* redat prin gr. ξ, procedeu examinat mai sus. Cf. Πόντος Μέλας „Marea Neagră“, la Euripide, şi Σκύθικός Πόντος, la Theocrit.

Πόρατα (Πυρετός, Herodot) „numele scit al Prutului“; cf. gāthā, av. *pərətav*-“ trecere, vad, punte“; în Evul mediu Prutul e numit „Alanus fluvius“.

1. Pentru flexiunea acestei forme, v. H. Reichelt, *Awestisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1909, p. 194.

2. Oss. *o* corespunde ir. *ā*, *a*+nasală; cf. Miller, *Die Sprache d. Osseten*, p. 20.

τάναις „Donul“, cf. av. *dānav*- „rîu, fluviu“, oss. *don* „rîu“; *t* iniţial este o grafie improprie pentru a reda sonora corespunzătoare.

Pe lîngă acest material, mai sînt nume proprii din aceiaşi regiune care se explică prin pehlvi sau persană; vom examina mai departe repartiţia dialectelor iranice. Prezenţa onomasticei persane e datorită influenţelor culturale (influenţa regatului Pontic asupra regatului Bosforului cimerian): cu alte cuvinte, numele care se explică prin persană n'au valoare pentru stabilirea grupului dialectal din care face parte limba scito-sarmată.

III

Ne rămîne, înainte de a trece mai departe, să examinăm trei nume păstrate până în ziua de astăzi în Dacia şi în Rusia meridională, care se explică de asemenea prin iranică.

Dunărea, explicat mai sus.

Jasska, sat pe Nistru, în Rusia; cf. av. *āsav* „iute“; acelaşi etimon îl are toponimicul nostru *Iaşi* (capitala Moldovei şi sat în jud. Gorj; cf. *Gura Iaşului*, în Romanaţi, şi *Valea Iaşului*, în Argeş). Cuvîntul a pătruns la noi prin canal slav, după cum probează protesa lui *j-*; cf. v. r. *jasi* (pl.) *Jasĭskyjĭ tŭrgŭ* „tîrgul Osseţilor“. Forma *Iaşi* ar fi un plural, ca toponimicile *Buglari*, *Ruşi*, *Sîrbi* dela nordul Dunărei, semnalate, pentru comparaţie, de Philippide [1].

Zărand (din munţii Apuseni) ar putea fi apropiat de Ζάρανδος, n. pr. în regiunea Donului (pentru care cf. oss. *zärond* „bătrîn“); Densusianu explică numele romînesc prin av. *zaranya*- „aur“ [2], dar fonetismele nu corespund: ne-am aştepta, în adevăr, la forme de tipul oss. (*sugh-*) *zärinä* „aur“; cf. ung. *arany* „aur“, zyr.-votjak *zarńi*, etc.

SCITO-SARMATA. M. Vasmer, *Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven. I*: *Die Iranier in Südrussland*, Leipzig, 1923 (de consultat cu critică pentru partea etimologică); Id., *Iranisches aus Südrussland*, în *Streitberg Festgabe*, Leipzig, 1924, p. 367 urm.; Id., articolul *Skythen* (Sprache), în Ebert's, *Reallexikon der Vorgeschichte*, XII, 1928, p. 236 urm. (informaţii bogate, presintate concis; referinţe bibliografice); V. Pârvan, *Consideraţiuni asupra unor nume de rîuri daco-scitice*, Bucureşti, 1923 (*Analele Acad. Rom.*, seria 3-a, t. I, liter.; fără a fi lingvist, Pârvan a reuşit să dea indicaţii preţioase; detaliul trebue, însă, revizuit).

1. A. Philippide, *Originea Romînilor*, I, p. 728 urm.; cf. Vasmer, *op. cit.*, p. 26. Philippide, *l. c.*, p. 730: „*Iaş*, singular analogic după pluralul *Iaşi*“. Vezi acum şi G. Weigand, *Balkan-Archiv*, IV, Leipzig, 1928, p. 176.

2. O. Densusianu, *Noms de lieux roumains d'origine iranienne*, în *Donum natalicum Schrijnen*, 1929, p. 426.

Pentru informaţia generală, există compendiul publicat de W. Geiger şi E. Kuhn, *Grundriss der iranischen Philologie*, 4 volume, Strasburg, 1895—1904 (vol. I în 2 părţi şi un supliment, datorit lui Vs. Miller şi consacrat ossetei; vol. II tratează despre literatură, istorie şi cultură), care nu mai e la curent cu stadiul actual al cunoştinţelor noastre, mai ales după descoperirile din ultimii ani. Cf. exposeurile lui H. Reichelt, *Iranisch*, în *Festschrift für W. Streitberg*, Heidelberg, 1924, p. 273 urm., şi în vol. 4, partea a doua din *Gesch. d. indogerm. Sprachwissenschaft*, publ. de A. Debrunner şi F. Sommer, Berlin-Leipzig, 1927.

Pentru lexic, *Altiranisches Wörterbuch*, întocmit de C. Bartholomae, Strasburg, 1904, completat de acelaşi, *Zum altiranischen Wörterbuch*, Strasburg, 1906 (*Beiheft* la vol. XIX din *Indogerm. Forschungen*) 1.

VECHEA PERSANĂ. A. Meillet, *Grammaire du vieux perse*, Paris, 1915.

PERSANA. Paul Horn, *Grundriss der neupersischen Etymologie*, Strasburg, 1893 şi H. Hübschmann, *Persische Studien*, Strasburg, 1895.

OSSETA. H. Hübschmann, *Etymologie und Lautlehre d. ossetischen Sprache*, Strasburg, 1887; Vs. Miller, *Die Sprache der Osseten*, Strasburg, 1903 (supliment la vol. I al *Grundriss*-ului publ. de Geiger-Kuhn); H. Sköld, *Die ossetischen Lehnwörter im Ungarischen*, Lund, 1925 (concluziile autorului sînt discutate); Z. Gombocz, *Osseten-Spuren in Ungarn*, în *Streitberg Festgabe*, Leipzig, 1924, p. 105 urm.; Id., *Ossètes et Iazyges*, în *Revue des études hongroises et finno-ougriennes*, III, 1925, p. 5 urm.

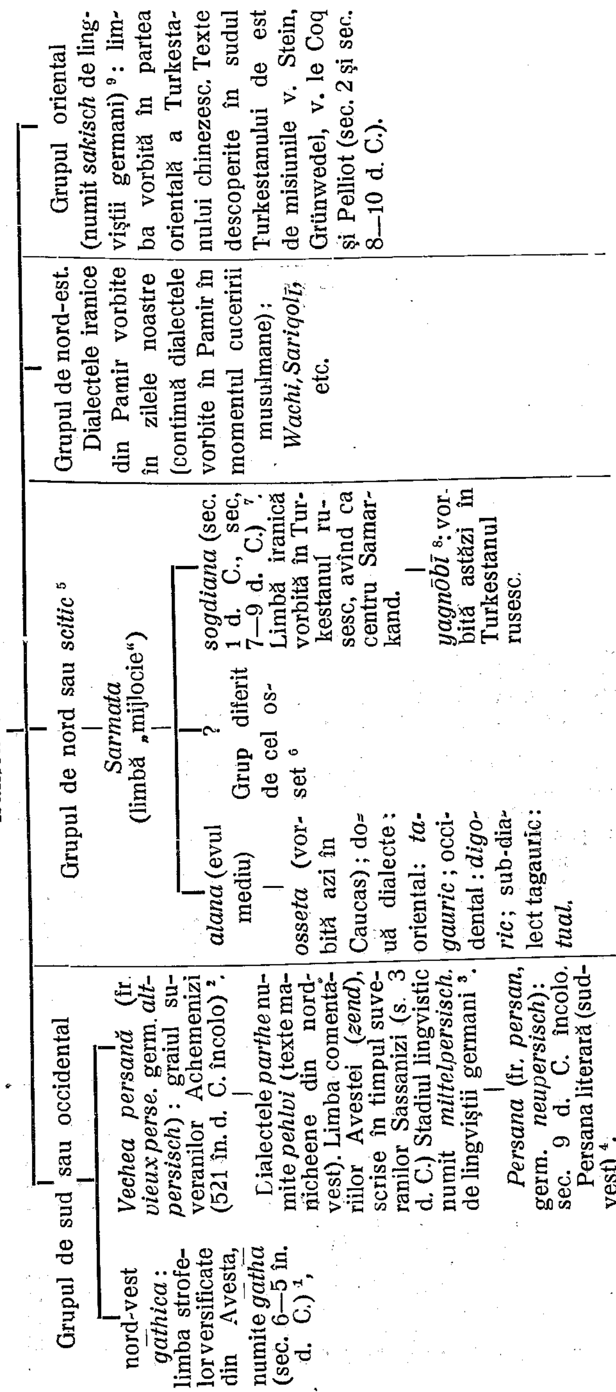
SOGDIANA. R. Gauthiot, *Essai de grammaire sogdienne*, Paris, 1914—1923 (numai fonetica; partea a doua, redactată de E. Benveniste, este în curs de tipărire).

IRANICA ORIENTALĂ. E. Leumann, *Zur nordarischen Sprache und Literatur*, Strasburg, 1912 (ediţie de texte şi comentar); cf. P. Pelliot, în *Mémoires de la Soc. de linguistique de Paris*, XVIII, 1913, p. 89 urm.; H. Reichelt, *Das Nordarische*, în *Indogerm. Jahrbuch*, I, 1914, p. 20 urm.

IV

Aşa dar, materialul onomastic şi toponimic din Dacia şi din Rusia de sud pe care l-am examinat până acum, se explică prin grupul de nord al limbilor iranice, numit *scitic*. Această constatare are o consecinţă imediată: de cîte ori vom avea de explicat prin

1. Dicţionarul lui Vs. Miller, *Ossetisch-russisch-deutsches Wörterbuch*, publ. de A. Freiman, I, Leningrad, 1927, nu mi-a fost accesibil la Bucureşti.

1. Inscripţiile achemenide sînt redactate în limba care trebue să fi fost vorbită de aristocraţia persană din epoca lui Dariu (521—483 în d. C.). Vechea persană prezintă particularităţi lingvistice caracteristice, care o separă de celelalte grupuri iranice.

2. Limba suveranilor Sassanizi e numită *parsi* „limba Persiei“, după caracterele persane întrebuinţate în textele din acea epocă; tot astfel, textele scrise în caractere zende poartă numele *pazend*. Aşa dar, *parsi* nu denumeşte la origine o „limbă“, ci o „transcripţie“. *Zend*=„explicaţie, comentar“; comentariile în proză ale strofelor versificate din *Avesta* (numite *gatha*), sînt scrise în limba *pehlvi*, adică în limba persană din epoca sassanidă. In rezumat, zice Darmesteter, succesiunea lingvistică în Persia, dela origini până în zilele noastre, este: *v. persană-parsi-persană*, sau *v. persană-pehlvi-persană*, sau *v. per-*

iranică un cuvînt din aceste regiuni, va trebui să ne adresăm la dialectele septentrionale. Vom vedea mai departe care sînt consecinţele acestui principiu: pentru moment, ne oprim la următorul tablou de ansamblu, care înfăţişează stadiul cunoştinţelor noastre actuale asupra dialectelor iranice.

---

sană-medio-persană-neo-persană (denumirea din urmă, care are avantajul de a nu preta la echivoc, e întrebuinţată de lingviştii germani; v. J. Darmesteter, *Études iraniennes*, I, Paris 1883, p. 38 urm.).

3. Se numeşte *persană* limba vorbită de Perşii mahometani şi notată cu caractere arabe, începînd cu sec. al IX-lea d. C. Formele dialectale citate uneori ca persane nu aparţin limbii scrise, care are ca bază un mic grup de dialecte locale din sud-vest.

4. Textul *Avestei* ne-a fost transmis într'o redacţie sassanidă. Compilatorii au inserat la întîmplare, în textul comentariilor, o serie de strofe versificate numite *gāthā* „text vechiu şi original", scrise într'o limbă care, în momentul redactării, se îndepărta de limba vorbită şi pe care compilatorii tardivi o înţelegeau rău. Limba gāthică e grea de localizat: în timpul din urmă, s'a propus localizarea în nord-vest (A. Meillet, *Trois conférences sur les gāthā de l'Avesta*, Paris, 1925, p. 26-27— *Annales du Musée Guimet*, Bibl. de vulgarisation, t. 44). Strofele *Avestei*, redactate probabil de mai mulţi autori, reproduc predicile reformatorului religiei iranice, Zoroastru (*Zaraϑuštra*), născut pe la 660 în d. C; comentariile în proză, care întovărăşeau strofele, s'au pierdut; autorii acestor strofe îşi exprimă dorinţa ca alţi şefi, care ar favoriza poporul crescător de vite, să vie la putere. Peste mai puţin de un veac, Dariu învingea şefii locali şi conducea provinciile prin satrapi, reprezentanţi ai puterii centrale (v. A. Meillet, *loc. cit.*, unde se dau şi indicaţiile bibliografice necesare; cf. observaţiile lui M. Mauss, în *L'Anthropologie*, 34, 1924, p. 295 urm.).

5. „A un moment donné de l'antiquité, il y a eu une langue scythique qui était assez peu différenciée pour que les Sogdiens, les Xorazmiens et les peuples de langue très voisine de celle des Ossètes et des Alans fussent ὁμόγλωττοι παρὰ μικρόν" (Gauthiot, *Essai de grammaire sogdienne*, p. 3). Cele mai vechi monumente de care dispunem pentru cunoaşterea scitei sînt inscripţiile greceşti din oraşele Pontice: sec. II în. d. C. încolo.

6. Unele cuvinte iranice din limbile caucasice de nord nu se regăsesc în ossetă şi nu pot fi explicate prin ossetă: ele presupun, prin urmare, existenţa în Caucasul de nord, la o epocă veche, a unui dialect iranic diferit de ossetă; v. N. Troubetskoy, *Remarques sur quelques mots iraniens empruntés par les langues du Caucase septentrional*, în *Mémoires dela Soc. de linguistique de Paris*, XXII, 1920, p. 247 urm.

7. Textele sogdiene au fost descoperite în Asia centrală, în special în provincia chineză Kan-Su. Sogdiana e o limbă „mijlocie", ca medio-persana (pehlvi).

8. Asupra dialectului *yagnōbī*, vorbit în valea *Yagnōb*-ului, vezi, afară de expozeul lui W. Geiger, *Über das Yaghnōbī*, în Geiger-Kuhn, *Grundr.*, I, 2, p. 334 urm., darea de samă a lui R. Gauthiot, care a fost la faţa locului: *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Comptes-rendus des séances de l'année 1913*, Paris, 1913, p. 671 urm.

9. Textele scrise în acest dialect se află la acelaşi grad de evoluţie ca medio-persana (pehlvi); inovaţiile lingvistice atestate în iranica orientală se regăsesc în wachi şi sariqoli (grupul din Pamir). Nici Geiger (Geiger-Kuhn, *Grundr.*, I, 2, p. 290), nici Meillet nu admit identificarea adoptată de lingviştii germani: „l'affirmation que l'iranien oriental serait du sace est bien aventurée „(Meillet, *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XIX, 1914, p. 55).

Singura diferenţă pe care o putem stabili, în baza materialului cunoscut astăzi, între scită şi sarmată, este cronologică: cea dintăiu este mai veche şi trebue deci comparată, ca vechime, cu avestica (gāthica), pe cînd sarmata e o limbă iranică „mijlocie", adică mai recentă, şi se află în aceiaşi stare de dezvoltare ca dialectele parthe. (Vezi tabloul de mai sus).

Divergenţele dintre diferitele grupuri lingvistice pe care le-am examinat sînt exprimate în spaţiu şi în timp; cînd comparăm două forme din două dialecte diferite, trebue ţinut samă de amîndoi aceşti factori: din punctul de vedere al „gradului" de evoluţie (deci, factorul „timp"), o formă medio-persană se află în acelaşi stadiu de evoluţie ca o formă sogdiană: dar, pentru sogdiană, în primul rînd al comparaţiei ar veni scitica, şi, în lipsa ei, formele moderne (osseta şi yagnōbī), pe cînd medio-persana ar trebui comparată mai întăiu cu vechea persană. A doua observaţie de care trebue să ţinem samă este profunda divergenţă dintre grupul de sud-vest şi grupul de nord, care se traduce prin inovaţii lingvistice particulare în fiecare grup.

V

Trecem acum la examenul problemei cuvintelor iranice împrumutate de limbile romanice.

Prima întrebare la care se cuvine să răspundem, este următoarea: ce condiţiuni trebue să realizeze un astfel de împrumut, atestat în romînă, de exemplu? Răspunsul este uşor de dat, în urma expozeului din paginile precedente: un cuvînt din această categorie trebue să aibă o formă fonetică care să corespundă tratamentului din grupul scitic, pentru că ştim că singur acest grup iranic a fost în contact neîntrerupt cu populaţiile din Dacia şi din teritoriile vecine; lingvistul se conformează prin aceasta realităţilor geografice şi culturale, care justifică o astfel de apropiere.

Iată două exemple. Retorom. *betsch* „viţel", *berr-* „ţap" (cuvîntul apare, cu variaţii de vocalism şi de sens, în italiană, franceză, provansală, albaneză şi romînă) au fost explicaţi de Ov. Densusianu prin pers. *beč(č)e*, *bač(č)a* „pui de animal, copil", *ber(r)e*, *bar(r)a* „miel" 2. Dar, după cum a arătat Meillet, apropierea nu este justificată, pentru că *b* iniţial este un tratament exclusiv persan literar şi, deci, valabil numai cu începere din sec. IX d. C 3. În adevăr, lui *b-* din cuvintele persane corespund *v* sau *w* iniţiali în toate celelalte dialecte iranice 4 (grupul oriental are o spirantă,

---

1. Ov. Densusianu, *Irano-romanica*, în *Grai şi suflet*, I, 1923—1924, p. 39—71 şi 235—250.

2. *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XXV, no. 77, p. 88.

3. Celelalte dialecte persane au *v-*: *vače*, *več́a*, *več́e*, *vare*, *ver(r)a*, etc., Horn, *op. cit.*, p. 43 şi 49.

4. Leumann, *op. cit.*, p. 39—40.

deşi e notată b)[26]. Aşa dar, obiecţiunea prezintată de Meillet e suficientă pentru a ne face să respingem apropierea propusă, care nu ţine samă de istoria dialectelor şi de cronologie. Acelaşi criteriu a permis cîtorva lingvişti (Meillet, Mladenov, Trautmann) să explice prin slavă, şi nu prin iranică, cum propuneau unii (Berneker, Schrader-Nehring) pe v. sl. *bogŭ* „Dumnezeu“, pentru motivul că *baga* e un cuvînt persan iar Slavii n'au venit în contact cu Perşii, ci cu Scito-Sarmaţii [27].

O explicaţie care trebue primită cu rezerve a fost propusă de Jokl pentru alb. (cuvîntul e atestat numai în ghega de nord-vest) *šak*(ε), f., pl. *šaka* „căţea; femee publică“ [28]; tratamentul iniţialei (*š*) şi faptul că cuvîntul turc ot. *sek* (împrumutat din persană) e întrebuinţat numai în limbajul poeziei, îl face pe Jokl să se adreseze limbilor iranice pentru a explica prezenţa cuvîntului în albaneză. Dar nici pehlvi *sak*, nici pers. *sag* „cîne“ nu pot fi luaţi în consideraţie. Jokl e deci obligat să presupue că un trib iranic de păstori, emigrat spre vest, va fi transmis albanezei cuvîntul cu *š* iniţial (cf. wachi *šač*, deşi această presupunere nu este justificată de istoria dialectelor iranice, astfel cum o cunoaştem astăzi.

Incercarea lui Bröndal de a explica prin iranică cîteva cuvinte din spaniolă, italiană şi franceză, cuvinte care se regăsesc, pe de altă parte, în islandeză şi în fino-ugriană [1], porneşte dela cunoaşterea civilizaţiei scito-sarmate [2]: această civilizaţie putea da cuvinte care fac parte din terminologia construcţiei colibelor, prelucrarea pieilor de animale, creşterea cailor şi fermentarea laptelui. Şi, într'adevăr, Scito-Sarmaţi ne apar ca o populaţie nomadă, care domina o populaţie de cultivatori; nimic din cele ce ştim, cu privire la Scito-Sarmaţi, nu ne îndreptăţeşte să vedem într'înşii păstori nomazi. Dintre apropierile propuse de Bröndal, acele care iau în consideraţie cuvinte ossete sînt, fireşte, singurile care pot fi luate în samă pentru problema care ne preocupă.

VI

Pe lîngă criteriile examinate pănă acum, care ne permit să stabilim dacă un cuvînt dintr'o limbă romanică oarecare poate fi

1. Schrader-Nehring, *op. cit.*, II, 1929, p. 416, Meillet, în *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XXII, 1921, p. 49—50, Mladenov, în *Revue des études slaves*, IV, 1924, p. 190 urm., Trautmann, *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, Göttingen, 1923, s. v. *baga-* (p. 23), Berneker, în *Aufsätze zur Kultur und Sprachgeschichte... E. Kuhn... gewidmet*, München, 1916, p. 177 urm. Cuvîntul se explică prin sl. comun *baga-* „parte“; cf. în v. sl. *ubogĭ* „sărac“, *nebogĭ* „nenorocit“, *bogatĭ* „bogat“, lit. *bagótas* „id.“. Sensul lui *bogĭ* „Dumnezeu“ e, prin urmare, limpede: „acel care împarte, acel care dă în stăpînire“.

2. N. Jokl, *Albanisch-iranische Berührungen*, în *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, XXXIV, p. 30 urm.

29. Fr. *alêne*, „sulă“, v. fr. *cote* „colibă“, fr. *sur* „acru“, *rosse* „mîrţoagă“, sp. *raposa* „vulpoaică“, prov. *esturlenc* „tînăr luptător“.

3. V. Bröndal, *Mots „scythes“ en nordique primitif*, în *Acta philologica scandinavica*, Copenhaga, 1928.

explicat prin iranică, mai e un criteriu de care trebue să ţinem samă, pentru că e un bun mijloc de control, şi anume comparaţia cu ungara. In adevăr, în timpul perioadei de comunitate fino-ugriană, înainte de despărţire, Fino-Ugrienii au venit în contact cu grupul indo-iranic; de atunci datează împrumutul unui cuvînt ca acel care denumeşte „aurul“: ung. *arany*, mordv. *sïrńe*, zyr.-votjak *zarńi*; cf. av. *zaranya-* „aur“. După despărţire, Ungurii au trăit subt stăpînirea Hunilor la nordul Caucasului, în aşa numita *Lebedia* (între Don şi Cuban). Aici, între sec. IV—VI d. C., după unii cercetători [1], în al VIII-lea [2], după alţii, ei împrumutară Alanilor o serie de cuvinte (34), care au caracterele fonetice ale ossetei orientale. Prezenţa acestor cuvinte iranice septentrionale în ungară are, prin urmare, o mare importanţă pentru studiul nostru: căci în amîndouă cazurile avem de-aface cu împrumuturi dela acelaşi grup iranic, şi, prin aceasta, putem controla deducţiile noastre [3].

Nu-mi rămîne, spre a încheia acest expozeu, decît să rezum rezultatele la care am ajuns: limba scito-sarmată şi, mai tîrziu, alana, fac parte din grupul septentrional al limbilor iranice; cuvintele iranice păstrate pe teritoriul Daciei şi în Rusia meridională se explică prin acest grup; de aceia, cînd e vorba să explicăm un cuvînt dacoromîn prin iranică, se cuvine să ne adresăm la grupul iranic de nord. Prin aceasta, respectăm cerinţele metodei, care ne împiedică să ne adresăm la grupuri dialectale cu care populaţiile din regiunile noastre n'au fost în raport.

Excurs: *despre relaţiile ungarei cu limbile turceşti.* După cercetările din urmă, filiaţiunea vechei bulgare este următoarea:

turcă comună (sau *hună*)
|
turcă occidentală
sau *ogurică* ('ονόγουροι)
|
v. bulgară sau *protociuvasă*
|
ciuvasă

Ungara a împrumutat o serie de cuvinte dela v. bulgară în sec. V—VI d. C., în regiunea fluviului Volga. Ungurii se stabilesc în Caucas în sec. V. Timp de şapte secole, strămoşii Ungurilor şi Ogurienii au făcut parte din imperiul hun:

1. K. B. Wiklund, art. *Finno-Ugrier (Sprache und Anthropologie)*, în *Ebert's Reallex.*, III, 1925, p. 364 urm.

2. H. Sköld, *Die ossetischen Lehnwörter im Ungarischen*, Lund, 1925, p. 81.

3. Evident, controlul nu poate avea loc decît atunci cînd cuvîntul e atestat în amîndouă grupurile.

Hunii au dat strămoşilor Ungurilor clasa lor dirigentă; limba hună este şi ea o limbă turcă. In 1078, Pecenegii uniţi cu Uzii sînt semnalaţi la vestul Niprului, sub numele de *Cumani* (Κόμανοι); Cumanii nu erau nici Uzi, nici Pecenegi, ci un nou val al poporului turc îndreptat spre Europa. In sec. XIII o parte din Cumani, goniţi de invazia mongolă, se instalează în Ungaria, unde sînt colonizaţi, dimpreună cu Alanii, de regele Bela IV; ei sînt numiţi *Cuni*, în cronicele latineşti, nume care reproduce pe ung. (pl.) *Kün-ok* „Cumanii". Prin *Cumania* se înţelegea stepa dela nordul Mării Negre, spre est; prin *kipčak* sau *kipčak-cumană* se înţelege limba turcă vorbită în sec. XI d. C. în Crimeea şi în stepele Rusiei meridionale; *Codex Cumanicus* (scris în 1303), conţine un vocabular şi o serie de texte, în limba cumană 1. Invazia pecenegă împinse pe Unguri spre vest, în regiunea dintre Nipru şi Siret numită *Atelkuzu* (ung. *Etelköz*); aici, ei se uniră cu poporul turc al Kabarilor; Ungurii intră în Ungaria, dimpreună cu Pecenegii şi Bulgarii de vest, în 896.

H. Paasonen, *Sur quelques mots relatifs à l'agriculture empruntés par les langues finno-ougriennes au proto-aryen ou à l'aryen ancien*, în *Journal de la Soc. finno-ougrienne*, 34, Helsingfors, 1917; P. Pelliot, *Apropos des Comans*, în *Journal asiatique*, avril-juin 1920, p. 125 urm.; J. Szinnyei, *Die Herkunft der Ungarn, ihre Sprache und Urkultur*, ed. a 2-a, Berlin-Leipzig, 1921; H. Jacobsohn, *Arier und Ugrofinnen*, Göttingen, 1922; Z. Gombocz, în *Revue des études hongroises et finno-ougriennes*, I, 1923, p. 204 (dare de samă a lucrării precedente); Kai Donner, *Zu den ältesten Berührungen zwischen Samojeden und Türken*, în *Journal de la Soc. finno-ougrienne*, 40, 1924; Sköld, *op. cit.*; Wiklund, *op. cit.*

CODEX CUMANICUS (bibliografie mai recentă). S. Salaville, *Un manuscrit chrétien en dialecte turc, le „Codex Cumanicus"*, în *Échos d'Orient*, XIV, 1911, p. 278—286; P. M. Bihl, în *Archivum franciscanum historicum*, VII, 1914, p. 138—144 (cu bogate indicaţii bibliografice şi trimiteri la articolele lui W. Bang); S. Salaville, *Un peuple de race turque christianisé au XIII-e siècle, les Comans*, în *Échos d'Orient*, XVII, 1914, p. 193—208; J. Deny, în *Journal asiatique*, juillet-septembre 1921, p. 134—135.

---

1. *Codex Cumanicus* e scris probabil de misionarii Franciscani care se duseseră să evanghelizeze triburile aşezate în împrejurimile Mării Negre şi Mării Caspice, între sec. XIII—XIV.

ADDENDA

(La numele Mărei Negre): H. Jacobsohn (*Skuthika*, în *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, 54, 1927, p. 254 urm.), confirmînd explicaţia propusă de Vasmer pentru πόντος Ἄξεινος < av. *axšaina-* sau *axšaina-* (cu vocalisarea indicată de Andreas; Vulgata *axšaēna-*), a căutat să arate că împrumutul a fost efectuat în sec. VIII sau VII în d. C.; limba părţei versificate din Avesta (*gatha*) ar fi încă mai veche. G. Ipsen (*Indogerm. Jahrbuch*, XII, 1928, III, n-l 82) a arătat însă că aceste consideraţii nu au valoarea cronologică pe care le-o atribue Jacobsohn.

(La numele Alanilor): Pentru diferenţa de tratament dintre *Alan* şi *Iron*, v. A. Freiman (resumat în *Idogerm. Jahrbuch*, XIII, 1929, VI, n-l 257), care a arătat că *Ir-* se explică prin *Arya-*, cu dispariţia lui *-ya* final, care a produs geminarea consoanei precedente: *err-* (trecut apoi la *ir-*).

A. R.

ERRATA

Pag. 6, r. 22 *suprimă pe* (*după* gr.
» » » 10 de j. *transportă parantesa după* «pe drum».
» 9 » 20 cit. *Bulgari*.
» 14 » 18 închide parantesa după *šat*.
» 16 » 22 cit. *A propos*.

Câteva trimiteri la note trebuesc modificate după cum urmează:

pag. 11, n. 1 = n. 4; n. 2 = n. 1; n. 3 = n. 2; n. 4 = n. 3; *pag.* 13, n. 2 = n. 1, n. 3 = 2, n. 4 = n. 3; *pag.* 14, n. 26 = n. 4 *dela pag.* 13; n. 27 = n. 1; n. 28 = n. 2; n. 1 = n. 29 (de fapt, n. 3); n. 2 = n. 3 (de fapt, n. 4).

CONSIDERAŢII
ASUPRA UNOR
NUME DE RÂURI DACO-SCITICE

DE
VASILE PÂRVAN
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 28 Aprilie 1922

Originile poporului şi culturii noastre nu se vor puteà mai clar lămurì, până ce arheologia de săpături nu va luà în deaproape cercetare şi resturile aşà numitului Ev Mediu, în strânsă legătură cu cele preistorice, iar filologia nu va cercetà istoric şi geografic-comparativ — pe bază nu numai romanică şi slavică, ci şi general indogermanică — diferitele nume de persoane şi de elemente şi accidente geografice [1]).

In prezent cercetătorii noştri, neocupându-se îndestulător cu antichităţile şi filologia indoeuropeană, atacă zadarnic diferitele probleme thraco-scythe, care stau la baza istoriei noastre. A aplicà cunoştinţe şi regule de filologie romanică unor elemente toponomastice, care au o origine şi o evoluţie scytho-turaniană ori thraco-slavă, e, de sigur, neştiinţific.

Ocupându-mă de mai mulţi ani cu antichităţile thrace, am crezut că-mi pot un moment luà libertatea de a întrerupe obişnuitele mele comunicări arheologice şi de a prezentà azi, sprijinite pe literatura necesară, câteva simple consideraţii — fără nici o iluzie de definitivat — asupra onomasticei fluviale din *Dacia Scythica*.

* * *

[1]) Un început foarte interesant face d. N. Drăganu, în *Dacoromania*, I, 1921, p. 109 şi urm., examinând cinci străvechi elemente toponimice, neexplicabile prin originile tradiţionale, slavă ori latină.

In ținutul getic dintre Nistru, Carpați și Balcani, adică în Basarabia, Moldova, Muntenia, Dobrogea și o mare parte a Bulgariei nordice, au avut loc continuu, din timpuri anterioare cunoștințelor noastre literar-istorice (care încep abià în sec. VII a. Chr.) și până în timpul imperiului roman târziu (la sfârșitul sec. IV d. Chr.) [1]) infiltrații persistente de elemente iraniene: scythice și apoi sarmatice. Totuș Geții, adică Dacii, s'au menținut, ba chiar s'au revărsat și dincolo de *Tyras*, în ținutul scit dela Nordul Mării Negre, după cum se vede, între altele, și din numărul însemnat de nume thrace, care se întâmpină în inscripțiile grecești din Sudul Rusiei, și în special din părțile sudvestice, către Olbia. (V. tot materialul la Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913, p. 122 sq., 38, 41, 86, etc.). Invers, inscripțiile și monetele ne arată mici regate scythe în ținutul dintre Callatis și Odessus [2]).

Această reciprocă pătrundere a dus la un schimb și un amestec de forme culturale, care ne fac azi destul de grea separarea elementelor getice de cele scythice și sarmatice. (Cf. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griech. Sprache*, p. 179 sq. și 214—16).

Vom urmări în comunicarea de azi câteva nume de râuri, pe cari le întâlnim în ținutul daco-scythic, mai sus determinat, îndestulător documentate de izvoare, spre a încercà măcar aproximativ o explicare a formei și originei lor.

I.

In cartea de privilegii dată Histrianilor de împăratul Traian la 25 Octomvrie, anul 100, se întâlnesc, cu ocazia grănițuirii teritoriului rural al cetății lor, cinci nume de râulețe: *[.]sampaeus*, *Calabaeus*, *Gabranus*, *Picusculus* și *Turgiculus*. Ultimele două sunt romane. Celelalte, potrivit cu situația etnografică locală — avem în afară de Greci numai Daci și Bessi — ar trebuì să fie thrace. Și totuș cercetându-le mai de aproape, în special pe cele două dintâi, pentru care avem oarecare

[1]) Vezi articolul *Sarmaticus*, de Stein, la Pauly-Kroll-Witte II A, p. 15 și urm.

[2]) Cf. d. p. și comunicarea colegului nostru d. Sutzu, *Contribuția numismaticei la istoria antică a României transdunărene*, An. Ac. Rom., Mem. Secț. Ist. XXXVIII 1916, p. 523 și urm.

material comparativ, nu pare a fi de loc cazul să le socotim ca thrace.

Printre afluenții Bugului *(Hypanis)*, Herodot citează la descrierea Scythiei râul *Ἐξαμπαῖος* din ținutul cu acelaș nume (IV 52 și 81; cf. Minns, *o. c.*, p. 28, 31 n. 2, 80, 39 și 100). Este clar că râulețul de lângă Histria, al cărui nume, păstrat la începutul rândului 7 din inscripția 16 *(Histria* IV, p. 560), poate să fi avut la capătul rândului precedent și litera care-i lipsește față de numele de râu din Scythia, în transcriere grecească *[.]σαμπαῖος*, e rudă bună cu cel dela Herodot. Nimic nu împiedecă de a admite ca formă originală a lui, forma *Asampaios*, din care se poate cu vremea — fie la Scythi, fie prin Thracii de aici — să se fi obținut, eventual, și simplu *Sampaios*, ca *Samus* față de *Asamus*, în ținutul vestthracic, resp. dacic. Fapt e, că numele acesta, fie complet, fie prescurtat, fie ca simplă rădăcină, nu se întâlnește până acum între numele de râuri thrace. Terminația *-αῖος, αιος, εος*, pentru care mai avem imediat și celalt râu *Calabaeus*, dela Histria, ne este și ea quasi-necunoscută în numirile thrace de râuri: doar două-trei exemple la Tomaschek *(Die alten Thraker* II 2, p. 94 sq. *[έος])*. Ea este grecească. Și Thracii își păstrează sufixele proprii. Dar etimologia lui *Ἐξαμπαῖος [A]sampaeus*, ne este cunoscută: ea e iraniană (adică scythică), găsindu-și explicarea în rădăcinele zendice, *asha*, *ashavan*, «curat», și *pathi*, «cărare» (cf. Minns, *o. c.*, p. 39): astfel forma dela Histria e chiar mai credincioasă originalului decât cea din Scythia [1]).

Să cercetăm acum și pe celalt tovarăș: *Καλαβαῖος*, și pe urmă să încercăm a ne pronunțà în privința rostului amândurora la Histria.

Lăsând la o parte terminația *αῖος*, credem că în restul *Καλαβ-* avem două rădăcini: *καλ(α)-* și *-αβ-* (resp. *-απ-)*. In adevăr, ambele rădăcini ne sunt cunoscute din alte numiri geografice din părțile noastre. In Bisaltia, lângă Chalcidice, găsim, nù departe de *Argilon*, localitatea *Κάλαρνος* (Procopius) sau *Κάλαρνα* (Ștefan Byzantinul), iar pe coasta bithynică

[1]) Traducerea numelui acestui râu, «drum curat», amintește vorba poeziei populare: «Dunăre, Dunăre, drum fără pulbere».

avem râul *Κάλης, -ητος*, sau *Κάληξ, -ηκος*. Tomaschek *(o. c.*, II 2, 84 și 100) observă că, în *καλα-*, avem rădăcina *qal*, «a fi negru», *kála-*, care în sanscrit înseamnă «negru». De altă parte avem în Scythia Minor localitatea *Ζάλδαπα*, ortografiată și *Ζάλδαβα*, a cărei primă parte, *ζαλδ-*, înseamnă, ca în neopersană, zendică și sanscrită, «galben» (a doua explicare a lui Tomaschek pentru această rădăcină, cu ajutorul lituanei, ossetei și zendei, ca «rece», nu e nici ea imposibilă și duce de altfel la aceleași concluzii), iar rădăcina din urmă, *-απ-*, *-αβ-*, nu are decât o singură explicare, și anume, tot iraniană, ca în neopersan *zard-âb*, «apă galbenă» (v. toate citatele la Tomaschek II 2, 77). Deci *kal-ab-*, «apă neagră» [1]). E drept că rădăcina *ap-* se întâmpină și în Boeotia, în *Μεσσάπιον ὄρος* (adică *μεσο-ποτάμιον*), unde însă avem *ap-* pentru *vedu (βέδυ)* phryg. «apă» (cf. și Kretschmer, p. 225), și în Banat la râul *Ἄπος*, *Apo*, Carașul de azi (de sigur nù și în numele de localitate *Apulum*, cum crede Tomaschek, căci acest nume e propriu zis *Appulum* și stă în legătură cu numele de popor *Appuli:* conf. *Consolatio ad Liviam*, Bährens, P. L. M. I p. 97 sq., v. 387 sqq., având probabil un alt radical): Tomaschek II 2, 91 sq. Dar cum cuvântul clasic thracic pentru apă e *zura (zora)* (Tomaschek II 2, 98, 78, 76), iar dacic *zara, zera, sara* (ibid, 77, 79), sunt înclinat a crede că rădăcina *ap-*, resp. *ab-* (ca în neopersan) e iraniană, iar nu thracă. Cum și rădăcina *kala-* își găsește lămurire nù într'o rădăcină phrygo-armeană (thracic), ci într'una sanscrită (aric), îmi pare firesc a socotì atât numele *Zaldapa, Zaldaba*, cât și rădăcinile unite *Cal-ab-aeus*, drept iraniene, adică scythe. Cu atât mai mult, cu cât, chiar ca așezare a lor în Scythia Minor, ele invită la o atare interpretare. (Vezi de altfel asupra relațiilor thrako-iraniene și asupra numelor iraniene la Thraci, și Kretschmer, *o. c.*, p. 214—16).

La data însă, când apar în documente *[A]sampaios, Calabaios* și *Zaldapa*, în părțile acelea nu e nici un Scit. Și, din timpuri străvechi, ni se vorbește aici de Geți și de alți Thraci. Enclave scytho-sarmate (ambele iraniene) au fost însă destule

[1]) Deci o «Cerna-Voda» scythică, în ținut histrian.

în Scythia Minor. *Cu cele trei nume putem localizà două vechi insule iraniene, una lângă Histria, alta la Sudest de Durostorum.* Topirea Sciților între Thraci nu a desființat numele date locurilor de cei dintâiu, ci Thracii le-au adoptat și le-au păstrat până târziu, pentru a le trece apoi întocmai Romanilor lui Traian.

Am avea astfel câștigate pentru onomastica fluvială a Scythiei Mici încă două nume scite, *[A]sampaios* și *Kalabaios*, care să ne atragă continuu luarea aminte asupra complicației problemelor de acest fel la Dunărea de jos, în regiunile thrace, și apoi thraco-romane.

II.

Când au venit Grecii în Vestul și Nordul Mării Negre, prin secolul VII a. Chr., ei au numit coloniile lor, în general după numele indigene ale marilor râuri, la gura cărora le așezau, *Tyras*, după *Tyras*, *Istria*, după *Istros*. Dar aceste nume (poate chiar *Borysthenes* și *Hypanis:* cf. Minns, p. 38) nu sunt iraniene, adică nici scythice, nici sarmatice. Când Herodot a călătorit în secolul al V-lea prin aceste locuri, el a completat știrile așà de rare dinaintea lui cu o serie foarte bogată de nume de ape. Toate râurile mai mari din Dacia Scythică și-au căpătat denumiri în lumea greacă. Dela Nistru până la Argeș și Dunăre nici unul însă dintre numele dela Herodot nu s'a păstrat întocmai până azi; unele au dispărut cu totul, iar altele ni s'au păstrat într'o formă mult deosebită de a lui Herodot și care nu are nimic de-a face cu o eventuală evoluție pur daco-romană, deci romanică, a lor.

Cum se explică acest fenomen? Să analizăm pe rând numele acestor râuri, începând cu *Tyras* și sfârșind cu *Istros*.

Dar înainte de aceasta trei observații.

Intâia. Transcrierile grecești ale numelor de râuri din Dacia scitică sunt neexacte. Ele elenizează o pronunțare pe care nu o puteau prinde și redà exact. Sunetul getic pe care Grecii îl redau cu *υ* în *Tyras*, *Pyretos*, e, ca și în numele regelui dac Byrebistas (transcris și Boirebistas) la Strabo, iar în inscr. dela Dionysopolis încă și Byrabeistas: Kalinka, *Antike*

Denkmäler in Bulgarien, nr. 95, r. 33 = Dittenberger, *Syll. inscr. Gr.*[2] 342, din a. 48 a. Chr.; cf. p. forma *Βυρεβίστας* și inscr. din Mesambria, la Kalinka, nr. 227), un *u* de o nuanță specială, neexistentă în grecește, poate ceva ca *â* al nostru, pe care d. p. Germanii nu-l pot pronunță decât ca *y* sau ca *u*. (Asupra lui *υ=οι=ου=u* în thracică v. și observațiile lui Kretschmer, *o. c.*, p. 226-8). Deasemenea numele *Ὀρδησσός* dela Herodot este o falsă redare a originalului *'*Ἄργεσος* sau *'*Ἄργισσος*, precum vom cercà a demonstrà mai jos. *Τιάραντος* (accentuat și *Τιαραντός*) e iarăși o transcriere aproximativă a sunetului inițial č și a grupei de sunete ñ*ṭ* (Tomaschek, *o. c.* II 2 p. 98), mult diferite de *ντ* grecesc. Toate aceste amănunte sunt însemnate pentru stabilirea continuității numelor dela Geți până azi.

In al doilea rând, este evident că unele nume, pe care le regăsim în românește aproape ca în vremea veche, nu le avem în totdeauna pe calea directă, dacoromană, ci cu modificări care provin din trecerea lor întâiu prin graiul altor popoare conlocuitoare: Slavi, Pecenegi, Cumani, etc. Și dimpotrivă, altele, pentru care în izvoarele vremii vechi avem denumiri altfel compuse ori transcrise, sunt totuș o moștenire directă dacică, prin Daco-Romani, pe calea celei mai stricte continuități.

In sfârșit, coexistența geto-scitică și geto-sarmatică, apoi daco-romano-slavă, apoi romano-slavo-turanică, pe acelaș teritoriu, a pricinuit o denumire nu numai duplă, ci adesea chiar multiplă, pentru diferitele râuri, cari erau simultan chemate diferit de popoarele diverse care locuiau lângă ele. Cu timpul au biruit, potrivit cu deplasările etnografice respective, ici numele scit ori sarmat, dincolo numele thrac, iar alăturea numele nou, slav, — precum vom vedeà în cele ce urmează.

A. *Nistrul*. Grecii au găsit în sec. al VII-lea înainte de Hr. la gura Nistrului, un popor care numià acest fluviu *Tyras*. Ei au luat numele, și, după apă, au chemat și colonia așezată la vărsarea râului în Mare. Acest nume indigen a căpătat până azi cele mai neașteptate etimologii. Lubor Niederle, în

ale sale *Slovanské Starožitnosti* I 1, Praga 1902, p. 156, n. 2, citează o întreagă serie: din slavică (Šafařik și alții), din feniciană (Eichwald), din finică (Lambin), din iraniana scythică (Müllenhof), din dacică (Tomaschek). De adăogat la acestea etimologia sarmatică (*tura*, nedemonstrată) a lui Sobolevskij, care socotește atât tema *tura* cât și tema *stru*, completată de el *istru* (în *Dana-istru*, și firește și în *Ἴστρος*), și nu mai puțin tema *ipr* (în *Dana-ipr*), drept «sarmatice» (*Archiv für Slav. Phil.*, XXVII 1905, p. 244, n. 1, p. 243 și p. 241). Din toate aceste etimologii aceea care se poate susține mai ușor e cea a lui Tomaschek: în adevăr la venirea Grecilor în Pont și mult timp după aceea, la gura Nistrului erau Geții. E firesc să ne gândim deci înainte de orice la o etimologie thracă. In sprijinul ei, ar venì, afară de thracicul ***Turesis***, citat de Tomaschek (II 2, 98 și 38), încă numele de localități *Tyrida*, *Τυρό-διζα* (probabile și *Τύρεψος*-*Tirepsum*, localitate carpică în basinul Tyrasului, *Τυρί-στατα*, *Τύρισσα*), toate thrace (v. la Tomaschek, *o. c.*, lista dela pag. 75), indicând rădăcina *tver*, *tur*- «a cuprinde, a ține strâns» (cf. și skr. turá, turáṇa, tvaráṇa, tûrṇa), iar *tura* dacică însemnând «năvalnic, furtunos» (p. 102). Procopius, *De aedif.* IV, 4, ed. Haury, p. 121, 35, enumeră, în părțile Serdicei, localitatea ***Τουροῦς***, care, poate, conține aceeași rădăcină. Dar Nistrul trecea în cursul lui superior prin ținuturi sarmato-scythe. Acești Iranieni îl numeau cu un radical străvechiu, foarte răspândit la ei, *Dan-*, *Dana-stru* (cf. Minns, *o. c.*, p. 38 cu Tomaschek II 2, 98), sau, cum argumentează Sobolevskij (*l. c.*) *Dana-istru*[1]) transcris pe grecește *Δάναστρις*, iar pe latinește *Danaster*. Prezența neamurilor germanice la gurile Dunării încă dinainte de Hristos și în special a Goților, de pe la 200 p. Chr., aduce un nume nou, germanic, Nistrului, *Agalingus* (poate gotic: cf. Tomaschek, II 2, 99), care e singurul cunoscut Tabulei Peutingeriene (sec. II prima formă, sec. IV ultima) (v. Miller, *Itineraria Romana*, p. 597). Totuș atât Ammianus Marcellinus (c. a. 365 p. Chr.), cât și Iordanes nu cunosc decât numele iranian *Danastris*. Slavii pri-

[1]) Intrucât zice el ѣ slav vine din *ai*, deci Дънѣстръ din *Dana-istrŭ*.

mesc și ei acest nume sarmatic, schimbându-i pronunțarea după spiritul limbei lor: Duná-i-stru. La rândul lor Românii, luându-l dela Slavi, au trebuit să-l pronunțe, firește, așà fel că prima rădăcină pur iraniană, *dana*, este ca și desființată și rămâne clară numai cea de-a doua, *-(i)stru*, care e străvechea formă indoeuropeană, comună Thracilor și Phrygilor, ca și Slavilor, Germanilor, Leților, etc. Dar această de-a două rădăcină e numai un determinativ la prima: ea înseamnă, în thracică, slavă, germană, «curent», «curs», «râu». Ea este anexată la rădăcina iraniană *dana-* (însemnând iarăși «râu»), pe care o mai găsim tot autentică (nu cu schimbarea slavică, ori de àlt fèl, a primului *a* în *o* sau *u*), în *Danapris* (Sobolevskij l. c., p. 242, desface *Dana-ipr* și compară râul *Ibr* din Volhynia) și în *Tanais* (transcrierea greacă a iranianului *Danais*: nume identic cu al Dunărei, *Dana(v)is*, cum observă cu dreptate și Sobolevsky *l. c.*, p. 243), dar cu alte determinative în a doua parte a lor: la *Dana-pris*, având rădăcina *pere-*, *pru*, pe care o regăsim în *Prut* (vezi mai jos) [1], iar la *Dana-is* (în Tabula Peutingeriana și o formă *Tana-sis!*: Miller, *It. Rom.*, p. 598; cf. mai jos, la Dunăre, forma *Danusis*) un sufix destul de comun. — Stabilim deci că este vorba la alcătuirea numelui Nistrului de o primă fixare, ante-slavă, poate și sub influență thracică, — întru cât ei se află până la Nipru *(Dana-pru)*, — și care creează pe *Dana+stru*, sau, cum propune Sobolevskij, *Dana + istru*, ceea ce e acelaș lucru, ca etimologie antică, dar încă mai apropiat etimologiei slave. Numele fiind astfel răspândit și la Sarmați și Sciți și la Thracii nordici *(Tura* dacicul fiind probabil ceva local, ca și *Agalingus* goticul), el trece dela aceia la Slavi, iar dela aceștia, *prin forma lor*, la noi.

B. *Prutul.* Herodot spune singur (IV 48) că numele indigen al Prutului e *Πόρατα* și că numele de *Πυρετὸς* îi este dat de Greci, — că este un râu care, ca și celelalte patru ce se mai varsă în Dunărea de jos, *Τιαραντός*, *'Αραρός*, *Νάπαρις* și *'Ορδησσός*, curge prin ținut scythic și-și trage numele dela Sciți:

[1]) Sobolevskij zice *ipru*, dând exemplul râului *Ibr*. Ca și pentru *istru*, *i* dela început nu schimbă nimic în ce privește originea radicalului.

τόν τε Σκύϑαι Πόρατα καλέουσι. Totuș, învățații, văzând deosebirea dintre *Porata* și *Prut* au socotit că trebuie să dea numelui actual alte etimologii. Niederle, *o. c.*, I 1, p. 154, n. 2, le-a strâns pe toate cele de până la el: din thracicul (ipotetic!) *përua*, *përëu*, «râu» (Šafařik), din iranianul *par-* «a umplea», *paurva* «bogat» (Müllenhoff), din grecescul *πόρος*, germ. *furth* «vad» (Rawlinson), din *pera*, *pru*, skr. *pru-th* («sprühen») (Tomaschek), în sfârșit chiar din slavică. Cred că origina iraniană a numelui Prutului nu se poate pune la îndoială după etimologia așà de suggestivă dată de Sobolevskij (*l. c.*, pag. 241): *păr-auta(h)*, în care am avea rădăcina ir. *par* (dată și de Müllenhoff) + răd. avestică *aodha*, «ape», vechiu indic *odatī*, «izvorând», «învăluindu-se», deci «râu bogat în ape, în valuri». De altă parte forma pecenegă a numelui acestui râu reproduce destul de credincios pe cea scythică: *Βουράτ* dela Constantin Porphyrogenitul *(de adm. imp.*, 42, Bonn p. 179, 20) este tocmai *Πορράτα*, accentuat probabil mai exact decât tradiționalul *Πόρατα*. Cât privește transformarea lui *o* în *ŭ* (fenomen comun la Thraci, ca și la Slavi), o regăsim în *Donavi*, Dŭnáv, Dŭnáj (vezi mai jos, la etimologia numelui *Dunărei*). Dar nici din forma scythică, nici din cea greacă [1]), nici din cea pecenegă, nu poate ieșì forma *Prut* de azi. Trebuie deci să căutăm un corespondent thracic, ori de alt fel, al rădăcinei iraniene, perfect asigurate prin celelalte nume vechi ale râului, și coexistând cu ea încă din timpul geto-scit. Acest corespondent este *pru-*, rădăcină pe care o găsim în sanscrită chiar cu forma derivată *pru-th-*, «a sărì», «a izbucnì», «a scânteià», «a stropì», «a stropșì» (cf. Tomaschek II 2, 95, care dă numai ipotetic această bază) și pe care o regăsim în compoziția *Dana-pris*, *Dana-ipru*, *Dŭnъ-prŭ*, mai înainte citate. Așà stând lucrurile, este clar că alăturea de forma sau de pronunțarea scythică (r. sarmatică), luată și de

[1]) Dacă *Piretenses* din Moesia Inferior, pe care îi găsim acolo cu un *Emporium Piretensium* (CIL. III 12415 și 12417) sunt a se interpretà ca *Pyretenses* așezați aici în urma vre-unei transplantări de *Transdanuviani* (în acest caz din regiunile Prutului, *Pyretos)*, cum a fost aceea așà de importantă a lui Plautius Aelianus pe la 52 d. Hr. (v. CIL. XIV 3608: *plura quam centum millia ex numero Transdanuvianorum.......trans duxit* și cf. *Histria* IV p. 567), e o întrebare la care nu se poate răspunde cu hotărîre, da sau ba.

Pecenegi, poate prin Slavi, a trebuit să existe o altă formă sau pronunțare, care ne vine direct din antichitate și care nu poate fi decât thracică. Un atare paralelism nu este de fel paradoxal, dacă ne gândim la atingerile dintre iraniană și thracică, în vocalism, consonantism și chiar în lexic (v. Kretschmer, *o. c.*, p. 209, 229, 239, 238, 168 sq. etc). In adevăr rădăcina *pru-* nu ne este necunoscută în ținutul thracic. In afară de numele diferiților prinți bithynici *Προυσίας*, avem toponimicele *Προυσιὰς* și *Προῦσα* cu respectivele etnice *Προυσιεῖς* și *Προυσαεῖς*, a căror bază (vezi Tomaschek, II 2, 22) e, evident, *pru*, din preu-, în formele derivate *preu-th*, sanscrit *pruth*, și *preu-s*, sanscrit *pruš*, astfel în cât eventual chiar *Prusias*, numele propriu, ar puteà fi interpretat ca un primitiv *Pruthias* sau *Prusvias* (Tomaschek, *l. c.*). Prutul fiind mult mai adânc în teritoriu dacic, decât Nistrul, *această persistență a pronunției primitiv thracice (a unei forme probabil iraniene), nu e nenaturală. Dar ea nu e nici izolată.* Vom aveà imediat ocazia să mai constatăm și altele. Destul să fixăm acum că ea ne este chiar documentată de Constantin Porphyrogenitul, *de adm. imp.*, 38, Bonn p. 171, 12: *Βροῦτος*, alăturea de cealaltă, pecenegă, *Βουράτ*. Grecii dela Bizanț o aveau pe a lor prin Unguri dela Thraci, Pecenegii pe a lor prin Slavi dela Sarmați.

C. *Siretul*. Autorii antici ne păstrează trei forme pentru numele acestui râu: *Τιαραντός* (Herod. IV 48), *Ἱέρασος* (Ptolemaeus III 8, 2) și *Gerasus* (Amm. Marc. XXXI 3, 7). Toate trei sunt transcrieri destul de corecte ale unuia și aceluiaș nume scitic: Čarañț (râul «repede») (cf. și Niederle, *o. c.* I 1, p. 155, n. 1, după Müllenhoff, D. A., III 163, — fără însă a luà poziție pentru numele scitic, propus de Tomaschek, II 2, 98) — cu deosebirea că pe vremea lui Ptolemaeus ñ dinaintea lui *ţ* dispăruse, ca în atâtea alte cazuri de pronunțare provincială romană, chiar a vorbelor latine (cf. CIL. III pag. 2572, unde, special pentru terminația *ens* și pentru *n* înainte de *s* și *t* sunt un număr foarte mare de exemple). Dar din această pronunțare, a cărei ultimă formă dela Amian, deci spre sfârșitul secolului al IV-lea, *Gerasus*, ne arată

continuitatea pronunțării scitice, nu puteau rezultà formele pe care le găsim la Constantin Porphyrogenitul (*Σαράτ* peceneg, *Σέρετος* ungaro-byzantin: *de adm. imp.* c. 42, Bonn, p. 179, 20 și c. 38, Bonn, p. 171, 13). Cum se explică acest fenomen, că, în loc să avem din *Gerasus* o formă analoagă cu cea a Mureșului ori Argeșului ori Crișului (*Μορήσης, Τιμήσης, Κρίσος* la Porphyrogenitul, *de adm. imp.* c. 40, Bonn 174, 6-7; *Argesis*, vezi mai jos) d. p. Géraș, sau Géreș, am avut o formă așà de arhaică, precum e forma *Seret* r. *Siret*. Cred că nu e nevoie să accentuez mai mult analogia cu cealaltă formă arhaică păstrată, pentru *Prut*. Ori, dacă urmărim toponimicile thrace, găsim rădăcina care să fi menținut o pronunțare specific thracică, alăturea de cea scitică, a numelui Siretului. Avem localitatea *Σῖρις* lângă lacul Prasias, cu variantele Sirae, *Σίρρα*, byzantin *Σέρραι*, azi Seres, precum avem tribul *Σῖρες* lângă Ergene (anticul Erginias) în legătură cu rădăcinile thraco-armene *sêr*, *sirel* (iubire): v. materialul la Tomaschek (II 2, 82, cf. 42). In sfârșit avem — ceeace e deosebit de important — chiar forma *Σέρετος* pentru o localitate din Dardania, la Procopius (*de aedif.* IV 4, ed. Haury, p. 120, 38), care știm că ne-a păstrat o mulțime de forme autentice thraco-dacice. Sunt înclinat deci a crede că avem și aici o persistență thracică paralelă cu cea scythică, dar în acest caz biruitoare asupra acesteia chiar la popoarele străine, așà fel ca formele pecenege dela Porphyrogenitul să reprezinte o firească reproducere a pronunției străvechi thrace, moștenite și de noi și de Slavi, iar nu o prelucrare originală și ciudată a formei scythice păstrate încă la Ammianus [1]). Siretul fiind și mai adânc decât Prutul în teritoriu dacic, lucrul pare firesc, iar dispariția formei iraniene la sfârșitul secolului al IV-lea, când dispar și Sarmații — Iranienii, cari o conservau — din izvoarele epigrafice și literare, se arată iarăși firească.

D. *Buzeul*. Nu avem decât un singur document asupra vechimei numelui acestui râu, povestirea din actele Sfinților

[1]) Asupra sufixului *-ta*, *-te*, *-tos*, nu mai insist, el fiind suficient de frequent în toponimia thracă.

privitoare la Saba «Goticul», care, în ziua de 12 April 372, a fost înnecat în râul *Μουσέος*, de agenţii executori ai persecuţiei lui Athanarich împotriva Creştinilor din regatul său. Din fericire ştirile cu privire la Saba sunt contemporane, autentice şi bogate, astfel că nici o îndoială nu poate fi asupra localizării pe hartă a râului de care vorbesc *Acta SS*. (Vezi tot materialul în cartea mea *Contr. la ist. creşt. daco-roman*, p. 156 şi urm). Este vorba de *Βουσέος*, transcris *Μουσέος* în loc de *Μπουσέος*. Niederle (*o. c.*, II 1, p. 30) acceptă şi el această identitate *Μουσέος* = Buzeul. Kretschmer, *Einleitung*, p. 236, relevă fenomenul de consonantism, foarte important în thracică, al schimbului între *m* şi *b*: *Museos* putea fi, deci, eventual, chiar pronunţare reală thracică alăturea de *Buseos*. Cu dreptate cuprinde dară Tomaschek acest nume în lista toponimicelor thrace, propunându-i chiar rădăcina, ipotetică, bhuğ- «a îndoì» (II 2, 95). Cred însă că Tomaschek greşeşte lăsând acest nume izolat în mijlocul toponimiei thrace şi nefăcând apropierile imperioase care urmează. In adevăr rădăcina *buz*- sau *bûza* este foarte bine reprezentată în onomastica thracă, de care toponimia fireşte nu se poate despărţì. Avem numele de persoane *Βύζας*, *Βύζης* şi *Βύζος* din vremile cele mai vechi: Pausanias V 10, 3, pomeneşte ca întemeetor al Byzanţului pe un *Βύζας ὁ Θοάκης βασιλεύς*, (cf. Tomaschek II 2 16). De altă parte numele *Βούζης* şi *Βουσᾶς*, probabil ca nume bessice, apar în mare număr până la sfârşitul secolului al VI-lea în ţinutul thracic din dreapta Dunării. Nù mai puţin, avem, ca ethnicon, cunoscuţi *Βυζηνοί* şi *Βουζαῖοι* (cf. pentru material Tomaschek, p. 17). Este limpede că forma *Βουσέος*, sau mai exact *Βουζέος* [1]), reprezintă forma autentică getică a numelui acestui râu, păstrat întocmai, şi foarte probabil fără nici un intermediar străin, la poporul nostru până astăzi.

E. *Argeşul*. Herodot (IV 48) înşirând numele de râuri daco-scythice, care se varsă în Dunăre, pomeneşte şi un

[1]) De o eventuală pronunţare a lui β în vremea târzie romană şi byzantină ca *v*, nu avem a ne împiedicà aici: întâiu pentru că la Thraci nu se întâmplă aceeaş schimbare, şi al doilea pentrucă chiar la Greci, diferitele nume thrace începând cu β, ne sunt păstrate şi în transcrierea latină, cu *b*, în inscripţii ori la autori latini, aşà că pronunţia lor thracică ne este asigurată.

Ὀρδησσός. Toată lumea a zis: *Ordessus* = Argeşul (cf. şi Niederle, *o. c.*, II 1, p. 30 şi harta dela pag. 32). Tomaschek (II 2, 94) nu face aceeaşi identificare, ci notează că acest nume e propriu zis asemănător cu acela al unei aşezări cariano-milesiene pomenite la Marea Neagră, la E de Tyras (Ptolemaeus). Aspectul numelui e în adevăr «carian», dar aşezarea la care face aluzie Tomaschek, fără a cità nici un isvor, cred că e mai mult o confuzie a lui Plinius, după care s'a luat şi Arrian. Tomaschek de altfel nu trage nici un fel de concluzie şi nu se pronunţă asupra formei *Ὀρδησσός*. Ori este evident că această formă trebuie considerată împreună cu *Ὀδησσός*, *Σαλμυδησσός*, şi toate celelalte toponimice cu sfârşitul în *-σσός*, care se mai întâlnesc în teritoriu grecothrac. Kretschmer, *o. c.*, p. 405, e de părere, că eventual aceste forme ar puteà fi şi indogermanice, în vreme ce Pauli, *Eine vorgriechische Inschrift von Lemnos*, p. 79 (cf. Kretschmer, *o. c.*, p. 291 şi 405 cu p. 193 n. 2) le consideră drept preindo-germanice. Părerea lui Pauli a prevalat: unitatea de vieaţă thraco-phrygă din mileniul al II-lea a. Chr., în tot ţinutul dintre Dunăre şi Halys, a fost la fel în timpurile anterioare [1]). — Care e însă atunci adevăratul nume antic al Argeşului, pe care Herodot îl va fi auzit fals — el care erà din părţile Cariei — ca un nume «carian»?

La Mysii din Asia Mică, deci în ţinut pur thrac, Hierocles ne-a păstrat în al său Synecdemus numele de localitate *Ἄργιζα*. In Tabula Peutingeriană numele localităţii e transcris *Argesis*. Am citat întâiu pe Hierocles, fiindcă Tabula deşì mai veche, are multe greşeli de copişti. Cele două forme se susţin una pe alta şi arată în aceeaşi vreme încotrò avem a căutà forma imediat anterioară celei româneşti. In adevăr, precum ne-a ajutat Constantin Porphyrogenitul la explicarea numelui Siretului şi tot el ne dă şi formele aşà de evident protoromâneşti *Μορήσης* pentru Mureş (care, fireşte, nu vine direct nici din Maris, nici din vreun Marisia ori *Μάρισος*

[1]) Toponomastica preindogermanică serveşte acum la o clarificare a stratificării popoarelor în Sud-Estul Europei şi in Asia Mică şi a fost întâiu ştiinţific tratată şi pusă în valoare de Pauli (*o. c.*) şi Kretschmer (*o. c.*, p. 188, 193, 290 sqq., 311 sqq. 357 sqq. 377 şi 405).

oarecare, ci are cu totul altă evoluție, de care, poate ne vom
ocupà altă dată), *Τιμήσης* pentru Timiș, *Κρίσος* (cf. aici și
Cresia, *Crisia* dela Iordanes și Geogr. Rav.) pentru Criș —
tot așà el ne ajută, indirect, să căutăm în forma *Argesis* ori
Argisis pe cea din care a derivat imediat cea de azi. In
adevăr, afară de exemplul din Mysia, pentru rădăcina
thracică adevărată a numelui Argeșului, mai avem și alte
pilde. In Bisaltia avem localitatea *Ἄργιλος*, care după glossa
lui Hesychius *ἄργιλος-λευκόγειος*, ar fi «Alba», iar pentru
râu, «râul alb» (Tomaschek II 2, 54 cu II 1, 4). In Thracia
avem râul și castelul *Ἄρζος*, eventual cu aceeași rădăcină
arg- «a fi luminos, a străluci» (ibid. II 2, 92). Apoi, în Pe-
lasgiotis, la NV de Larisa, în ținutul de pătrundere thracică,
Strabo pomenește străvechea așezare myceniană *Ἄργισσα*,
lângă râul Peneu, și care pe vremea lui se chemà *Ἀργουζα*
(C. 439 și 440). In sfârșit exemplul hotărîtor ne este dat
epigrafic în vestita inscripție a lui Burebista, dela Dionyso-
polis (Kalinka nr. 95 = Dittenberger, *Syll.*² nr. 342): loca-
litatea *Arci-dava* din Banat, care la Ptolemaeus e ortogra-
fiată *'Αργιδαύα*, apare în inscripție (a se cetì pe fotografia
dela Kalinka, unde se vede perfect tot cuvântul) tot cu *γ*,
adică *'Αργέ-δαβον*. *Deci* *'Αργέ-σις* ori *Ἄργε-σις*. In ce pri-
vește sufixele general thracice *-ζα* (Tomaschek II 2, 61),
-ζις (II 2, 63 și 53), resp. *-ισσα* (II 2, 55), *-ισσος* (II 2, 53),
cred iarăș că nu e nevoie să le mai avem aici special în
vedere, când sufixul *-σις*, el însuși, ne este deasemenea do-
cumentat, prin *Τίβισις* (dela Herodot IV 49), ori *Πάννυσις*
(Tomaschek II 2, 94 sq.), ori *Αἴζισίς* (ibid. 53), ori chiar
Δάνουσις (vezi mai jos). Clarificată astfel și originea, de
astă dată pur dacică, a numelui râului Argeș și legătura strânsă
între forma originală și cea românească, sunt încă și mai
mult dispus să cred, că n'a fost nevoie de o mijlocire slavă
pentru a trece dela *Arge-sis*, la *Argeș*.

Dar această concluzie cu privire la transmisiunea directă
și continuitatea formală invariabilă a numelui *Argeș* e con-
firmată indiscutabil cu ajutorul lui Ptolemaeus, Procopius și,
iarăși, Constantin Porphyrogenitul, deoparte, cu ajutorul to-
ponimiei armene actuale de alta. Se știe azi că limbele thracă,

phrygă și armeană alcătuesc o unitate organică în mijlocul celorlalte limbi indogermanice. Ptolemaeus cunoaște în Armenia Maior lacul *Arsesa* (*ἡ Ἄρσησα λίμνη*) (V 12, 3) și regiunea Arsesa (*ἡ Ἄρσησα χῶρα*) (V 12, 6). Porphyrogenitul, vorbind în cap. 44 din *de adm. imp.* de țara *Apachunes* și de orașele ei, citează de repetate ori orașul *Ἄρζες*, ortografiat odată (ed. Bonn, p. 191, 22) și *Ἄρσες*. Lacul e lacul *Van* de azi în prelungirea lui băltoasă nord-vestică, — orașul și regiunea sunt la nordul lacului Van și numele vechiu s'a păstrat: *Argiș*. E, firește, străvechiul toponimic thraco-phrygo-armean, având rădăcina *arg-*, mai sus studiată, și care de fapt se pronunță încă de atunci, ca și azi, *arğ*. Această rădăcină se întâmpină deopotrivă în Armenia vestică și în cea răsăriteană, spre lacul Van. In apropiere de *Caesarea*, oraș în Armenia apuseană, Fr. Spiegel notează în a sa *Erânische Altertumskunde* I, Leipzig, 1871, p. 185, muntele *Argaeus*, care azi se cheamă *Argîsh-dâgh*, adică exact numele *Argeș* păstrat din vechime până azi. De altă parte orașul *Ἄρζες*, pomenit de Porphyrogenitul la lacul Van, la Apus de orașul Pergri, îi e cunoscut și geografului orientalist Saint-Martin, care în ale sale *Mémoires historiques et géographiques sur l'Arménie* I, Paris, 1818, îl și identifică cu *Arses*, *Ardzes* dela Porphyrogenitul, sub numele contemporan de *Ardjesch*, în țara K'hadjperuni, cantonul *Ardjișa govid*. Saint-Martin notează că localitatea are și o fortăreață și că Syrienii numesc orașul și cetatea *Argysch*, iar Arabii *Ardjysch*, ceeace revine la acelaș *Argeș* bine cunoscut. Deasemenea Saint-Martin mai relevă că țara Arsesa pomenită de Ptolemaeus se vede a corespunde ca teritoriu tocmai ținutului orașului *Argeș* din *Khadjperuni*. De altfel Kiepert în al său *Atlas Antiquus*, harta IV și indicele numelor a înregistrat fără nici o rezervă aceste identificări: lacul și orașul *Arsesa* = *Ardjîsch*-ul de azi[1]).

[1]) Ca simplu document notez aici că Weigand în studiul său «*Ursprung der südkarpathischen Flussnamen in Rumänien*», în *XXIV—XXIX Jahresb. des Inst. für rumänische Sprache*, Leipzig 1921, p. 70 și urm., dă Argeșului o etimologie cumanică (p. 79), Buzăului (p. 80) una bulgaro-maghiară, Prutului una ruteană, ca și Nistrului (p. 89 și 92), iar Siretului ar dorì să-i dea o origine maghiară, dar nu are decât un argument comic, și renunță. Nici una din etimologiile de mai sus nu este, ca justificare filologică, serios prezentată.

Dar numele se întâlnește și pentru persoane, la Thracii din Balcani în secolul al VI-lea d. Hr. Procopius în *bell. Gotth.* II 2, ed. Bonn, vol. II, p. 151, 14, pomenește printre Thracii (Bessii) din armata lui Belisarius pe un *Κουτίλας* (vezi un altul la Histria: *Histria* IV, p. 595 sq.) și pe un *Ἄρζης*, despre vitejia cărora înșiră adevărate minuni.

Argeșul românesc este deci străvechiu thracic și de două mii de ani pronunțarea cuvântului a rămas aceeași.

F. *Dunărea.* In nici o limbă europeană, veche, sau nouă, numele râului nostru părinte, așà de strâns legat de întreaga noastră desvoltare istorică și atât de cântat de poezia populară, nu apare la fel ca în românește. Grecii și Romanii au avut alt nume. Germanii, Maghiarii, Slavii, au azi alte nume. Iar cât privește pe strămoșii direct interesați și vecinii lor, adică Thracii și Scythii, respective Sarmații, din actuala pustă ungară, ei par a fi avut iarăși nume speciale, diferite de cel românesc. Să cercăm dară, pe un plan mai larg, în capitolul ce urmează, a lămurì, pe cât e posibil, origina numelui Dunării.

III.

Romanii au putut cunoaște Dunărea atât prin Rhaetia și Noricum, cât și prin Pannonia. Ei i-au dat numele pe care l-au găsit la locuitorii riverani din Austria și Ungaria actuală. Prima mențiune a acestui nume e destul de târzie: la Caesar, care cum știm voia să se coboare și spre Dunărea mijlocie, spre a supune pe Dacii lui Burebista, cari ajunseseră foarte primejdioși pentru întreaga stăpânire romană în peninsula balcanică. Caesar îi zice Dunării *Danuvius (bell. Gall.* VI 25). După el îi vor zice și Latinii și Grecii la fel, din ce în ce mai frecvent, înlocuind tot mai mult străvechiul nume dat de Greci — după Thracii sudici — *Ἴστρος* (de unde, latinizat *Hister)*, încă dela Hesiod (sec. VII a. Chr.). Geografii antici, cari știau că ambele nume se bazează pe o realitate, întru cât de fapt în cursul de sus fluviul erà numit de riverani *Danuvius*, iar în cel de jos *Istros*, au cercat să

fixeze punctul precis unde râul își schimbă numele, natural fără a reuși în această întreprindere, întru cât de fapt râul aveà în cursul mediu și alte nume, real întrebuințate, precum vom vedeà mai jos. Brandis, în articolul său *Danuvius* la Pauly-Wissowa IV 2103 sqq., a strâns în privința acestor chestiuni antiquarico-geografice un oarecare material destul de însemnat. Mult mai complet e însă materialul cules de Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz*, I, 1225 sqq. Totuș o interpretare a acestui material lipsește atât la Brandis cât și la Holder.

In adevăr, dela început se pun două chestiuni hotărîtoare: 1) originea numelui *Danuvius* și 2) adevărata sa pronunțare barbară, cu evoluția ei până la numele modern.

In privința originei[1]) Brandis se mărginește să afirme (p. 2105) că azi e general acceptată părerea, că numele *Danuvius* e de origine celtică (din *Danuv-io-s*), Romanii luându-l dela Celții din Alpii bavarezi și austriaci, respective dela Celții din Illyricum. E adevărat că se găsesc în limba celtică rădăcini care, ca *dãnu*, *dána*, «îndrăzneț», «neînfrânat», ar puteà procurà o derivație, — dar, după cum observă însuși Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz* I 1225, numele Dunărei în orice caz nu e originar celtic, ci împrumutat: zicem noi, dela Iranieni și Holder singur compară zd. *danu* «râu», osset. *don*,—ved. *dánu* «ploae», «umezeală». Chiar în thracică Holder relevă tema *danus (San-danus, 'Απι-δανός)*, pe care o alătură de vechiul indic *dãnu* «curgător», «lichid». Brandis uită — probabil — că Celții, ei înșii, nu sunt la Dunăre acasă la ei, ci sunt veniți din Vest și Nord-Vest. De ce adică ar fi dat ei nume nou Dunării la venirea lor, în loc să primească pe cel existent dinainte? Căci după cum am notat mai înainte, rădăcina *dan-*, *dana-*, în semnificarea clasică de fluviu, e iraniană, adică sarmatică, respective scythică. Ori Sarmații pe vremea lui Caesar sunt și ei la Dunărea mijlocie, în marea câmpie ungară și în munții Slovaciei actuale. Nimic nu împiedecă să admitem,

---

[1]) Cf. și Niederle, *o. c.*, I 1, p. 19, n. 3, iar asupra numelui Dunării la Slavi, ajuns indirect, prin neamurile germanice ori celtice, vezi întreaga discuție din punct de vedere slav, p. 17 și urm. Cf. și II 1, p. 169, unde Niederle susține că încă din sec. II Slavii începând a se coborî spre Dunăre i-au cunoscut numele dela diferiții Germani de aici.

că, chiar transmis prin Celți, numele roman al Dunării ar fi, totuș, de origine sarmatică. El ar intrà atunci în marea familie iraniană, împreună cu Donul, Niprul, Nistrul, Prutul și Siretul.

In ce privește pronunțarea avem o mulțime de citate antice, culese atât de Holder (*o. c.* I 1225 sqq.) cât și de Brandis (p. 2103), cari ne arată că *Danuvius*, transcris grecește *Δανούβιος*, este o formă latină vestică, pe când de fapt în Orient se pronunțà real de localnici *Dánuvis*, transcris grecește *Δάνουβις*. Cum însă *Dánuvis* puteà sunà și simplu *Dánuis* (cf. la Strabo, C. 304 și 314 forma *Δανούιος*), se pare că unii indigeni, prin asimilare cu numele de râuri terminate în *-sis* (vezi mai sus, sub *Argeșul*), Timisis, Morisis, Argesis, îl numeau și *Dánusis*. In orice caz Brandis nu are dreptate să emendeze fără nici un comentar glossa dela Ștefan Byzantinul: *Δάνουβις ἢ Δάνουσις* în *Δανούβιος ἢ. Δάνουβις*. Sigur e, că în părțile nordvestice ale Peninsulei Balcanice se pronunțà numele Dunării ca *Dánuvis*, că adică, rădăcina numelui sunà *danu-*, iar nu *duna-*, precum e rădăcina numelor actuale ale fluviului. O dovadă în plus despre aceasta îmi pare a fi și prezența rădăcinei *dan-* în numele de localitate *Δανε-δέβαι* din ținutul Kavetzos, Dacia Mediterranea, la Procopius, *de aedif.* IV 4, ed. Haury, p. 121, 28. Dimpotrivă, în Nordul Dunărei erà o pronunțare, care anunțà pe toate cele actuale, cu vocala *u*, în prima, și vocala *a* în a doua silabă, accentul rămânând acelaș, pe prima silabă. In adevăr din anii 390—420 [1]) avem o mărturie foarte caracteristică la Pseudo-Caesarius din Nazianz, care ne spune că Goții, cari tocmai se aflau încă la Dunăre, îi ziceau *Δούναβις* și *Δουναῦις* (cf. exact formele slave *de mai târziu*, Dunáv și Dunáj, precum și cea germană de mai târziu, Donau). Pasagiile din Pseudo-Caesarius sună așà (*Dial.* I, 68): *τὸν… παρ' Ἕλλησι δὲ Ἴστρον, παρὰ δὲ Ῥωμαίοις Δανούβιον, παρὰ δὲ Γότθοις*

[1]) Seeck, la Pauly-Wissowa, III, 1300. — Müllenhoff, *Archiv f. Slav. Phil.* I 1875, p. 295, o datase tocmai de pe la 525 d. Chr., ba chiar dùpă, firește greșit, căci la această dată *Goții* nu mai jucau nici un rol în părțile noastre, sediul Visigoților erà departe în Vest, iar luptele lor cu *Byzantinii* nu se mai dădeau la Dunărea moesică.

Δούναβιν προσαγορευόμενον; (III 144) *παρὰ δὲ Ἰλλυριοῖς* (în Illyricum!) *καὶ Ῥιπιανοῖς* (în Dacia ripensis!) *τοῖς παροίκοις τοῦ Ἴστρου, Δανούβης, παρὰ δὲ Γότθοις Δουναῦις* (emendat, cu dreptate, din *Δουναῦτις*, de Müllenhoff în *Arhiv f. Slav. Phil.*, I, p. 293: articolul său despre *Dunăre* în germană și slavă) (Migne, *P. Gr.* 38, p. 936 și 1093). Menționând aceste forme, Pseudo-Caesarius notà deci în *Dial.* III 144 forma balcanică obișnuită, *Δανούβης*, adică *Δάνουβις* (cf. Holder, *o. c.*, I 1235), adică *Dánuvis* (Migne, *o. c.*, 38 p. 1093), care continuă a fi citată și de Procopius (*de aedif.* IV, 5) în sec. VI, ba chiar și mai târziu.

Se pune acum întrebarea: erà forma cealaltă, pe care am atribuit-o Nordului Dunărei [1]), o invenție gotică? Ziseseră, ei Dunării pentru întâia dată *Dúnavis*, sau *Dunáuis*, sau cumva, ei nu făceau decât să ia dela localnici această formă, care tocmai ni e documentată alăturea de altele străvechi, ca *Gerasus*, pentru Siret, *Buseos*, pentru Buzeu, în izvoare quasi-contemporane (căci ne aflăm cu acestea din urmă pe vremea împăratului Iulian, el însuși un scriitor care pomenește Dunărea cu numele tradițional în Sud, de *Dánuvis*)? — Răspunsul a fost dat cred definitiv de Müllenhoff (D. A.) și Holder (*o. c.*). Goții, la venirea lor în Dacia Scitică posedàu un nume pentru Dunăre, și care erà o formație specific germană: din iranianul *Dānava* sau *Dānavya* (sarmatic *Dănăvi*: după A. Sobolevskij în *Archiv f. Slav. Phil.*, XXVII 1905, p. 243) Celții creaseră al lor *Dānŭv-io-s*, iar Germanii — prin intermediul celtic — *Dônavia*, în care din iranian rămăsese numai rădăcina *Dan-Don*, iar pentru rest Germanii adăogaseră o nouă rădăcină, proprie, *awa* (gotic *ahva*), «râu» (cf. Holder, *l. c.*, și Müllenhoff, *Arch. f. Sl. Phil.*, *l. c.*). Goții aveau deci un nume al lor, *Dônavi* — pe care însă aici la noi îl pronunțau *Dûnavi* — și pe care Slavii l-au moștenit întocmai dela dânșii, cu toate că au schimbat genul cuvântului, făcându-l masculin: *Dunav*, *Dunaj*. — Dimpotrivă însă Thraco-Romanii din Illyricum și Dacia Ripensis ziceau

[1]) Căci informația din Pseudo-Caesarius e, natural, o parafrază după scrisele și spusele lui Caesarius însuși, care pe la 350 erà activ și cunoștea perfect lucrurile dela Dunărea-de-jos (cf. Seeck, la P.-W., III 1300).

contemporan Δάνουβις (Pseudo-Caesar. III 144) și Müllenhoff recunoaște că, independent de Goți și anterior lor, există aici o evoluție a numelui, caracteristică regiunei dela Dunărea de jos (*Archiv*, I, p. 294).

Pronunțarea *Dunavi(s)* se arată însă a fi fost ea însăși independentă de Goți și în orice caz anterioară lor. La sosirea lor în Dacia și la gurile Dunării, în sec. III, și apoi la marea lor migrație prin Dacia Scitică în sec. IV, ei ar fi trebuit să zică Dunării *Donavi*, așà cum i-au zis neamurile germanice și înainte și după trecerea prin Dacia. Doar Bastarnii fuseseră aici dinainte de Hristos, iar Germanii din Vest erau în contact direct cu Dacii noștri iarăși de sute de ani. In ce privește forma germanică *Donavi*, ea se cristalizase, probabil, cum crede și Holder (*l. c.*, p. 1225) încă dela începutul secolului I a. Chr. în Vest și se răspândise apoi treptat spre Răsărit. — Și totuși Pseudo-Caesarius ne spune repetat că Goții ziceau *Dunavi*, iar nu *Donavi*, cu o pronunțare care anunță pe cea slavă, deși Slavii nu erau încă aici.

Cred că forma cu *u* e nordthracică, sau, mai precis, dacică. Transformarea directă a lui *ā* (iranian) în *ū* (thracic) nù ne este suficient documentată pe teritoriu pur thracic — ca fenomen de vocalism thraco-dacic [1]) — pentru a ne dispensà de ajutorul altor limbi indogermanice în fixarea evoluției rădăcinei iraniene *dana-* la Daci. In adevăr, cum a arătat Kretschmer în a sa *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, p. 226, Thracii nu aveau trecerea dela *ā* la *ō*, deci din sarmaticul *Danava* ei nu puteau scoate pe *Donava*, necesar formării unui *Dunava* thracic. Dimpotrivă ei aveau, ca fenomen absolut banal, trecerea lui *o* în *u* (Kretschmer, *o. c.*, p. 221, 223, 225, 226) și anume atât a lui *ō* cât și a lui *ŏ*. Cum însă Dacii fuseseră din vechi timpuri în contact cu Germanii, forma germanică *Donavi* a numelui Dunării puteà să le fie cunoscută cu mult înainte de venirea Goților. Dar *Donavi* germanic se schimbà mecanic la Daci în *Dunavi*. Pronunțarea gotică de care ne vorbește Pseudo-Caesarius, ca fiind uzată de Goți în secolul al IV-lea,

[1]) N'am aveà decât *zara=zura* «apă» (cf. Tomaschek II 2, 102).

trebuià deci să fie de fapt pronunțarea dacică adoptată și de ei, — dar netrecută mai departe celorlalți Germani și părăsită eventual chiar de ei după plecarea din ținutul Dunării-de-jos, și după reluarea în Vest a legăturilor cu ceilalți Germani, pentru cari rădăcina numelui Dunării a rămas constantă *don-*.

Dar mai mult decât atât: Dacii puteau chiar pe calea scito-sarmatică să ajungă la pronunțarea lor. Și poate această cale a fost cea adevărată, întrucât combinarea rădăcinei *dona-* cu sufixul *ris* de care vom vorbì îndată, a trebuit să aibă loc într'o vreme foarte veche, când încă se creàu termeni noi pe cale de generație spontană internă. Rădăcina iraniană *dāna-* aveà și varianta scito-sarmatică *dona* (cf. osset. *don*). Și Germanii și Scito-Sarmații dădeau deci — deopotrivă — Dacilor forma necesară pentru a ajunge la *duna-* dacic.

Fixat acum acest lucru, să vedem ce explicare se poate găsì pentru sufixul *-re*, care caracterizează astăzi în chip unic numele românesc al *Dunării*, față de toate celelalte limbi europene.

Nu voiu face aici istoricul etimologiilor care s'au propus pe rând pentru numele Dunării, până la ultimele care căutau în Gallia sau la Volga elemente de lămurire pentru a doua parte a cuvântului acestuia enigmatic. Voiu accentuà numai un singur lucru: cuvântul e preromânesc și preslavic, deci dacic. Inlăuntrul limitei de timp — cel mai târziu — de c. 100 a. Chr. și 100 p. Chr., deci oarecum contemporan cu numele germanic al Dunării — care se alcătuià exact la fel: rădăcina străină *don* + sufixul germanic *awa* — a trebuit să se formeze și numele ei dacic: din aceeași rădăcină străină + sufixul dacic *ri-s*. Aș atribuì chiar — firește, cu totul ipotetic — epocei de expansiune de pe vremea lui Burebista, când Dacii se întind în Vest până la Viena — deci adânc în teritoriu sarmato-celto-germanic — iar în Est până dincolo de Odessa — deci adânc în ținutul scytho-sarmato-germanic — crearea noului cuvânt. Dacă fenomenul s'a petrecut în Dacia transilvană sau în Dacia scitică, e greu de hotărît și de altfel și indiferent. Fapt è, că analogiile pentru noua alcătuire existau și în Răsărit și în Apus, în numele de râuri sau de locuri terminate în *-ri-s*.

Karl Brugmann a arătat în vol. II p. I, din *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* (ed. II Strassburg 1906) p. 323 sqq., rolul sufixelor în *r*- și *l*-. Dintre acestea sufixele *-ri-* și *-li-*, care «arată cea mai mare productivitate în vechile limbi italice și slavice» (p. 381 sqq.) sunt atât în vechea indică, în avestică, în lituană, cât și în greacă, în celtică și așà mai departe, active tocmai în formele care ne interesează aici *ri-š*, *ri-s* [1]). Sensul pe care-l adaugă sufixul, e în general un determinant intensificativ al rădăcinei de bază,— în cazul nostru: *Dúna-ri-s*, «râul» prin excelență, râul mai mare decât celelalte (cf. la Brugmann și sensul comparativ, în care conceptul de contrast erà pus în asemănare și deosebire de aceste sufixe în *r*- și *l*-, provenite din adverbe cu înțeles local: *l. c.*, p. 323 și 165). In ce privește cantitatea lui *i* din *ri-s*, el nu puteà fi decât scurt, ca și în celtică (v. numele de râuri ca *Ligeris*, etc.) în latină (*acris*, *febris*, etc.), în slavică, etc., așà în cât trecerea lui *ri-s* în *re* a fost ceva firesc.

Dar aceasta e teorie. Găsim noi de fapt nume de râuri ori de localități în ținutul thraco-scitic, formate cu *ris*, astfel în cât numele Dunării să se prezinte ca ceva obișnuit, iar nu absolut excepțional și enigmatic?

Răspunsul l-am dat în scurt și cu alt prilej. Reviu azi documentând filologic cele numai afirmate atunci.

Numele vechiu al Ialomiței arată să fi fost *Naparis*. Avem în acest nume, cum a observat și Tomaschek II 2, 96 și 98 baza *nap-a*, pe care o regăsim atât în numele de popor scitic *Νάπαι*, *Ναπαῖοι*, cât și în dacicul *Napoca*, în care sufixul *ac-a*, *oc-a*, *uc-a* e un fel de diminutiv (cf. p. 68—la Tomaschek, *o. c.*) și se regăsește tot în Dacia încă și în toponimicele *Alboca* (etnic *Albocenses*), *Rataca* (etn. *Ratacenses*, *Ratacensii*). Baza *nap*-, pentru care Tomaschek compară gr. *νάπος*, *νάπη*, «râpă păduroasă», precum și alte

[1]) Ba chiar în limbele Asiei Mici (preindogermanice) sufixul *r*- este foarte pro-
ductiv, în special în numele de localități (Kretschmer, *o. c.*, p. 328). Numele de
localități în *-ra* vin de obiceiu dela nume de persoane. In ce privește numele de per-
soane în *-ris*, *-ras*, *-ros*, e interesantă constatarea că formele în *-ris* sunt nume de
femei. *Pentru genul feminin al Dunării aceasta e de reținut.*

rădăcini indogermanice, în special iraniene, cu sensul fie de «îndoit», fie de «umed», ori «izbucnitor», «isvorîtor» (p. 96), nu are, firește, nimic de-a face cu numele Niprului din sarmaticul *Danapris*, unde baza e *dana*-, iar *pris* e de pus în legătură cu rădăcina *pru*- (*iprŭ*,— vezi mai sus, la *Prut*). In ce privește lituanul *Nepras*, care corespunde lui *Danapris*, e posibil să avem, ca și în *Naparis*, rădăcina *Nep*-, cu sufixul *ra-s* (adică = *Nap-a-ri-s*), dar nu am posibilitatea de control suficient al acestei etimologii. Dimpotrivă e foarte probabilă rădăcina *nebh*- «a isvorî» în numele thrac de râu, *Νίψ* (*Νιβός*, acc. *Νίβα*) pe lângă Salonic, sau numele de localități *Νίψα* și *Νίβα*, și cu etnicul *Νιψαῖοι*, tot acolo, precum și la localitatea *Τϱα-νίψαι* în ținutul muntos dintre râul Erginias și Pontul Euxin (Tomaschek II 2, p. 96 cu 68).

Intre râurile scitice Ovidius pomenește în poemele sale *Ex Ponto* IV 10, 47 un *Sagaris*, pe care K. Kretschmer în Pauly-Kroll-Witte II A p. 5 îl identifică ipotetic cu Berezanul, ceeace pare destul de probabil având în vedere și ceeace urmează. In adevăr, la Răsărit de *Durostorum*, deci în Scythia Minor, avem o localitate *Saga-dava*, pomenită de Tabula Peutingeriana (v. Miller, *Itin. Rom.*, p. 506) și care ne dă deci legătura între thraco-scythicul *Saga-ri-s* de lângă Olbia și daco-scythica *Saga-dava* de lângă Durostorum. Numele *Sagae* ne este cunoscut și pentru Sciții dinspre Serica, în Turkestanul de azi (cf. Miller, *o. c.*, p. 623 și 625), cari mai sunt numiți și *Sacae* (totuși și o *cohors Sacorum* în Moesia sup.: CIL. III 14217^6, probabil thraci iar nu scythi, de unde sigur și *Saci-dava*, cum mai e numită sus pomenita *Saga-dava* (cf. și Tomaschek II 2, p. 79), dela rădăcina skr. çak- «a fi tare, puternic», — ceeace ar dà eventual și pentru *Sagaris* al lui Ovidius, lectura *Sakaris*).

Dar avem și un *Sagaris*, sau, mai exact, *Sangaris*, pur thraco-phrygic: e râul bine cunoscut din Phrygia și Bithynia (cf. Miller, *Itin. Rom.*, p. 839 cu 670 și 639), în al cărui nume avem baza *Sang*-, cunoscută atât din Phrygia, în numele *Σάγγας* și *Σαγγία* (satul dela isvorul Sangariului), cât și din Dacia noastră, în *Σανγι-δαύα*, localitate pe Oltul-de-sus, pomenită de Ptolemaeus (cf. și Tomaschek, II 2, p. 78 cu 98). — De altă parte, ca nume de persoană, *Sagaris*, e

Incheind aceste scurte consideraţii, nu pot să nu accentuez încă odată paralelismul thraco-slav al atâtor onomastice şi toponimice româneşti: lângă locul sau accidentul geografic de veche numire aborigenă, o numire nouă slavă: *Ialomiţa* slavă între *Buzeul* şi *Argeşul* dacic, vărsându-se în *Dunărea* dacică. *Siretul* şi *Prutul* scytho-dacice având mai toţi afluenţii de nume slave. Şi la fel cu munţii noştri.

Este deci nevoie să nu se mai trateze aceste teme cu idei etimologice preconcepute: exclusiv romanice ori exclusiv slavice. Să se ia în parte fiecare numire şi să se analizeze pentru sine, cu mijloacele filologiei comparate, indogermanice şi special carpato-balcanice, să se considere şi împrejurările geografice, istorice şi etnografice locale, şi se va găsi atunci o persistenţă onomastică foarte caracteristică, după regiuni[1]). Adesea chiar insule foarte mici de străveche moştenire thraco-dacică vor apare aproape neaşteptat în cutare ori cutare regiune de caracter general romanic, slavic, ori amestecat.

A trece fiecare onomastic ori toponimic neromanic fie deadreptul la elementele slave, fie în grupa preslavicelor ajunse în limba noastră, totuş, prin Slavi, cred că e o greşală. Avem direct dela Thraci şi Daci, pe calea thraco- şi daco-romană, oarecare elemente, pentru a adăugà cunoştinţe nouă la istoria originilor naţiunii şi culturii noastre. Desigur, nenumărate greutăţi şi deziluzii aşteaptă pe cercetătorul acestor chestiuni aşà de complicate şi slab documentate, rătăciri şi înşelări de sine ca în rare alte domenii filologico-etnografice, — dar fiecare pas mai departe pe acest teren nesigur e un câştig preţios pentru ştiinţa despre originile noastre.

[1]) Am afirmat d. p. şi cu alt prilej că nù noi am mers la Albanezi, ci, eventual, Albanezii au fost cu noi, ori lângă noi, aşà ca azi să avem anume elemente de-ale lor în limba noastră. Atrag azi atenţia filologilor asupra multelor nume terminate în *-ίες*, pe care Procopius în *de aedif.*, IV 4, le înşiră în părţile Timocului şi Nişavei de azi: *Σαλεβρίες, Δουρίες, Βουτερίες, Βαρβαρίες, Ἐταιρίες, Ἰταβερίες, Σκινζερίες, Ζεαπουρίες, Σαβινι[β]ρίες, Πρετζουρίες*,—şi cari s'ar puteà comparà cu forma messapico-albaneză de nume în *-ies (r-ies)*, de care vorbeşte Kretschmer, *Einl.*, p. 263 şi 274 cu 278. — *In general toată toponimia balcanică a lui Procopius ar meritá un studiu cât mai aprofundat, având a dà surprinderi mari.*

R É S U M É

Considérations sur quelques noms de rivières daco-scythes

Le territoire compris entre les Carpathes, le Balcan oriental, la Mer Noire et le Dniestr (Nistru), a été habité en grande majorité par les Gètes, déjà à une époque antérieure à nos connaissances historiques classiques, qui commencent à peine au VII-e siècle av. J.-Chr. Mais dans ce territoire gète (c'est-à-dire dace) il y a toujours eu des infiltrations plus ou moins importantes d'éléments iraniens: scythiques et ensuite sarmatiques. Les inscriptions et les monnaies nous conservent le souvenir de petits royaumes scythes entre Odessus et Callatis. Les Gètes aussi ont eu de grands mouvements d'expansion vers l'Est, en territoire iranien: les inscriptions grecques du Sud de la Russie nous conservent un grand nombre de noms thraces, de préférence au SO, dans les alentours d'Olbia.

Cette pénétration réciproque a créé dans cette région une synthèse très compliquée de formes de civilisation, où les éléments gètes sont profondément pénétrés par des éléments scythiques ou sarmatiques. Dans notre présent mémoire nous poursuivrons ce phénomène à travers quelques exemples typiques d'onomastique fluviale daco-scythe.

I. Nous trouvons dans la carte des privilèges, que l'empereur Trajan octroya le 25 octobre de l'an 100 aux Histriens (mon *Histria*, IV, p. 560), les suivants cinq noms de petites rivières: *[.]sampaeus*, *Calabaeus*, *Gabranus*, *Picusculus* et *Turgiculus*. Les deux derniers sont romains. Les trois autres devraient être thraces, car nous ne trouvons dans la Scythie Mineure, à cette époque, que des Thraces: les Daces et les Besses. Or, il se trouve, que les deux premiers noms sont, au contraire, très certainement, des noms iraniens, c'est-à-dire scythes.

Nous connaissons, par Hérodote, comme affluent du *Hypanis*, dans la Scythie, un *Ἐξαμπαῖος*. Or ce nom et le *[.]σαμπαῖος* d'Histria (probablement *Asampaios)* sont identiques. Minns, *Scythians and Greeks*, p. 39, en a donné l'étymologie: ce sont les racines zendes *asha*, *ashavan* «pur» et *pathi* «sentier», qui composent ce nom, dont le sens se retrouve jusqu'à nos jours dans la ballade populaire roumaine qui célèbre le Danube comme le grand «chemin sans poussière».

Quant au *Calabaeus* d'Histria, nous y retrouvons les deux racines *καλ(α)-* et *-αβ-* (resp. *-απ-*), dont la première veut dire en sanscrit «noir» et la seconde en néoperse «eau». Mais le *Calabaeus* n'est pas isolé en

bine cunoscut atât în Phrygia (CIG. III 3973) cât și în Galatia (CIG. III 4066): stând firește în legătură tot cu numele râului phrygian *Σάγαρις* (cf. Pape, *Wörterb. der griech. Eigennamen*, s. v. *Σάγαρις*, *Σαγαρῖτις*, *Σαγγάριος* și *Σάγγας*; cf. Renan, *Marc-Aurèle*, p. 193 și 194, pentru numele episcopului *Sagaris* din Laodicea), resp. *Σαγγάριος* (cf. Perdrizet, *Études Amphi-politaines*, în *Bull. de corr. Hell.*, 46, 1922, p. 49 și 56 sq., numele *Σαγγάριος* la Amphipolis, adică în ținut thracic).

Tot așà avem în regiunea Serdicei pomenit epigrafic un *vicus*, numit probabil după râul din apropiere, *Magaris* (CIL. X 1754: cei pomeniți în inscripție ca originari din acest *vicus* sunt dați ca *natione Bessi)*, iar în ținutul *Scasseta*, deci prin aceleași părți, o localitate *Μαγομίαι* (Tomaschek II 2, 66, după Pro-copius *de aedif*. IV 4, ed. Bonn, care dă *Μαγομιᾶς)*, sau *Μαγιμίαι* (acelaș autor, ed. Haury, p. 122, 23, fără emen-dația necesară!), pentru care Tomaschek citează rădăcina zendică *magha-*, însemnând «gaură», «adâncime», ceeace pentru *Magaris* ar dà explicarea de «vale mare și adâncă», deci de «râul Văii», foarte naturală și existând de fapt în actuala noastră onomastică fluvială.

Cum poporul nu prea face totdeauna «filologie», ci adesea compune o sumă de cuvinte după analogii foarte aproximative cu forme anterior existente în limbă (compară felul cum tra-tează poporul nostru diferitele neologisme, stâlcindu-le), aș puteà cità acum o întreagă serie de nume de râuri sau localități, termi-nate în *-ris* (aici *Ὄν-αρ-ις* Tomaschek II 2, 10,— *Ἁλμ-υ-ρίς* II 2, 78—79,— *Πάσπιρις (Πασπίριος)* II 2, 95, râu chiar prin părțile Ialomiței, neexplicabil din slavă,— etc.), *-ra* (iată câteva care sunt în aceeaș vreme și perfect corecte filologic: *Σικέρα*, răd. çikh Tomaschek II 2, 80,— *Scapora*, răd. skap- II 2, 82,— *Capora*, răd. kap-, qêp- II 2, 84, etc.), *-ros* [1]), care să dove-dească frecvența respectivului sufix în părțile thraco-dacice.

Dar mai mult decât atât: sufixul -r- este foarte productiv și în ținutul illyric al peninsulei balcanice, precum arată între alții și Dr. Petar Skok [2]) în ale sale *Studje iz Ilirske Topono-mastike*, Sarajevo 1920 (extras din *Glasnik Zemeljskog Muzeja*

[1]) Pentru *-ros* nu mai citez exemple, fiind prea numeroase.
[2]) Asupra căruia mi-a atras atenția colegul Petre Cancel.

u Bosni i Hercegovini XXXII 1920, p. 29—46), p. 30 — 33. Căci acest sufix, cum am accentuat și mai sus, e general indo-european: din răd. *ong-* avem de pildă în ținutul illyro-thracic *Ἄγγρος*, în Italia *Umber*, *Umbro*, în Gallia *Ambris* (Toma-schek, II 2, 93; vezi în general Brugmann, *l. c.)*.

Dar, se va zice, cum de n'a rămas, afară de Dunăre alt nume asemănător? Răspunsul e simplu. Am văzut că și în vechime avem formații foarte variate pentru numele de râuri. Cele în *ri-s* nu sunt cele mai numeroase. Dar *Dunărea* aveà dreptul la o situație specială. Ori dacă examinăm numele antice păstrate pentru acest fluviu în scriitori și monumente, adică *Danuvius* (în diferitele forme derivate), *Ister* și enigma-ticul *Ματόας* (despre care Ștefan Byzantinul s. v. *Δάνουβις* ne spune că în vechime erà numele «scythic» — în sec. VII d. Chr. asta poate fi însă egal și cu «turanic» — pentru *Ἴστρος)*, observăm că nici unul nu e dacic. *Danuvius* e iraniano-celto-latin, *Istros* este bessic (v. Jord. *Get.* 12, 75), adică, zicem noi, sud-thracic, iar *Ματόας* va fi fost — cine știe? — poate hunic (dacă de cp. ung. *mát-oh-a* «nălucă», «spaimă»?). Dar Geto-Dacii, cari în timpurile lor de maximă expansiune se întin-seseră până pe Warthe și Vistula, la Răsărit de Posen, în Silesia și în Galiția și totdeauna locuiseră ambele maluri ale Dunării, ajungând ca insule izolate până în Rhodope (vezi diferitele *-dave*, specific dacice, în toate aceste puncte, adunate, dar neinterpretate istoric, la Tomaschek, *o. c.*, și, tot așà, con-fundate, ca general thrace, la Kretschmer, *o. c.*), nu puteau să nu aibă și ei un nume al lor, sau să nu-și creeze unul, pentru râul cel mai mare al țării lor. Natural că Romanii și Grecii avându-și-le pe ale lor, atunci când au cunoscut pe Daci, nu le-au schimbat cu numele dacic. Mai mult: acest nume fiind indigen, adică barbar, nici nu s'a păstrat altfel decât ca element subteran, ca atâtea alte elemente specific daco-romane, chiar de origine latină. De ce, de pildă, s'a păstrat *pavimentum* pentru «pământ» numai la noi și nu și la ceilalți Romani? Și atâția alți termeni, pe cari i-am amintit cu alt prilej, intr'o lucrare asupra începuturilor creștinismului nostru?

* * *